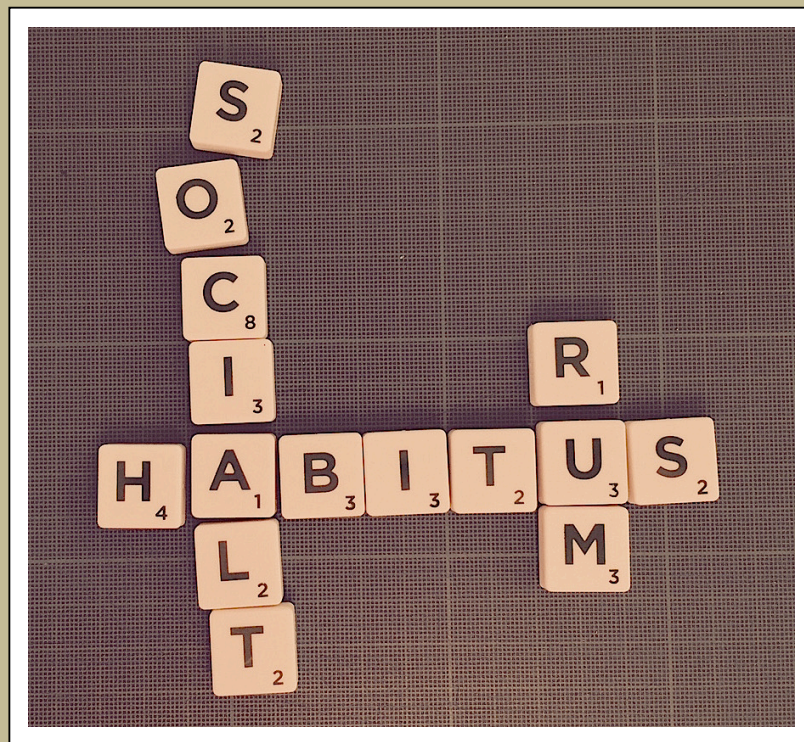

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
ISSN 1902-2271 . www.hexis.dk

praktiskegrunde

1-2 / 2016

praktiskegrunde

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
Nr. 1-2 / 2016 – ISSN 1902-2271 www.praktiskegrunde.dk

Indholdsfortegnelse

Habitus: en koncis genealogi og anatomi <i>Loïc Wacquant</i>	5
Music, Ideology, and Emerging Political Elites: Musical Taste and Aesthetic Sensibilities among Young Politicians in Norway <i>Torgeir Nærland</i>	15
Ind i rammen: beslutningsprocessen om at omlægge erhvervsskolernes pædagogikum til en diplomuddannelse <i>Henriette Duch & Palle Rasmussen</i>	37
Anskuelse og opdeling af elever der præsterer lavt i matematikundervisningen <i>Maria Christina Secher Schmidt</i>	57
Vanskelig opvækst: en ressource i arbejdet med det vanskelige <i>Lene Ingemann Brandt & Kristian Larsen</i>	81
På afstand, med forståelse <i>Anmeldelse af Carsten Sestoft</i>	97
Samarbejde på tværs eller centralisering pr. symbolsk decentralisering? <i>Review-artikel af Morten Nørholm</i>	105

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexis • Forum for samfundsvidenskabelig forskning* og udkommer elektronisk med fire numre årligt.

Praktiske Grunde er et tværfagligt internordisk forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.

Praktiske Grunde er til for at fremme den kritiske dialog mellem de mange forskellige forskere og studerende, der på forskellige måder og i forskellige sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu og beslægtede forskere. Tidsskriftet redigeres således med afsæt i følgende basale videnskabelige grundantagelser:

- videnskabelig viden har både en teoretisk og en empirisk dimension
- det videnskabelige objekt er konstrueret gennem et brud med førstehåndsforståelsen
- at tænke i relationer giver bedre virkeligheds-modeller end at tænke den i substanser
- virkeligheden er historisk og fortiden virker i nutiden, både kollektivt og individuelt

Praktiske Grundes tværfaglige redaktion består af et dansk, svensk og norsk redaktionspanel. Tidsskriftet bringer fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster og anmeldelser. I tidsskriftets nyhedsbrev optages mindre essays, debatindlæg, bogomtaler, meddelelser om konferencer, seminarer, studiegrupper o.l. Praktiske grunde publicerer på dansk, svensk, norsk og engelsk.

Redaktion

Redaktør: Kim Esmark. Redaktionspanel Danmark: Marianne Høyen, Ole Hammerslev, Carsten Sestoft, Kristian Larsen, Jens Arnholtz, Christian Sandbjerg Hansen, Gro Inge Lemcke Hansen. Sverige: Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran. Norge: Marte Feiring, Johannes Hjellbrekke.

Advisory board

Loïc Wacquant, Univ. of California, Berkeley & Centre de sociologie européenne, Paris; Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo; Jan Frederik Hovden, Universitet i Bergen; Tore Slaatta, Universitetet i Oslo; Martin Gustavsson, Stockholms Universitet; Mikael Palme, Stockholms Universitet; Annick Prieur, Aalborg Universitet; Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet; Lene Kühle, Aarhus Universitet; Peter Koudahl, DPU; Ida Willig, Roskilde Universitet; Lisanne Wilken, Aarhus Universitet; Yves Dezalay, CNRS, Paris; Antonin Cohen, Université de Picardie, France; Frédéric Lebaron, Université de Picardie, France; Remi Lenoir, Director of the Centre de sociologie européenne, Paris; Niilo Kauppi, CNRS, Strasbourg; Franz Schultheis, Universität St. Gallen; Michael Vester, Leibniz Universität Hannover; Bryant Garth, Southwestern University, USA.

Vejledning til forfattere

Manuskripter til *Praktiske Grunde* indsendes elektronisk til praktiskegrunde@hexis.dk eller en af redaktørerne som vedhæftet fil i Word-format. Manuskripter kan udfærdiges og publiceres på dansk, norsk, svensk og engelsk. Efter fagfællevurdering indsendes et rettet og korrekturlæst manuskript som vedhæftet Word-fil.

Med artiklen skal følge: engelsk abstract (max. 150 ord, husk engelsk titel), 5-8 keywords på engelsk, forfatteroplysninger: navn, akademisk titel og/eller ansættelsessted, evt. e-mail.

Om opsætning, citater, henvisninger osv., læs og følg nøje vejledningen på:

<http://praktiskegrunde.dk/forfattervejledning.html>

Habitus: en koncis genealogi og anatomi

Loïc Wacquant

Retracing the philosophical origins and initial usage of habitus by Bourdieu to account for the historical disjuncture wrought by the Algerian war of national liberation and the post-war modernization of the French countryside allows us to clear up four recurrent misunderstandings about the concept: (1) habitus is never the replica of a single social structure but a dynamic, multiscalar, and multilayered set of schemata subject to “permanent revision” in practice; (2) habitus is not necessarily coherent and unified but displays varying degrees of integration and tension; (3) because it is not always congruent with the cosmos in which it evolves, habitus is suited to analyzing crisis and change no less than cohesion and perpetuation; but (4) it is not a self-sufficient mechanism for the generation of action: the dissection of dispositions must always proceed in close connection with the mapping of the system of positions that alternately excite, suppress, or redirect the socially constituted capacities and inclinations of the agent. Crucially, in Bourdieu’s hands, habitus is not an abstract concept issued from and aimed at theoretical disquisition, but a stenographic manner of designating a research posture that puts the genetic mode of thinking at the heart of social analysis.

Det formodes sommetider, at Pierre Bourdieu er opfinder af habitusbegrebet.¹ I virkeligheden er det et gammelt filosofem, som blev til i Aristoteles’ og de middelalderlige skolastikers tænkning, og som den franske sociolog genoptog og viderebearbejdede efter 1960erne. Hans mål var at skabe en dispositionel handlingsteori, som kunne genindføre tiden og agenternes evner for opfindsomhed i den strukturalistiske antropologi, uden af den grund at falde tilbage i en cartesiansk intellektualisme, som plager subjektivistiske tilgange til social adfærd, fra behaviorisme og fænomenologi til symbolsk interaktionisme og *rational choice theory*. Begrebet spiller en central rolle i Bourdieus livslange arbejde med at udvikle en videnskab om praksis og en dertil hørende kritik af dominans i dens mangfoldige former, begge dele baseret på en *tredobbelt historisering* af agenten (habitus), af verden (det sociale rum og felter) og af den sociale analytikers kategorier og metoder (refleksivitet).

Rødderne til habitus findes i Aristoteles’ begreb om *hexis*, som er udarbejdet i hans doktriner om dyden i den Nichomacheiske Etik, hvor ordet betegner en erhvervet og alligevel dybtliggende moralsk karakter, som orienterer vores følelser og ønsker og følgelig vores adfærd. Begrebet blev oversat til latin som *habitus*

(perfektum participium af verbet *habere*, at have eller indehave) i det trettende århundrede af Thomas Aquinas i hans *Summa Theologiae* (1269), i hvilken det desuden kom til at betegne en evne for vækst gennem aktivitet, eller en varig disposition situeret midtvejs mellem potentialitet og målrettet handling (Bourke 1942). Det blev brugt meget lidt og hovedsagelig beskrivende af den klassiske generations sociologer, som kendte til den skolastiske filosofi. Det gælder Emile Durkheim (som taler om den kristne habitus i sin forelæsningsrække *L'Évolution pédagogique en France*, 1904-05), hans nevø og medarbejder Marcel Mauss (især i hans essay om kropsteknikker, 1934), samt Max Weber (i hans diskussion af den religiøse askese i *Wirtschaft und Gesellschaft*, 1918) og Thorstein Veblen (som grunder over fabrikanters "mentale rovhabitus" i *The Theory of the Leisure Class*, 1899). Det dukkede op igen i fænomenologien, mest fremtrædende hos Edmund Husserl, som ved habitus forstod den mentale kanal mellem fortidige erfaringer og kommende handlinger. Husserl anvendte også det beslægtede begreb *Habituallität*, som hans elev Alfred Schütz oversatte til engelsk som "habitual knowledge", hvorfra det blev indoptaget i etnometodologien (Husserl 1975; Schütz 1989). Det klinger af *habitude* (vane), således som det blev forfinet af Maurice Merleau-Ponty i hans behandling af den "levede krop" som det stumme og alligevel intelligente udspring for social betydning og adfærd (Merleau-Ponty 1962). Habitus optræder også flygtigt i en anden Husserlelevs skrifter, nemlig hos Norbert Elias, som funderer over "civiliserede folks psykiske habitus" i sit klassiske værk *Über den Prozess der Zivilisation* (1939).

Men det er hos Pierre Bourdieu, der som en ivrig og tidlig læser af Leibniz og Husserl kendte disse filosofiske diskussioner, at man finder en gennemført sociologisk omgestaltning af begrebet, som var beregnet til at overskride modsætningen mellem objektivisme og subjektivisme. I hans hænder er habitus et *medierende konstrukt*, som hjælper os til at komme ud over common sense-dualiteten mellem det sociale og det individuelle for i stedet at gribe "inderliggørelsen af det ydre og yderliggørelsen af det indre", det vil sige de måder, hvorpå samfundets sociosymbolske strukturer aflejres i personers indre i form af varige *dispositioner* eller indøvede evner og strukturerede tilbøjeligheder til at tænke, føle og handle på bestemte måder, som på deres sider vejleder dem i deres kreative svar på deres miljøes begrænsninger og krav.²

*

Bourdieu genoptog indledningsvis begrebet på en denotativ måde i sine tidlige studier af forbindelsen mellem ære, slægtskab og magt dels i bondesamfundet i hans hjemstavn i det sydvestfranske Béarn, dels i de berbertalende kabylske områder i kolonitidens Algeriet. I begge sammenhænge aktiverede han begrebet for at gribe *uoverensstemmelsen* mellem de kulturelt givne evner og tilbøjeligheder, og kravene fra det fremvoksende sociale system – en uoverensstemmelse, som førte til historiske brud og samfundsmæssig omvæltning, og som dementerer de

senere akademiske floskler om Bourdieu som den store reproduktionsteoretiker (Wacquant 2004a). I Béarn medførte de lokale pigers større evner for at tilegne sig urbane værdier, som skolen og medierne videregav, at mændene blev dømt til at være ungarle og landsbysamfundet dermed til en langsom død; i Algeriet medbragte de omplantede *fellahin* en modsigelsesfyldt blanding af kategorier, som var arvet fra deres forfædres traditioner og importeret gennem koloniseringen, og denne blandingskultur (eller splittede habitus) gjorde dem utilpassede både på landet og i den urbane økonomi. De var levende bærere af strukturelle modsigelser og bidrog til at drive landet frem mod revolutionen (Bourdieu 2004/2008; Bourdieu & Sayad 2004/1964).

Bourdieu videreudviklede derpå omkring 1970 habitus analytisk gennem en dobbelt kritik af Sartres fænomenologi og Lévi-Strauss' strukturalisme i *Udkast til en praksisteori*, der udkom i 1972. I dette og senere skrifter, som kulminerede et kvart århundrede senere med *Méditations pascaliennes* (1997a), foreslår han, at praksis hverken er den mekaniske udslag af strukturelle diktater eller resultatet af individers intentionelle forfølgelse af mål, men snarere

produktet af en dialektisk relation mellem en situation og en *habitus*. Denne habitus skal som nævnt forstås som et system af varige og transponerbare dispositioner, der ved at integrere alle tidligere erfaringer til enhver tid fungerer som en *oplevelses-, en vurderings- og en handlingsskabelon*. Den muliggør udførelsen af uendeligt forskelligartede opgaver takket være de analoge overførelser af skemaer. (Bourdieu 2005: 201-202)

Som individuel og kollektiv historie aflejret i kroppen eller som social struktur, der er blevet til mental struktur og sensomotorisk drivkraft, kan man tænke habitus i analogi til Noam Chomskys "generative grammatik" (Chomsky 1966), som gør den, der taler et sprog flydende, i stand til at frembringe passende talehandlinger uden at tænke over det, men i overensstemmelse med fælles regler og på innovative og alligevel forudsigelige måder. Habitus betegner en praktisk kompetence, som er tilegnet *i og for* handling, som opererer under bevidsthedens niveau, og som løbende skærpes i øjeblikket for dens anvendelse. Men til forskel fra Chomskys grammatik rummer habitus for det første ikke en naturlig, men en *social* evne, som netop derfor varierer med tid, sted og – som det vigtigste – med placeringen i magtfordelinger. For det andet kan habitus *overføres* til andre praksisområder, hvilket forklarer den stort set sammenhængende karakter, som eksempelvis forbrug inden for musik, sport, mad og møbler har, men også valg inden for politik og partnere, både hos det enkelte individ og mellem individer fra samme klasse, idet denne sammenhængende karakter er grundlaget for klassernes distinktive livsstile (Bourdieu 1979/1984). Den tredje forskel fra Chomskys grammatik er, at habitus er varig, men *ikke statisk eller evig*; dispositioner er socialt skabt og kan eroderes, modvirkes eller endda opløses ved udsættelse for nye ydre kræfter, som migration og specialiseret træning demonstrerer. For det fjerde

har habitus ikke desto mindre en *indbygget inert*i, fordi den tenderer mod at producere praksisser, som bærer præg af de sociale strukturer, der genererede dem, og fordi hvert af dens lag fungerer som et prisme, i hvilket senere erfaringer brydes og efterfølgende lag af dispositioner overlejres (deraf den disproporcionale vægt, som de skemata, der går tilbage til barndommen har, herunder den binære modsætning mellem maskulint og feminint). For det femte indfører habitus en *afstand* – og sommetider en afgrund – mellem de fortidige determinationer, som frembragte den, og nutidens determinationer, som interPELLERER den:

Habitus'en er en inkorporeret historie [...] I den egenskab er den den virksomme tilstedeværelse af hele den fortid, som den er et produkt af: Følgelig er den det, som tilfører praksisserne deres *relative uafhængighed* i forhold til de ydre determinationer i den umiddelbare nutid. Denne uafhængighed tilhører den agerede og agerende fortid, der ved at fungere som en akkumuleret kapital producerer historien af historien og således sikrer den permanens i forandringen, der skaber den individuelle agent som en verden i verden. (Bourdieu 2007: 96-97)

Mod strukturalismen hævder habitusteorien således, at agenter aktivt skaber den sociale verden gennem anvendelse af kropsliggjorte instrumenter til kognitiv konstruktion; men mod konstruktivismen insisterer den også på, at disse instrumenter selv er skabt af den sociale verden gennem somatiseringen af sociale relationer. Det situerede individ “bestemmer *sig*, for så vidt som det konstruerer den situation, som bestemmer *det*”, men “det har ikke valgt princippet for dets valg”, således at “habitus bidrager til at transformere det, som transformerer den” (Bourdieu 1997a: 177).

Habitus leverer på én gang et princip for sociation og for individuation: *Sociation*, fordi vores kategorier for dømmekraft, følsomhed og adfærd kommer fra samfundet i den forstand, at de deles af alle, som har været underkastet tilsvarende sociale livsbetingelser (man kan eksempelvis tale om en maskulin habitus, en national habitus, en borgerlig habitus, men også om en kunstnerisk habitus, en juridisk habitus, en fængselshabitus osv., som svarer til specifikke institutioner). Og *individuation*, i det omfang hver person ved at have en unik bane og placering i verden internaliserer en enestående kombination af sådanne skemata (selv enæggede tvillinger er adskilt af rækkefølgen i deres fødsel og behandles forskelligt af deres forældre og andre). Fordi det både er *struktureret* (af tidligere sociale miljøer) og *strukturerende* (for nuværende perceptioner, følelser og handlinger), fungerer habitus som det “uvalgte princip for alle valg” og styrer praksisser, som antager strategiens systematiske karakter, selv om de ikke er resultatet af strategiske hensigter, og er “kollektivt orkestrerede uden derfor at være produktet af en dirigents organiserende aktivitet” (Bourdieu 2007: 92). Som et *multiskalært* konstrukt gør habitus det muligt for os at forene studiet af det generiske, der indfanger træk, som deles på tværs af livsbetingelsers koncentriske cirkler, med et fokus på det

specifikke, fordi det baner vejen for en klinisk sociologi, som kan gå ned i dybderne af en given biohistorie uden at reducere den til idiosynkrasier.

For denne dispositionelle handlingsfilosofi, i hvilken “den socialiserede krop ikke står i modsætning til samfundet”, men udgør “én af samfundets eksistensformer” (Bourdieu 1997b: 33), er den sociale aktør hverken den neoklassiske økonomiske teoris isolerede og egoistiske individ, der som en regnemaskine søger at nyttemaksimere i forfølgelsen af klare mål, eller en immateriel symbolbruger, der som i den neokantianske tradition for symbolsk antropologi eller i den pragmatiske gren af Meads interaktionisme på en eller anden måde er hævet over materielle kræfter. (Hinsides deres krasse modsætning, hvad angår spørgsmålet om interesse versus kultur, er disse to opfattelser af adfærd lige spontaneistiske, instantaneistiske og intellektualistiske.) Den sociale aktør er i stedet et følede væsen af kød og blod, som er beboet af historisk nødvendighed og filtret sammen med verden i et ugenomsigtigt forhold af “ontologisk meddelagtighed” – eller fjendskab i nogle tilfælde – og som er forbundet med andre gennem en “implicit forståelse”, der fremmes af fælles kategorier for opfattelse, værdsættelse og handling (Bourdieu 1997a: 173).

**

Fire tilbagevendende misforståelser af habitusbegrebet kan opklares ved at skitseres dets filosofiske oprindelse og Bourdieus indledende brug af det i redegørelsen for det historiske skel, som den algeriske befrielseskrig og efterkrigstidens modernisering af landet i Frankrig skabte. For det første er habitus aldrig en kopi af en enkelt social struktur, idet den er en *mangelaget og dynamisk mængde af skemata*, som registrerer, bevarer og forlænger indflydelsen fra en række omgivelser, som den enkelte har været gennem. Deraf følger, at

en veritabel sociogenese for de konstituerende dispositioner i en habitus burde lægge vægt på at forstå, hvordan den sociale orden fanger, kanaliserer og forstærker eller modarbejder psykiske processer, alt efter om der er homologi, redundans og gensidig forstærkning mellem de to logikker eller tværtimod modsætning og spændingsforhold. De mentale strukturer er selvsagt ikke en simpel refleks af sociale strukturer. (Bourdieu 1993: 717)

Fleksibiliteten i habitus, fordi den er under “permanent revision” i praksis, fremhæves yderligere i Bourdieus vigtige skelnen mellem den *primære habitus*, som erhverves i den tidlige barndom gennem osmose i familiens mikrokosmos og dens omgivelser, og den *sekundære habitus*, som senere podes på den primære habitus gennem det specialiserede pædagogiske arbejde i skolen og andre institutioner, fx en bokseklub, en malers atelier, en religiøs sekt eller et politisk parti (Bourdieu & Passeron, 2006; Wacquant 2004b). Resultatet er en kompromisdannelse, som dy-

namisk artikulerer forholdet mellem generiske og specifikke dispositioner i løbet af livet og gør dem til operative mængder af skemata.³

For det andet følger det, at habitus *ikke nødvendigvis er enhedslig og sammenhængende*. Den fremviser snarere varierende grader af samling og splittelse afhængig af arten og den indbyrdes kompatibilitet af de sociale situationer, som gennem tiden har dannet den. En følge af kongruente institutioner og stabile mikrokosmer vil tendere mod at danne en sammenhængende habitus, hvis successive lag forstærker hinanden og arbejder sammen. Meget forskellige institutioner, som er forankret i modstridende værdier, eller sociale universer i opløsning opdyrker derimod ustabile dispositionssystemer, som er i splid med sig selv og egnede til at generere uregelmæssige og inkonsistente handlemåder. Således var en brudt eller splintret habitus almindelig i det algeriske pjalteproletariat, som Bourdieu studerede først i 1960'erne, ligesom den var det hos medlemmer af prekariatet i Chicagos hyperghetto (Bourdieu 1977; Wacquant 1998).⁴

For det tredje er habitus ikke mindre *egnet til at analysere krise og forandring* end sammenhængskraft og stabilitet på alle skalaer fra individet til de største makrokosmer. Det skyldes, at en habitus ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med den sociale verden, som den virker i. Bourdieu indskærper jævnligt, at man må "undgå en tankeløs *universalisering* af modellen for den næsten cirkulære reproduktion, som kun er helt gyldig i det tilfælde, hvor habitusens produktionsbetingelser og dens funktionsbetingelser er identiske eller homologe" (Bourdieu 2007: 105). At habitus kan "sætte ud" eller have "kritiske øjeblikke af vildrede og usamtidighed", når den ikke er i stand til at generere praksisser, som passer til miljøet, er en væsentlig kilde til personlig modstand, social innovation og strukturel forandring (Bourdieu 1997a: 191).⁵

Sidst og ikke mindst skal det understreges, at habitus ikke er en selvtilstrækkelig mekanisme til at generere handling: Ligesom en fjeder har den brug for at blive udløst af noget andet end sig selv, og derfor kan den ikke betragtes isoleret fra de specifikke sociale verdener (og eventuelt felter), som den fungerer i. Den samme habitus vil således afgive forskellige slags adfærd, når den fremkaldes af forskellige strategiske muligheder. At dissekere dispositioner må derfor ske i nær sammenhæng med kortlægningen af de positioner, som ægger, hæmmer eller afleder agentens tilbøjeligheder. Denne tovejs, dynamiske og *gensidige sammenhæng mellem inkarnerede og objektive sociale strukturer* er endnu en kilde til potentielle forandringer af både person og verden:

Når de objektive betingelser for denne fuldbyrdelse ikke er givet, kan habitus – der i en sådan situation uafbrudt modarbejdes af situationen – blive hjemsted for eksplosive kræfter (harme) der kan ligge og vente på (ja endog ligefrem spejde efter) en lejlighed til at kunne komme til åben udfoldelse, og som udtrykkes så snart de objektive betingelser (en underordnet chefs magtposition) er til stede. [...] I en reaktion mod den øjebliksfokuserede mekanisme føres man til at insistere på de "assimilerende" evner i habitus; men habitus er også til-

pasning, habitus realiserer til stadighed en justering i forhold til verden, – en justering der kun undtagelsesvis antager form af en radikal konvertering. (Bourdieu 1997b: 137)

En fuldstændig redegørelse for praksis kræver således en tredobbelt koordineret undersøgelse af habitusens sociale genese og struktur som historiseret subjektivitet, af det sociale rums tilblivelse og dynamikker som en historisk fordeling af muligheder (som i visse tilfælde antager form af et felt) og af de situerede detaljer i deres møde i dispositionernes og positionernes mikrodialektik.

Filosoffer som John Searle, Jacques Bouveresse, Charles Taylor og Iris Marion Young har diskuteret Bourdieus udvikling af habitusbegrebet i forhold til sprogfilosofi eller bevidsthedsfilosofi, og en neurobiolog som Jean-Pierre Changeux har forbundet begrebet med aktuelle udviklinger i hjerneforskning ved at forankre habitus i vores synaptiske arkitektur (Searle 1992; Bouveresse 1995; Taylor 1999; Young 2005; Changeux 2004). Men det er værd at understrege, at habitus for Bourdieu ikke er et abstrakt begreb, som udspringer af og sigter mod teoretiske udredninger; det er først og fremmest en stenografisk måde at betegne en indstilling til forskning på. Habitus sætter den genetiske tænkemåde i centrum for den sociale analyse ved at drive os til at udgrave de implicitte kognitive, konative og affektive konstrukter, gennem hvilke personer navigerer i det sociale rum og gør deres livsverden levende. For samlingen og anvendelsen af de socialt konstituerede skemata, som skaber en behændig og beredt agent, er fuldt ud tilgængelige for metodisk observation og analytisk udredning. I sidste ende må teorien om habitus vise sit værd i empirisk forskningspraksis.

Loïc Wacquant, professor i sociologi, University of California, Berkeley, tilknyttet Centre de sociologie européenne, Paris.

Oversat af Carsten Sestoft efter "A Concise Genealogy and Anatomy of Habitus", The Sociological Review, Symposium on habitus, Spring 2016.

Noter

- ¹ Det hævdes eksempelvis af Hans Joas og Wolfgang Knöbl in deres i øvrigt autoritative *Social Theory: Twenty Introductory Lectures* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).
- ² En klar diskussion af dispositioners ontologiske og epistemiske status og af, om de kan ligge til grund for kausale eller funktionelle forklaringer, findes i Mumford 2003; for en bredere betragtning, se Damschen et al. 2009.
- ³ Et eksemplarisk studie af podningen af generiske (landligt-maskuline) på specifikke (organisatoriske) komponenter af en konkret habitus findes i Desmond 2007.
- ⁴ Se endvidere Bourdieus diskussion af Edouard Manets "spaltede habitus", som syntetiserede en konformistisk borgerlig side og en rebelsk kunstnerisk side, og

hvis “stærke spændingsforhold” drev hans kunstneriske innovation frem, jf. Bourdieu 2014: 454-63 og 648-51.

- ⁵ Dette indebærer, at der ikke er behov for et “supplement” til habitusteorien til dækning af “skabende handling” som modsætning til reproduktion (Joas 1997) eller til dækning af mangfoldigheden af tidsligheder og strukturer (Sewell 2005, kap. 4) eller til at genoplive “det handlende subjekt”, som afsøger skjulte historiske muligheder (Ortner 2006).

Referencer

- Bourdieu, P. 1977. *Algeria 1960*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1979. *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Bourdieu, P. 1993. Les contradictions de l'héritage. In *La Misère du monde*, red. P. Bourdieu. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. 1997a. *Méditations pascaliennes*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. 1997b. *Men hvem skabte skaberne?* København, Akademisk Forlag.
- Bourdieu, P. 2004. The Peasant and his Body. *Ethnography* 5, 4: 579-598.
- Bourdieu, P. 2005. *Udkast til en praksisteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. 2007. *Den praktiske sans*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. 2008. *The Ball of Bachelors*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. 2014. *Manet. Une révolution symbolique*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. og J.-Cl. Passeron 2006. *Reproduktionen. Bidrag til en teori om undervisningssystemet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. & A. Sayad 1964. *Le Déracinement. La crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie*, Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. & A. Sayad 2004. Colonial Rule and Cultural Sabir. *Ethnography* 5, 4: 444-486.
- Bourke, V.J. 1942. The Role of Habitus in the Thomistic Metaphysics of Potency and Act. In *Essays in Thomism*, red. R.E. Brennan: 103-109. New York: Sheed and Ward.
- Bouveresse, J. 1995. Règles, dispositions et habitus. *Critique*, 579-580: 573-594.
- Changeux, J.-P. 2004. *L'Homme de vérité*. Paris, Odile Jacob.
- Chomsky, N. 1966. *Topics in the Theory of Generative Grammar*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Damschen, G., R. Schnepf & K. Stüber, red. 2009. *Debating Dispositions: Issues in Metaphysics, Epistemology and Philosophy of Mind*. New York: Walter de Gruyter.

- Desmond, M. 2007. *On the Fireline: Living and Dying with Wildland Firefighters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Husserl, E. 1975. *Experience and Judgment*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Joas, H. 1997. *The Creativity of Action*, Chicago: University of Chicago Press.
- Merleau-Ponty, M. 1962. *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Mumford, S. 2003. *Dispositions*. Oxford: Clarendon Press.
- Ortner, S.B. 2006. *Anthropology and Social Theory: Culture, Power, and the Acting Subject*, Durham: Duke University Press.
- Schütz, A. 1989. *Structures of the Lifeworld*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Searle, J. R. 1992. *The Rediscovery of the Mind*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Sewell, Jr., W.H. 2005. *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Taylor, Ch. 1999. To Follow a Rule. In *Bourdieu: A Critical Reader*, red. R. Shusterman, Cambridge: Wiley-Blackwell, 29-44.
- Wacquant, L. 1998. Inside the Zone: The Social Art of the Hustler in the Black American Ghetto. *Theory, Culture & Society* 15, 2: 1-36.
- Wacquant, L. 2004a. Following Pierre Bourdieu into the Field. *Ethnography* 5, 4: 387-414.
- Wacquant, L. 2004b. *Body and Soul. Notebooks of an Apprentice Boxer*. New York: Oxford University Press.
- Young, I.M. 2005. *On Female Body Experience: "Throwing Like a Girl" and Other Essays*. New York: Oxford University Press.

Music, Ideology, and Emerging Political Elites: Musical Taste and Aesthetic Sensibilities among Young Politicians in Norway

Torgeir Nærland

Whereas studies of the politics of music have overwhelmingly focused on how popular audiences, subcultures and social movements engage with music, only minimal attention has been given to how the relationship between music and politics manifests in political elites, and the degree to which these invest music with political significance. Based on a survey conducted among the members of the youth wings of five major political parties in Norway, this study demonstrates marked oppositions in musical taste and aesthetic sensibilities, which systematically follow the ideological left-right axis of Norwegian party politics. Starting from Bourdieu's cultural sociology, the article further discusses the findings in the light of socio-economic background factors. The findings indicate that music and political orientation is considerably more tightly integrated into the lifestyles of the young politicians of the left than young politicians of the right.

Keywords: Music, Taste, Politics, Political Parties, Elites, Aesthetical Sensibilities, Ideology, Lifestyle.

Let's do an anti-American dance
Make the embassy a Midsummer Eve bonfire
Grab the hand of your chosen one
Burn the flag and shake your booty!

Translated excerpt from Gatas Parlament's "Anti-amerikansk dans" – the most popular band among members of the revolutionary Marxist youth wing Red Youth (RU)

There was sunset
There was laughter, there was singing
There was summer vacation
There was the sea and there was magic

Translated excerpt from Postgirobygget's "Idyll" – the most popular band among members of the market liberalist youth wing The Progress Party's Youth (FPU)

Introduction

In the broadest sense, intersections between (popular) music and politics has been studied in terms of music's capacity to convey ideology (Frith 1998; Adorno 1973; Attali 1985; Street, 2012), and as a site for ideological struggle and resistance (Garofalo 1992; Frith 1983) – including the role of music in various subcultures (Hebdige 1979). Furthermore, music has been studied in terms of its role

in social, political, and not least nationalist, movements and struggles (Negus 1996; Eyerman and Jamison 1998; Peddie 2005; Cvorovic 2012). More recently the role of music in political change and action has been explored in terms of its role within public sphere processes (Gripsrud 2009; Nærlund 2014a, 2014b), and as a resource for (cultural) citizenship (Hermes 2005) and political engagement (Inthorn et al 2012). The disciplines of both popular music studies and cultural studies have in this respect yielded a relatively vast body of literature that in different ways focuses on how various intersections between music and politics play out within a number of broad social groups and subcultures, but leaving social and political elites out of the scope – including the politicians that operate at the center of the political system.

Although elite tastes and lifestyles were a central concern in classical sociological contributions, such as Torstein Veblen's (1976 (1899)) analysis of consumption in the 'leisure class' and Max Weber's (1978) work on charisma and legitimacy in high status groups, Jean-Pascal Daloz (2010) argues that there is a conspicuous absence of research on the symbolic and cultural characteristics of elites in current international research. In their study of cultural consumption and orientation among Norwegian parliamentarians and administrators, Hovden and Knapskog (2014a) note the same absence in the Norwegian context. Moreover, the cultural taste of elites has been a recursive concern within the Bourdieuan tradition of cultural sociology, but then mainly as a marker of cultural capital vis à vis other social strata, and with little attention to how political orientation and engagement are linked with (musical) taste and socioeconomic background factors within the elite group.

Thus, this study bases itself on the fundamental argument that there is a need for systematic research on such symbolic aspects of the elites – in this case emerging political elites – in order to understand the formation, contestations and characteristics of the elite group itself. Furthermore, knowledge about the tastes and sensibilities of politicians is also important as these may inform and reflect politicians' prioritizations and assessments of cultural expressions in society at large – not least in terms of how tastes and sensibilities may inform cultural policy (Hovden and Knapskog 2014b).

Based on data from a survey carried out on position-holding members of the youth wings of five major political parties (N=461) in Norway, this study offers an example of quantitative basic research in the sociology of aesthetics that serves to provide insight on (1) how musical taste and aesthetic sensibilities map ideological orientation among young politicians, (2) how and why such resonances between musical taste and ideology is at place, and (3) how music may function as a means of not only social differentiation, but also political differentiation.

More generally, we naturally make assumptions about how taste for certain kinds of music connects to certain kinds of ideological orientations – be it jazz and left wing ideology or country and moral conservatism. Such connections, however, has very rarely been empirically substantiated. Although this study is

confined to young people of particular socio-demographic characteristics, the findings from this survey may also provide an empirically based starting point for the further exploration of how musical taste connect to political orientations among audiences more generally, and the social and political implications of such connections.

Political youth wings make up a particularly fruitful case for several reasons. Firstly, the membership of youth wings are at an age (most between 16 and 25 years old, see appendix, table 4) when musical interest, relative to other age groups, takes up a privileged space. Thus youth wings constitute an arena where the intersections between musical taste and politics can be seen at play and studied. Secondly, the location of the various youth wings across the ideological-political specter of Norwegian mainstream politics readily allows for the investigation of how specific taste-formations and aesthetic sensibilities may correlate to political-ideological position. Thirdly, youth wings perform a key function in the recruitment and schooling of young people into party- and parliamentary politics (Katz and Mair 1995) – hence their members represent emerging political elites and future actors in the political public sphere. Fourthly, youth wings represent a political force in their own right in issuing well publicized and often radical reprimands of both their mother parties and of parliamentary politics in general.

Musical taste and political-ideological orientation

The cultural sociology of Pierre Bourdieu (1984) offers a conceptual framework through which we can make sense of the relationships between musical taste, aesthetic sensibilities and political orientation in particular social groups, and moreover, the importance of socio-economic background factors in configuring these relationships. Within this tradition musical taste enjoys a privileged status as marker of social background, and is seen as a subtle yet effective means of social distinction. The important social function Bourdieu ascribes to musical taste and its role in the reproduction of social class is due to two main characteristics of music: its non-representational character, which in turn makes it a potent symbolic site for the inscription of social hierarchies, and the subtlety and opaqueness of musical distinction, of which the level of mastery is dependent on socioeconomic conditions (Bourdieu 1984: 77).

Within this framework (musical) taste is seen as part of *habitus* – the set of (aesthetic) sensibilities and dispositions acquired through socialization – that is initially shaped by socioeconomic factors. Moreover, musical taste and the aesthetic dispositions it entails are expressed and manifested through lifestyles, which according to Bourdieu must be understood as the different “systems of properties in which the different systems of dispositions express themselves.” (Ibid: 260). As such, *habitus* functions as the mediator between socioeconomic background and lifestyle (Ibid: 170). Aesthetic sensibilities involves the susceptibility to and orientation towards general aesthetic qualities, be it disruptive aesthetics, aesthetic complexity or abstraction. Thus, it is a concept that captures less

specific orientations than that of taste. Yet, as shown in this study, aesthetic sensibilities can be seen to inform the taste for specific artists, songs and genres. Crucially, ideological and political orientation is from this view point regarded, alongside musical taste, as lifestyle-expressions of the dispositions and sensibilities acquired at the more fundamental level of habitus (See for instance Van Eijk and Bargeman 2004).

However, this conceptualization has been challenged and supplemented by scholars working from within and from outside the Bourdieuan framework. The concept of musical omnivore is a recent and important addition, and some would say challenge, to this framework (Peterson and Kern 1996; Savage and Gayo 2011). Recent studies have also emphasized demographic factors such as age, ethnicity and gender (Savage 2006) as determining factors of musical taste, while other studies has re-actualized the importance of educational background (van Eijk and Bargeman 2004; Gripsrud et al 2011) in the formation of cultural taste.

Employing the concept of *taste cultures*, Georg H. Lewis (1992) offers a somewhat different conceptualization that builds upon the framework established by Bourdieu, but with a more particular focus on how political-ideological orientation specifically relates to the formation of musical taste. The concept of *taste cultures* was originally introduced by Gans (1973) and further developed by Peterson and DiMaggio (1975) as a concept alternative but roughly parallel to *class culture*. Andy Bennet (2008) argues that Lewis' conceptualization is an important, yet strangely neglected framework in which to elucidate connections between (musical) taste and political orientations within social groups.

Arguing that socioeconomic background remains the key structuring factor in the formation of musical taste, Lewis suggests that the process whereby individuals acquire and form groups around musical taste can also be fruitfully understood in terms of three distinct but intersecting dimensions. The first dimension is *demographics*, comprising factors such as age, gender and locality. The second dimension is *aesthetics* – the aesthetic sensibilities acquired through socialization. The third is *politics* – a dimension he defines as the relationship among musicians, music, fans, and the power structure of the larger society. Drawing on the terminology of Raymond Williams (1977) he further argues that the political dimension may yield different taste cultures that can be: (1) supportive of the power culture (hegemonic); (2) alternative (and co-existing) with the power culture; (3) oppositional to the power culture.

This study first descriptively compares two ideologically divergent youth wings in regards to musical taste and attitudes towards music. Taste for and attitudes towards explicitly political music are here emphasized. This allows for an elucidation of how and to which extent respondents of divergent ideological orientations invest music with political significance, and moreover how aesthetic sensibilities are distributed across the whole ideological spectrum of Norwegian politics. Combining taste data with socio-demographic data indicative of inherited economic and cultural capital, this study further discusses how the musical orien-

tations integrate into the wider lifestyle-complex of the young politicians. By employing Lewis' conceptual framework of taste cultures, this study thereafter highlights resonances between musical taste and ideological orientation among the respondents. Lastly, drawing upon Bourdieu's concept of cultural distinction, this article argues that musical taste may serve as a symbolic means of political as well as social differentiation at the political field.

The Norwegian political landscape: the parties and their youth wings

In order to clarify how musical taste maps on to political and ideological orientation among the members of the various youth wings, I will in the following outline the key characteristics of Norwegian party politics in regards to constitutional arrangement and political cleavages. Like the other Scandinavian countries, and unlike for instance the UK and the US, the parliamentary system in Norway is organized according to the principle of proportional representation, thereby encouraging a proliferation of political parties. According to the now classic model established by Rokkan (1967), and more recent studies (Heidar 2007), the most important cleavages in Norway have centered on class, religion and the power/identity struggle between center and periphery. The left-right axis has been, and still remains, the primary organizing dimension of Norwegian party politics and electoral behavior (Knutsen 1986; Ray and Narud 2000), aligning the parties by their stance on key political issues such as tax-level, the level of privatization of public services and the welfare state. However, Norwegian politics, and Scandinavian politics in general, have been characterized by a high level of consensus, corporatism and support of the welfare state – or what has come to be known as 'The Nordic Model' or the Scandinavian version of social democracy.

Ideologically the parties can be seen to position themselves as following:

Parent Party: Red Electoral Alliance Socialist Left Party Labour Party (Centre Party) (Christian Democratic Party) (Liberal Party) The Conservatives Progress Party								
Youth Wing:	RU	SU	AUF	(SPU)	(KrFU)	(UV)	UH	FPU
Left	-----							-----Right

This study primarily focuses on the two ideologically most divergent youth wings of the Norwegian political landscape, namely Red Youth (*Rød Ungdom*, from now on abbreviated *RU*) furthest to the left, and The Progress Party's Youth (*Fremkrittspartiets Ungdom*, from here of abbreviated *FPU*). Ideologically RU identifies itself as a socialist, revolutionary political organization consisting of "students, pupils and young workers, whose goal is a democratic socialist revolution, leading to a society without classes – communism"¹. Although not unambiguously, their ideological counterpart FPU identify themselves ideologically as a libertarian and market liberalist organization that bases its politics on "...the in-

dividual's right to life, freedom and property", and whose primary goal is to "work towards the radical reduction of taxes, fees and governmental interference."²

Crucially, the left-right axis of Norwegian party politics is organized along a *continuum* of ideological values; the further to the right the party is located on the axis, the more accentuated marked-liberalist ideology becomes, and conversely; the further to the left, the more accentuated socialist ideology becomes. Consequently, the analysis will also attend to the question of how musical taste and ideological orientation maps align along the whole political spectrum.³

Method/data

Participants and procedure. Both in order to avoid non-active respondents and to reach respondents with a high level of commitment to the political and ideological agendas of their respective youth wings, the questionnaire was distributed as a web-survey to all position-holding members of the youth wings of the eight major political parties in Norway. E-mail lists provided by the youth wings' secretariats, containing the e-mail addresses to members holding formal positions within their parties, ensured access to the full population. The position-holding members in the five youth wings compared in this article together make up a sample of 461 respondents. The overall response-rate was 64 percent.

Music preferences. Genre is widely recognized as a variable indicating general orientation in musical taste (Frith 1996), and has fruitfully been employed in surveys of musical taste in both the field of sociology and social psychology, particularly in big scale surveys of musical taste in relation to social class. However, genre has its limitations as a variable as it only maps general and broad orientations in taste, thus potentially leaving out the finer but, in the context of this article, significant nuances contained within the genres. Music preferences were therefore surveyed at three different levels: preference for a selection of genres, preference for a selection of artists and preference for artists by self-reporting.

The selection of genres, 41 in total (see Appendix, List of genres), was based on recent research from both Norwegian and international contexts (Gripsrud et al. 2010; Savage 2006), and designed to reflect the potentially diverse music preferences of the respondents. In order to allow for a more detailed mapping of musical preference that captures distinctions also within genres, the respondents were asked to grade their preference for a selection of 39 artists in total (see Appendix, List of artists).

The selection of artists was partly based on recent research (Ibid.) and modified and updated to accommodate for shifts in musical trends. The selection was coded in regards to cultural legitimacy, and also contained a number of artists coded as "political". Starting from Street's (2012: 44) distinction between "explicitly political music" from "ideological music" the coding of political artists and genres were based on the following definition: *Genres and artists that either intentional-*

ly, by contextual factors or by artists' biographical narrative assert culturally stable and socially recognized associational relationships with particular political ideologies, causes or organizations. Neither selection nor coding of genres and artists are, however, a simple methodological question of classification. The politics of genres and artists is also a question of what sort of qualities and meanings audiences and critics *ascribe* to different kinds of music (Nærland 2015). Hence, the selecting and coding of political artists necessarily involve taking part in such dynamics of meaning- and quality ascription, and can thus always be problematized.

In order to attain a more nuanced picture of *what kind* of punk, hip hop, metal etc, the respondents have a taste for, the respondents were in addition asked to report their three most and least favorite artists. In order to explore the ways in which the members of the different youth wings themselves may perceive links between music and politics, the survey contained a set of attitude-questions. These were questions surveying the respondents' attitudes towards music as both a form of political expression and as a resource for political engagement. The survey also included open questions asking the respondents to describe the nature of their interest in music, and if, when and how they perceive music to become politically significant. In order to obtain data indicating social background a set of questions surveying parents' level and type of education and income was also included.

Findings

Politico-musical dividing lines. Preferences for genres, artists and favorite artists by self-reporting (Table 1) clearly demonstrate that political music makes up a significant part of the musical taste of the members of RU, whereas political music has only minimal occurrence among members of FPU. Already in their preference for genres (Table 1, A) this tendency can be seen: members of RU indicate high preference for genres that are known to allow for and encourage political expressions and interpretations such as indie rock, (hardcore) punk, protest songs and hip hop, whereas members of FPU to a higher degree indicate preference for genres considered less politically explicit and less culturally legitimate⁴ such as dance music, mainstream rock and heavy metal.

The preference for artists (Table 1, C) among the members of the two youth wings solidifies the tendency suggested at the level of genre. Six out of the ten most popular artists among the members of RU are artists that are commonly associated with political ideologies, causes or organizations (*Gatas Parlament*⁵, *Bob Dylan*, *Bob Marley*, *Bruce Springsteen*, *Vømmøl*⁶ and *Rage Against the Machine*), indicating a general endorsement of political music. In comparison only one out of the ten most popular artists in FPU (Bruce Springsteen) can be characterized as political. Coldplay and U2 also enjoy much popularity in FPU, but these are bands that, arguably, are associated with humanitarian causes rather than explicitly political ones.

Table 1. Expressions of musical taste in youth wings (percentages and rankings).

Ideological orientation		Left ----- Right				
Youth wings		RU	SU	AUF	UH	FPU
A Top 5 most popular genres*	1	Indie rock (61%)	60s and 70s pop/rock (51%)	60s and 70s pop/rock (48%)	60s and 70s pop/rock (45%)	60s and 70s pop/rock (46%)
	2	Punk+hardcore punk (61%)	Punk+hardcore punk (43%)	Protest songs (32%)	Mainstream pop (44%)	Dance (32%)
	3	Protest songs (43%)	Indie rock (41%)	Rock from Trøndelag (32%)	Mainstream rock (34%)	Mainstream rock (31%)
	4	Main-stream rock (38%)	Electronica (37%)	Mainstream rock (31%)	Indie rock (34%)	Hip hop (31%)
	5	Hip hop (31%)	Protest songs (33%)	Indie rock (31%)	Hip hop (28%)	Heavy metal (30%)
B Top 5 most unpopular genres*	1	Dance (65%)	Dance band (56%)	Black metal (48%)	Heavy metal (53%)	Black metal (42%)
	2	Dance band (48%)	Eurovision (48%)	Noise/industrial (38%)	Black metal (53%)	Joik (38%)
	3	Eurovision (40%)	Black metal (48%)	Gospel/worship (38%)	Hardcore punk (44%)	Danseband (36%)
	4	Electronica (35%)	Gospel/worship (46%)	Electronica (33%)	Noise/industrial (41%)	Gospel/worship (33%)
	5	R'n'B (30%)	Dance (37%)	Heavy metal (31%)	Joik (27%)	Noise/industrial (32%)
C Top 10 most popular artists #	1	Gatas Parlament (92%)	Bob Marley (78%)	Bruce Springsteen (77%)	Postgirobygget (83%)	Postgirobygget (85%)
	2	Kaizers Orchestra (71%)	Gatas Parlament (77%)	Postgirobygget (76%)	Coldplay (77%)	Coldplay (61%)
	3	Bob Dylan (70%)	Kaizers Orchestra (74%)	Kaizers Orchestra (70%)	U2 (71%)	U2 (60%)
	4	Bob Marley (69%)	Coldplay (68%)	Coldplay (69%)	Bruce Springsteen (66%)	Bruce Springsteen (58%)
	5	Jokke & Valentinerne (69%)	Jokke (67%)	Bob Marley (64%)	Kaizers Orchestra (65%)	Metallica (55%)
	6	Røyksopp (67%)	Røyksopp (66%)	Bob Dylan (61%)	Røyksopp (63%)	Kaizers Orchestra (53%)
	7	Bruce Springsteen (57%)	Bob Dylan (63%)	U2 (58%)	Bob Dylan (59%)	Lady Gaga (50%)
	8	Vømmel (58%)	Postgirobygget (59%)	Røyksopp (55%)	David Guetta (51%)	Røyksopp (47%)
	9	Rage Against the Machine (53%)	U2 (55%)	Odd Norstoga (52%)	Karpe Diem (50%)	Turboneger (47%)
	10	Karpe Diem (51%)	Bruce Springsteen (49%)	Lady Gaga (51%)	Jokke & Valentinerne (46%)	David Guetta (44%)
D Top 10 most unpopular artists #	1	Ole Ivars (75%)	Ole Ivars (92%)	Ole Ivars (76%)	Ole Ivars (54%)	Gatas Parlament (62%)
	2	Jay Z (46%)	Vassendgutane (51%)	Dimmu Borgir (56%)	Gatas Parlament (51%)	Ole Ivars (58%)
	3	Kurt Nielsen (41%)	My Chemical Romance (45%)	Vassendgutane (45%)	Dimmu Borgir (47%)	Odd Norstoga (43%)
	4	Dimmu Borgir (41%)	Dimmu Borgir (37%)	My Chemical Romance (45%)	Metallica (41%)	Dimmu Borgir (39%)
	5	U2 (38%)	Kurt Nilsen (35%)	Lady Gaga (32%)	Vassendgutane (37%)	Jay Z (30%)
	6	My Chemical Romance (38%)	Odd Norstoga (32%)	Turboneger (32%)	My Chemical Romance (34%)	My Chemical Romance (30%)
	7	Vassendgutane (36%)	Jay Z (31%)	Jay Z (31%)	Lady Gaga (26%)	Lady Gaga (28%)
	8	David Guetta (32%)	Metallica (30%)	Metallica (31%)	Kaizers Orchestra (25%)	Kaizers Orchestra (24%)
	9	Lady Gaga (31%)	Lady Gaga (26%)	Gatas Parlament (26%)	Kurt Nilsen (20%)	Rage Against the Machine (23%)
	10	Postgirobygget (31%)	Karpe Diem (27%)	Mari B Persen (23%)	Sigvard Dagsland (20%)	Mari B Persen (23%)

E Top 10 most recurrent favourite self-reported preferences	1	Gatas Parlament	Kaizers Orchestra	Kaizers Orchestra	Lady Gaga	Pink Floyd
	2	Kaizers Orchestra	Beatles	Åge Aleksander- sen	Muse	Queen
	3	Loop Troop	Tom Waits	Michael Jackson	Garth Brooks	Kaizers Orchestra
	4	Karpe Diem	Michael Jackson	Pink Floyd	Coldplay	Skrillex
	5	Nirvana	Coldplay	Big bang	John Mayer	Metallica
	6	My Chemical Romance	Arctic Monkeys	Beatles	Veronica Maggio	Postgirobygget
	7	Dropkick	Led Zeppelin	Bruce Springsteen	Kaizers Orchestra	AC/DC
	8	Pavement	Gatas Parlament	Eminem	Kings of Leon	Muse
	9	Talib Kweli	System of a Down	The Killers	David Guetta	Coldplay
	10	Patti Smith	Radka Toneff	Coldplay	Beatles	Robbie Williams

* 41 genres in total. # 39 artists in total.

This orientation towards political music among the members of RU, and absence of such among the members of FPU, is confirmed and nuanced by the reporting of their three most favorite artists. In RU the artists mentioned generally fit into five genre-categories: hip hop comprises the highest number of artists, followed by indie-rock, punk, classic rock and to a lesser extent metal. Crucially, both hip hop artists (for instance *Gatas Parlament*, *Loop Troop*) and punk artists (for instance *Drop Kick Murphys*, *Patti Smith*) are profiled as “alternative” and are generally characterized by a disruptive and explicitly political aesthetic. In comparison, the favorite artists reported by the members of FPU generally enter into the genre-categories of classic rock, mainstream pop/rock/hip hop, heavy metal and dance music, where few of the reported artists have a political profile.

Diverging politics / Diverging attitudes. The respondents’ answers to the attitude-questions clearly demonstrate that whereas members of RU make substantial connections between their engagement with music and their political engagement, the members of FPU do so only minimally or even actively reject such connections. Consistent with their extensive taste for political music, 63% of the members of RU answers affirmatively to the statement “It is important for me that music contains social critique” (Table 2, C), whereas only 15% of the members of FPU answers affirmatively to the same statement. Similarly, the two youth wings also generally hold polarized views on the importance of the political opinions of musical performers (Table 2, B). Whereas 59 % of the members of RU either disagree “somewhat” or “strongly” with the statement “An artist’s or band’s political opinions are not important as to whether I like them or not”, 70 % of the members of FPU agree “strongly” or “somewhat” with the same statement. Indicating that members of RU invest music with political significance, or even agency, 63 % of them answer affirmatively to the question “Would you say that music has had any

influence on your political engagement or on your opinion about a political issue?”. In comparison 85 % of the members of FPU answered negatively to the same question. Lastly, suggesting that the members of RU constitute a taste community, as well as political community, 55 % of the members answer affirmatively to the question “Have your musical taste changed as an effect of joining the youth wing? In comparison 88 % of the FPU-respondents indicate a negative answer to this question, suggesting that matters of musical taste is of a significantly lesser importance to them as a group. The respondents were also asked to specify what kind of music they had started listening to after joining the youth wing. Consistent with the taste-preferences of the members of RU, all answers here emphasized either hip hop, punk or protest songs.

Table 2. Attitudes towards music as political expression (in percentage)

Ideological orientation	Left----- Right				
Youth wings	RU	SU	AUF	UH	FPU
a) “Would you say that music has had any influence on your political engagement or on your opinion about a political issue?”					
No, that has never happened	37	67	64	82	85
Yes, that has happened	54	31	34	18	12
Yes, that has happened many times	9	2	2	0	3
b) “An artist’s or band’s political opinions are not important as to whether I like them or not”					
Strongly agree	7	15	15	27	34
Agree somewhat	18	10	19	45	36
Neither disagree nor disagree	16	16	17	12	8
Disagree somewhat	40	42	33	3	20
Strongly disagree	19	16	15	3	2
c) “It is important for me that music contains social critique”.					
Indicated affirmative answer	63	55	47	6	15
d) “Have your musical taste changed as an effect of joining the youth wing?”					
Yes, to a very high degree	5	5	2	0	0
Yes, to some degree	50	30	34	12	3
No, it has not had any significance	38	62	58	88	88
Don’t know	7	3	6	0	9

A political-ideological structure of musical taste. In summary the musical tastes and attitudes of the members of RU and of FPU tend to gravitate towards opposite sides of the following dichotomies (Table 3), which are here employed to illuminate key differentiating tendencies among the two youth wings. Importantly, these dichotomies do not only highlight differences in taste and attitudes between RU and FPU, they also highlight what seems to be a structural dimension of the orien-

tation towards political music that runs through the whole ideological left-right political specter, as represented by the five youth wings in this analysis.

In terms of preference for genre (Table 1, A) the occurrence of genres considered to allow for and encourage political expressions and interpretations drop as one moves from the left and towards the right of the spectrum. This tendency becomes more accentuated in the members' preference for artists (Table 1, C). Whereas the preference for political artists is almost as high in SU as in RU, the preference is lower in AUF and drops further in UH, where Bruce Springsteen and Bob Dylan are the only artists coded as political. Another clear tendency is that the further right on the left-right axis the party positions itself the more mainstream and chart-based musical taste gets. This is both evident in the members' preference for artists and in their mentioning of their favorite artists (Table 1, E). Similarly the taste for music entailing a disruptive or noisy aesthetic, most evident among the members of RU, decreases the further to the right the party positions itself. However, this is not a tendency that follow the left-right axis consistently; the taste for music entailing an aesthetic of pleasure and non-disruption is most evident amongst the members of UH, not FPU furthest to the right.

Table 3. A political ideological structure of musical taste

Ideological orientation	Left	Right
Attributes of musical taste		
Level of political explicitness	Explicitly political	A-political
Adherence to music industry	"Alternative"	"Commercial"
Aesthetic mode	Disruptive	Pleasant
Attitudes towards music as politically relevant		
Music as politically significant	Endorsement	Rejection
Explicitly expressed politics	Endorsement	Rejection
Artists political-biographical narrative	Endorsement	Rejection
Youth wings as taste communities	Recognized	Rejected

Further evidence of this structural dimension is found in the attitudes held by the members of the five parties. The degree to which music is held to be politically significant is consistently decreasing from the left to the right (Table 2, A). There is also a consistent decrease from the left to the right in the extent to which members value music that expresses social critique (Table 2, B). A similar decrease is evident in the degree to which they place importance on performers' (political) biographical narrative (Table 2, C). Lastly, the recognition of the youth wing as a taste-community also decreases the further to the right the party is positioned.

Musical aesthetics in lifestyle, taste cultures and distinction

Social background, music and the configuration of lifestyle. Studies of young people's recruitment into political organizations in Norway emphasize that partic-

ipation is itself to a considerable degree conditioned by a relatively privileged socio economic background (Wollebæk et al. 2000: 108). Ødegård (2010) found that politically right leaning engagement among young people connects to mercantile-technical middle class strata and left leaning engagement to social-humanist middle class strata. In line with these findings the sample of youth wing members can at large be characterized as typically middle class, but with diverging types of background-resources.

In terms of parents' level of education (appendix, table 5) both FPU and AUF (Labour youth) score lower than those of the other youth wings, leaving SU (The socialist youth) as the youth wing with the highest score, and UH (the Young Conservatives) second. In terms of parental income the differences are not huge, although RU stands out as the youth wing whose parents have the lowest income and UH as the youth wing with the greatest proportion of fathers earning a high income (600.000 NOK or more). In terms of parents type of education, the parents of the respondents on the left gravitate towards humanities/social science educations and the respondents on the right towards mercantile/technological educations.

A commonality, which must partly be understood as an effect of the overall socioeconomic homogeneity of the sample, is that the musical taste found in all the youth wings is almost exclusively confined to popular music. There is only minimal preference for or mention of classical music, jazz or traditional music. When taste for traditionally legitimate music appears it is mainly among the members of SU – whose parents both enjoy the highest level of education and score highest on humanities education in the sample. Other commonalities in taste that testify to this homogeneity are the all-around shared preference for rock bands such as *Kaizers Orchestra* and the shared distaste for low status-genres such as dance bands and boy bands. The common distaste for the two latter genres must, however, also be considered an exclusionary effect of age in addition to class.

The taste-disparities among the youth wings *within* the field of popular music must at least in part be understood in relation to parents' level and type of education. The preference for legitimate popular music such as indie rock, protest songs and also canonized artists such as *Tom Waits* and *Elvis Costello* is highest in the youth wings on the left, SU in particular, where humanities and social science types of education are more common. Genres enjoying little legitimacy, such as dance music, mainstream pop and heavy metal are more popular among the members of the youth wings on the right, FPU in particular, whose parents to a larger degree have mercantile/technological types of education.

This is a finding consistent with tendencies found in recent studies of cultural taste and social background among Norwegian university students (Gripsrud et al 2011: 20) which shows that there are systematic relationships between students' inherited cultural and economic capital and their political orientation, thus supporting the argument that musical taste and political-ideological orientation, and

the relationship between these two, as found in the youth wings must be conceived as interrelated lifestyle-expressions rooted in *habitus*. The diverging aesthetic sensibilities typical of the left and the right may also be explained in terms of parents' educational background. The endorsement of explicit political expressiveness and aesthetic disruption found on the left can be seen to concur with the prevalent, and largely modernist, aesthetic values in Norwegian arts and humanities-education. In comparison, the endorsement of an aesthetic more directed towards ease and pleasure, most markedly articulated in UH, may be connected to mercantile/technological educational backgrounds where aesthetical objects to a greater extent are likely to be valued in terms of their functionality as entertainment.

However, in terms of the aesthetic sensibilities typical of the different youth wings there are particular intersections and ruptures that problematize the notion of a straight continuum between disruption and noise on the left and ease and décor on the right. A comparison between the young conservatives, UH, and, FPU who is both located furthest to the right on the ideological axis, shows that whereas members of the former have a common distaste for heavy metal and also frequently report to dislike "noisy" music in general, members of the latter share a significant taste for heavy metal and to some degree also aggressive electronic music. As such the taste for the latter genres in FPU can be seen to entail an aesthetic sensibility that to some degree overlaps with that entailed by the taste for punk in RU, on the complete opposite end of the ideological axis. This suggests a circular rather than linear logic, which gets more accentuated if one takes into account the musical practices in political organizations positioned in the margins *outside* mainstream politics. Eyerman's (2002) comparative study of musical practices within anarchist groups and extreme right wing groups in Sweden shows that central to the political engagement of both of these ideologically divergent groups is the centeredness on generically similar aggressive hard-core punk. What might be the case here is that the further away from the ideologically hegemonic – and socioeconomically speaking privileged – centre of the political landscape one gets, the more are aesthetic sensibilities geared towards extreme, noisy and disruptive expression. This is a finding that resonates with Attali's (1985) argument that the way music – as organised sounds – are conceived to constitute either "music" or "noise", is reflective of power structures. A similar argument is also brought forward by Hebdige (1979) who, in the context of ideologically subversive subcultures, showed how stylistic 'noise' or semiotic disruption is a key strategy in articulating ideological opposition.

(A) *politicised aesthetics?* Moreover the findings suggest that the political left maintains a generally *politicized aesthetic*, where music is good *because* it is political and in opposition to what is perceived to be the established power structure. This tight and self-conscious fit between musical taste and political-ideological orientation found on the left can be seen as a continuation of the politicized life-

style that was molded in the context of the radical left in the 70's. As such, there has been a shift from the relatively speaking organic and gentle sounds of folk and rock to the more aggressive sounds of (hardcore) punk and electronically programmed beats of hip hop. However, the taste for punk and hip hop does suggest an aesthetic sensibility consistent with that of the 70's in that it is directed towards works of art that are *explicitly politically expressive*.

Why is it then that the preference for political music and the degree to which music is invested with political significance is only minimal among the members of the youth wings on the right? A simple answer may be that there is not much of a political tradition of music to mobilize or renew at the political right in Norway – neither in terms of a repertoire of artists or songs, nor in terms of lifestyle. The absence of a right wing repertoire of political music is given evidence by the findings of this survey: when the right wing respondents were asked to name three artists they consider to be “political”, the overwhelming majority of artists identified are associated with ideology, causes or organizations of the political left. Furthermore the findings suggest a lifestyle where musical taste and political orientation are significantly less coherently fitted together, in fact a good proportion of the respondents from the right actively reject the notion that these two components of lifestyle bear any relevance to each other. Similarly the high preference for mainstream music and music characterized by a pleasant and non-disruptive aesthetic at the political ideological right suggests an aesthetic sensibility less oriented towards explicit expressiveness and more towards an aesthetic of ease and pleasure.

Opposition and hegemony across the spectrum. Georg S. Lewis' (1992) suggestion that the processes whereby individuals acquire, and form groups around, musical taste also entail a political dimension – comprising taste cultures that are either supportive, alternative or oppositional to the dominant order – offers further explanation of how musical taste and political-ideological orientation interrelates on the political field. This dimension can be seen at play both in terms of the young politicians' preference for (political) music and in terms of their endorsement of other musical attributes.

The musical taste found among the members of RU and SU, but also to some degree in AUF – all placed towards the political left – suggests that these tend towards an *oppositional* taste culture. For one thing, the taste found in these youth wings comprises a number of artists that are either expressively critical to the dominant power structure or who by popular association are connected to ideologies, causes or organizations promoting change of the status quo. For another, they emphasize in their attitudes both the importance of agreeing with the perceived politics of both music and artists, and the importance of social critique as part of the musical expression. Moreover, the high preference for genres and bands that are profiled as indie or non-mainstream, is indicative of an oppositional taste culture as these, at least in their idealized form, are positioned outside and in

opposition to the established music industry. Lastly, the taste for music entailing an disruptive and noisy aesthetic, such as that of the (hardcore) punk bands or the agitative hip hop groups, are indicative of an oppositional taste culture in terms of the challenges this kind of aesthetic may pose to conventions of aesthetic pleasure and quality.

On the other hand, the musical taste found among the respondents of youth wings of the right, UH and FPU suggests that these tend towards a *supportive* taste culture. Firstly, there is minimal occurrence of artists that are expressively critical towards the dominant power structure or that is popularly associated with ideologies, causes or organizations promoting radical change of status quo. The music typically listened to in these two youth wings may rather be characterized as *ideological* in the sense that John Street (2012: 44) employs the term: "...the perspective(s) of the world and the relationships within it..." offered by the music of the right generally works hegemonically. The rejection of the idea that music should entail social critique, evident in their attitudes and the high preference for "mainstream" and chart based music entrenched in the music industry, gives further indication of a supportive taste culture. The preference for music characterized by an aesthetic of ease and comfort is also indicative of a supportive taste culture as it to a lesser degree does not challenge or interfere with dominant discourses of aesthetic pleasure and quality.

This resonance between taste and ideology can also be seen to support Simon Frith's (1996:272) proposition that deriving pleasure from a piece of music, and in turn acquire a taste for it, involves an agreement with its ethics. The findings suggest that the acquirement of taste among the members of the youth wings also involves an *agreement with the politics* of the music. This agreement might be self-conscious and explicit as in the case of the youth wings at the left, or less recognized as in the case of those of the right.

Towards a politics of musical distinction. Lastly I want to draw attention to how music may also work as a symbolic means of political differentiation among young politicians, or what can be thought of as a political dimension of musical distinction. Elaborating on Bourdieu's ideas about the socially differentiating qualities of music, Bryson (1996) argues that musical taste is a particularly potent reinforcer of symbolic boundaries between individuals and the categories of people they might want to differentiate from (Bryson's focus was on class and ethnicity). Bryson further emphasizes the significance of musical dislikes (negative preference), both in the symbolic constitution of these boundaries and in terms of how to methodologically uncover such boundaries. I would argue that music may also function as the symbolic material for *political differentiation*. The reciprocity of musical distaste between the two ideological opposites, RU and FPU, suggests symbolic boundary making that works along political-ideological lines. At the level of genre (Table 1, B) the members of RU indicate significant negative preference for dance-music – a genre that enjoys a high level of popularity in

FPU. At the level of artists (Table 1, D) the members of RU indicate significant negative preference for *U2*, *Lady Gaga*, *Postgirobygget* and *David Guetta*, all of whom enjoy high preference in FPU. Reciprocally the members of FPU indicate significant negative preference for *Gatas Parlament* and *Rage Against the Machine* which both enjoy high preference in RU. Given the comparatively high importance of music among the members of RU, both in terms of lifestyle, the politicized musical traditions of the past, and what seems to be a high degree of musical identity, it can be hypothesized that they are more inclined to use musical distinction as a means of symbolic boundary making than the members of FPU.

Musical taste and political transformation

The findings from this study (as summed up in table 3) show that the young politicians of the left and the right have divergent tastes and divergent aesthetic sensibilities. These divergences must, as discussed in this article, be understood as lifestyle expressions rooted in habitus, but also in light of the divergent historical traditions in which the integration of music with political engagement varies greatly from the left to the right. These divergences between the left and the right can also be explained in terms of different taste cultures where musical taste and aesthetic sensibilities are shaped by how the young politicians identify their own position in relation to dominant ideological order. However, in order to arrive at a clearer and more finely grained understanding of *how* (musical) aesthetics and politics are integrated with the young politicians' lifestyle(s), and with their political actions and engagement, in depth interviews and ethnographic approaches should prove a fruitful course for further research.

The findings from this survey primarily tell us something about how aesthetic sensibilities and musical taste connects to political orientation among the confined group of young politicians in Norway. Being a part of a youth wing may very likely involve a process of socialization that also affects members' orientation towards culture – not least given their young age. Further, members of the different youth wings also routinely engage with each other in various political settings, and quite possibly also at social level. Nonetheless, it is plausible to assume that the findings from this study highlight more general tendencies. As documented in several recent and broader studies of social background and lifestyle from middle-class strata in Norway (Gripsrud et al 2011; Jarness 2015; Jarness *forthcoming*), cultural taste and political orientation do systematically connect to each other, in ways that closely resonate with the findings from this survey. Hence, the findings from this study may be *indicative* also of how musical taste and political orientation integrates into the lifestyles of young middle class Norwegians in general.

Whereas this study provides empirically based knowledge about, and elucidation of, how musical taste and political orientations integrate into the lifestyles of members of youth wings, it does not tell us much about how the divergent tastes and sensibilities affect their conduct as politicians. It is, however, plausible to assume that many of their members will eventually come into positions where

they negotiate, deliberate or exercise politics. It is further plausible to assume that the divergences in taste and sensibilities may inform the ways in which they as future politicians' prioritize and assess cultural expressions in society at large – not least within the field of cultural policy.

A bigger and perhaps more important question that is largely left unanswered by this study, is how music is *put to work* for particular political ideologies, agendas or organizations, or more broadly stated: how music enters processes of political transformation. Music can in the case of the youth wings be seen as a resource for recruitment, social identity formation, electoral mobilization and oppositional critique. However, future empirical studies of how, and under what conditions, music enters processes of political opinion-formation and action – either as a means to inspire political engagement, inform public discourse or as an autonomous part of discourse itself – are here key to our understanding of the role music may play in political transformation.

Torgeir Nærland, Ph.D., Senior Researcher, Uni Research Rokkansenteret / Universitetet i Bergen
E-mail: Torgeir.narland@infomedia.uib.no

Notes

- ¹ RU's homepage <http://rødungdom.no/english>
- ² FPU's Manifest <http://fpu.no/fpu-mener/manifest/>, authors translation. p. 1
- ³ The survey was conducted in 2011. Consequently, The Green Party (Miljøpartiet De Grønne), who in the 2015 local elections had considerable electoral success, is left out of the analysis.
- ⁴ Although this may vary according to national context, Gripsrud et al (2011) found that Norwegian students who inhabit a high level of inherited cultural capital reported high preference for indie rock and hip hop, low level of inherited cultural capital was linked to preference for dance music, mainstream rock and heavy metal.
- ⁵ Norwegian Marxist hip hop-act.
- ⁶ Norwegian Marxist folk group from the 70's.

References

- Adorno, T. W. 1973. "The culture industry reconsidered", in Adorno, T (2001) *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, London: Routledge.
- Attali, J. 1985. *Noise: the political economy of music*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bennett, A. 2008. "Towards a cultural sociology of popular music". *Journal of Sociology*, 44:4.

- Bourdieu, P. 1984. *Distinction – a social critique of the judgement of taste*, London: Routledge.
- Bryson, B. 1996. “‘Anything But Heavy Metal’: Symbolic exclusion and Musical Dislikes”, *American Sociological Review*, Vol. 61, No. 5, pp. 884-899.
- Cvoro, U. 2012. “Remember the Nineties? Turbo-Folk as the Vanishing Mediator of Nationalism”. *Cultural Politics*, 8(1).
- Daloz, J.-P. 2010. *The Sociology of Elite Distinction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Eyerman, R. 2002. “Music in Movement: Cultural Politics and Old and New Social movements”, *Qualitative Sociology*, Vol 25, No 3.
- Eyerman, R. and Jamison, A. 1998. *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*, Cambridge University Press.
- Frith, S. 1983. *Sound Effects: youth, leisure, and the politics of rock*, London: Constable.
- Frith, S. 1998. *Performing rites: on the value of popular music*, Oxford University Press: Oxford.
- Gans, H. J. 1974. *Popular culture and high culture: an analysis and evaluation of taste*, New York: Basic books.
- Garofalo, R. 1992. *Rocking the Boat: Mass Music and Mass Movements*, South End Press.
- Gripsrud, J., Hovden, J.F., Moe, Halvard 2011. ”Changing relations: Class, Education and Cultural Capital”. *Poetics* Vol 39 (6) pp. 507-529, Elsevier.
- Gripsrud, J. 2009. “The cultural dimension of democracy”, in Bondebjerg, M. and Madsen, P. (eds.) *Media, Democracy and European Culture*, Bristol: Intellect.
- Hebdige, D. 1979. *Subculture: the meaning of style*, London: Methuen.
- Heidar, K. 2007, in Østerud, Ø. (ed.) *Norway in transition: transforming a stable democracy*, London: Routledge.
- Hermes, J. 2005. *Re-reading popular culture*, Blackwell.
- Hovden, J. F. and Knapskog, K. 2014a. “Høgt og lågt i Stortinget og departementa”, *Sosiologisk Tidsskrift*, 03.
- Hovden, J. F. and Knapskog, K., 2014b. Tastekeepers. Taste structures, power and aesthetic-political positions in the elites of the Norwegian cultural field. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*. 17: 54-75.
- Inthorn, S., Street, J., Scott, M., 2012. ”Popular Culture as a Resource for Political Engagement”, *Cultural Sociology*, Nov. 21, 2012.
- Jarness, V. 2015. Cultural vs Economic Capital: Symbolic Boundaries within the Middle Class. *Sociology* (Accessed 21.01.2016).
<http://soc.sagepub.com/content/early/2015/08/24/0038038515596909.abstract>
- Jarness, V. (Forthcoming). Viewpoints and Points of View: Situating Symbolic Boundary Drawing in Social Space, *European Societies*.
- Katz, R., Mair, P. 1995. *How parties organize: change and adaption in party organizations in Western democracies* London: Sage.

- Knutsen, O. 1986. "Political Cleavages and Political Realignment in Norway: The New Politics Thesis Reexamined", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 9, iss. 3, pp. 235–260.
- Lewis, G.H. 1992. "Who Do You Love? The Dimensions of Musical Taste", in J. Lull (ed.) *Popular Music and Communication*. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Negus, K. 1996. *Popular music in theory: an introduction*, Oxford: Polity Press.
- Nærland, T. U. 2014a. "Rhythm, Rhyme and Reason: Hip Hop Expressivity as Political Discourse", *Popular Music* 33:3.
- Nærland, T. U. 2014b. Hip hop and the public sphere: political commitment and communicative practices on the Norwegian hip hop-scene, *Javnost / The public*, Vol. 21, No. 1.
- Nærland, T. U. 2015. "From musical expressivity to public political discourse proper: the case of Karpe Diem in the aftermath of the Utøya massacre", *Popular Communication* 13(3).
- Peddie, I. (ed.) 2005. *The Resisting muse: popular music and social protest*, Aldershot: Ashgate.
- Peterson, R. A., Kern, R. 1996. "Changing highbrow taste: from snob to omnivore", *American Sociological Review* 61, 900-909.
- Peterson, R. A, DiMaggio, P. 1975. "From Region to Class, The Changing Locus of Country Music: A Test of the Massification Hypothesis", *Social Forces*, Vol. 53, No. 3, pp. 497-506.
- Ray, L. and Narud, H. M. 2000. "Mapping the Norwegian Political Space: Some Findings from an Expert Survey", in *Party Politics*, vol. 6 no. 2, pp. 225-239.
- Rokkan, S. 1967. "Geography, Religion and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics", in Lipset, S.M and Rokkan (eds.), *Party Systems and Voter Alignment*, New York: Free Press.
- Savage, M. 2006. "The Musical Field", *Cultural Trends*, Vol.15, No. 2/3, pp 159-174.
- Savage, M., Gayo, M. 2011. "Unravelling the omnivore: A field analysis of contemporary musical taste in the United Kingdom", *Poetics* 39, 337-357.
- Street, J, 2012. *Music and Politics*, Cambridge: Polity.
- Van Eijck, K., Bargeman, B. 2004. "The changing impact of social background on lifestyle: 'culturalization' instead of individualization", *Poetics* 32, pp. 439-461.
- Veblen, T. B. 1976. *Den arbeidsfrie klasse*. Oslo: Gyldendal.
- Weber, M. 1978. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
- Williams, R. 1977. *Marxism and Literature*. New York: Oxford University Press.
- Wollebæk, D., Selle, P., Lorentzen, H. 2000. *Frivillig innsats*, Bergen: Fagbokforlaget.

Ødegård, G. 2009. *Motløs ungdom?: nytt engasjement i et gammelt demokrati*, Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Appendix

Table 4. Social characteristics of the respondents (in percentage)

	RU	SU	AUF	UH	FPU
Gender					
Female	53	56	46	33	25
Age					
18-21 y.o.	72	72	50	62	52
Present education/work. etc					
Higher education	25	41	39	42	26
High school	30	30	14	16	11
Working	36	16	39	32	42
Place of birth/upbringing					
City (100 000 +)	35	35	17	30	44
Region of upbringing					
Eastern part of southern Norway	49	35	36	41	22

Table 5. Social characteristics of respondents' parents (in percentage)

	RU	SU	AUF	UH	FPU
Mother's level of achieved education					
Primary-,secondary- and high school	27	14	29	35	50
1-4 years higher education	58	62	31	47	36
Master- or PhD-degree	15	24	33	18	14
Father's level of achieved education					
Primary-,secondary- and high school	41	24	58	36	52
1-4 years higher education	45	41	22	42	32
Master- or PhD-degree	14	35	12	24	16
Mother's level of income (NOK)					
Less than 300 000	32	34	20	30	26
300 000-600 000	47	41	53	56	53
600 000 +	4	7	11	9	7
Don't know / not relevant question	12	19	17	6	15
Fathers level of income (NOK)					
Less than 300 000	19	10	12	18	13
300 000-600 000	49	58	46	36	40
600 000 +	6	15	24	39	27
Don't know / not relevant question	26	17	19	9	19

Mother's type of education					
Humanities/ social science	16	29	10	21	8
Education / health	28	39	24	35	32
Mercantile/technological	16	11	18	9	10
Other/ Don't know / not relevant question	40	21	48	35	58
Father's type of education					
Humanities/ social science	10	22	11	10	5
Education / health	14	18	7	15	3
Mercantile/technological	25	29	34	37	34
Other/ Don't know / not relevant question	51	31	48	38	56

List of genres (41 in total)

Classical barock
 Wiener classisism
 Opera
 Nastional romantic (Classical)
 Norwegian traditional
 Black Metal
 Folk
 Protest music
 Nashville Country
 Reggae
 Drum'n bass
 Dance
 Elektronika/house
 Mainstream rock
 Mainstream pop
 Funk/Soul
 Free jazz
 Fusion jazz
 Traditional jazz
 Prog rock
 Hip hop
 Heavy metal
 Dance band
 Punk
 Hardcore punk
 Balkan folk music
 Latin
 African folk music

List of artists (39 in total)

U2
 Coldplay
 Gatas Parlament
 David Guetta
 Lady Gaga
 Miles Davis
 Burzum
 Ole Ivars
 Vassendgutane
 Arne Nordheim
 Nina Simone
 Postgirobygget
 Pet Shop Boys
 Kaizers Orchestra
 Joni Mitchell
 Bob Dylan
 Arcade Fire
 Susanne Sundfør
 Jon Olav Nilsen
 Dixie chicks
 Toby Keith
 Kurt Nilsen
 Angelique Kidjo
 Sigvart Dagsland
 Hellbillies
 Jukka & Valentinerne
 Røyksopp
 Rage against the machine

Eurovision
60's and 70's pop / rock
50's rock
Rock from mid-Norway
(Trønderrock)
R'n'B (modern)
Musical
Alternative country
Joik (indigenous sami chanting)
Indie
Gospel
Bluegrass
Noise / industry
Contemporary classical music

Metallica
My Chemical Romance
Karpe Diem
Mari Boine Persen

James Brown
Jay Z
Sex Pistols
Turboneger
Anbjørg Lien
Bruce Springsteen
Bob Marley

Ind i rammen: beslutningsprocessen om at omlægge erhvervsskolernes pædagogikum til en diplomuddannelse

Henriette Duch & Palle Rasmussen

Into the framework. Making decisions to restructure vocational teachers' pedagogical education. In 2008 the Minister of Education in Denmark decided that the pedagogical course for vocational teachers should be a diploma at level 6 in the Danish Qualification Framework. It took two years to implement the decision. Vocational teachers in Denmark earlier used to attend a pedagogical course that was designed for this specific target group and included practical teacher training. In the decision process actors from the field representing vocational teachers, leaders at vocational schools and the training providers had different interests. The major points of discussions were the theory of science, admission requirements and practical teacher training. We analyze the decision process using Bourdieu's concept of field, Evetts' concepts of change from within and from above and Smeby's and Heggen's approach to coherence. Based on documents and interviews of the actors the decision process is examined together with the implications.

Keywords: adult education, coherence, teacher education, vocational teacher, Bourdieu.

Erhvervsskolernes pædagogikum ændres

I 2008 varslede undervisningsministeren, Bertel Haarder, at den pædagogiske uddannelse for erhvervsskolelærere skulle ændres til en diplomuddannelse. Han skrev: "Det er min hensigt at etablere et nyt pædagogikum for eud-lærere som en modulopbygget diplomuddannelse" (Undervisningsministeriet 2008b).

Diplomuddannelser i Danmark er en del af videreuddannelsessystemet for voksne, som er et system af deltidsuddannelser parallelt med det ordinære uddannelsessystem. Uddannelserne i videreuddannelsessystemet giver kompetencer på samme faglige niveau som de ordinære uddannelser, men kompetencerne opnås på andre måder, blandt andet ved at relevant erhvervs erfaring 'tæller med' i kompetencen. En diplomuddannelse giver kompetencer på niveau med en bacheloruddannelse, en masteruddannelse (som er niveauet over diplomuddannelsen) giver kompetencer på niveau med en kandidatuddannelse. En diplomuddannelse er på 60 ECTS, består typisk af seks moduler og er på niveau seks i Kvalifikationsrammen for Livslang Læring (herefter kvalifikationsrammen) (Uddannelses- og

forskningsministeriet 2014). Adgangskravet er uddannelsesmæssigt en kort videregående uddannelse eller en akademiuddannelse foruden to års erhvervserfaring. Dog kan studerende med andre forudsætninger optages på baggrund af en individuel vurdering eller en realkompetencevurdering (Uddannelses- og Forskningsministeriet 2015).

Efter etableringen af videreuddannelsessystemet i år 2000 blev langt de fleste voksenuddannelser på diplomniveau lagt ind i denne ramme. Enkelte voksenuddannelser, herunder erhvervsskolernes pædagogikum, stod dog udenfor, og det fremstod som en outsiderposition efterhånden som de videregående uddannelser blev harmoniseret (Undervisningsministeriet 1996). Fra 2010 er erhvervsskolelærernes pædagogikum imidlertid omformet til diplomuddannelse.

For denne erhvervspædagogiske uddannelse er der en særlig adgangsvej nævnt i § 12 i bekendtgørelse for diplomuddannelser. Vi vender tilbage til baggrunden for denne adgangsvej, som blev etableret efter en høring i 2009 (Undervisningsministeriet 2009 a). Den særlige adgangsbestemmelse for erhvervsskolelærere lyder således:

En ansøger, der opfylder de faglige betingelser for ansættelse som lærer ved erhvervsuddannelserne eller arbejdsmarkedsuddannelserne, kan optages på de obligatoriske moduler med erhvervspædagogisk indhold, svarende til 20 ECTS-point i den erhvervspædagogiske diplomuddannelse.

Diplomuddannelser søges af mange. I skoleåret 2010-2011 var der 63.095 studerende, svarende til 8.454 årselever (Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelse 2013); men det er begrænset, hvad der foreligger af forskning om diplomuddannelserne. Vi finder det væsentligt at udvikle forskning på området, da alle nye erhvervsskolelærere skal være med til at løfte erhvervsskole-reformen fra 2015 med baggrund i en diplomuddannelse fra det pædagogiske fag-område (Regeringen et al. 2014). Vi søger derfor at efterspore den proces og de bevæggrunde, som førte til, at erhvervsskolernes pædagogikum blev omdannet til en diplomuddannelse. Vi spørger, hvordan beslutningsprocessen var, hvilke aktører der var involveret, og hvilke diskussioner, overvejelser og forhandlinger, der var i forløbet. Desuden spørger vi, hvilke interesser og perspektiver i pædagogikum som var eller blev usynlige.

Analysen er struktureret i to afsnit. Der indledes med en redegørelse for de politisk-institutionelle rammer og den politiske beslutning efterfulgt af introduktion til den anvendte teori og metode. Derefter følger en analyse af forskellige aktøres interesser i beslutningsprocessen og de punkter, som særlig vakte bekymring i processen. På den baggrund konkluderer vi, at selvom der i 2015 var konsensus blandt centrale aktører om det hensigtsmæssige i at skrive erhvervsskolelæreres pædagogikum ind i kvalifikationsrammen, er der en uafsluttet diskussion om videnskabsteori, praktikvejledning og adgangskravet. Den særlige adgang til

diplomuddannelser for erhvervsskolelærere har slået hul i uddannelseshierarkiet uden en diskussion af den videre betydning af dette.

Uddannelsespolitikens felt og aktører

Vi ser pædagogikum som en del af det uddannelsespolitiske felt. Et felt er ifølge Bourdieu (Bourdieu 1997: 64) et 'mikrokosmos', et afgrænset område af den sociale virkelighed præget af et bestemt sæt af objektive relationer og styrkeforhold mellem positioner. Inden for det enkelte felt er der bestemte værdier, som efterstræbes, og som derfor bliver centrale omdrejningspunkter for aktørers handlinger og strategier. Aktørerne positionerer sig aktivt inden for feltet med baggrund i, men ikke mekanisk styret af de objektive relationer og positioner. Aktører har noget på spil; de har særlige interesser. Bourdieu (Bourdieu 1996a: 101) taler om aktørernes 'illusio', deres tro på, at man kan opnå noget særligt, og at kampen i feltet er værd at tage. Det er illusio, som medierer mellem på den ene side feltet, på den anden side aktørernes habitus, deres varige individuelle og kollektive dispositioner. Handlinger og strategier inden for det enkelte felt følger bestemte former, som er knyttet til feltets særlige værdier; inden for de videregående uddannelsers felt vil positionering for eksempel overvejende skulle ske i form af valg af uddannelser og opnåelse af eksamensresultater. Felter er indlejret i bredere samfundssammenhænge, men de har en vis, begrænset autonomi, som blandt andet kommer til udtryk ved, at påvirkninger fra omgivelserne må omsættes til det enkelte felts egne værdier og former. Det betyder også, at "det, der sker med en genstand, når den passerer gennem feltet, ikke kan forklares udelukkende under henvisning til genstandens egne egenskaber" (Bourdieu 1996a: 88). I den nærmere analyse inddrager vi, som omtalt nedenfor, begreber fra professions- og organisationsforskeren Julia Evetts.

Uddannelsespolitik kan forstås som et felt i denne forstand. Det er forankret i det, som Bourdieu kalder det bureaukratiske felt, altså den statslige organisering af aktiviteten, som igen er forbundet med det politiske felt (Mathiesen og Højberg 2013). Samtidig er det forankret i uddannelsessystemet med dets forskellige sektorer og aktører. Forankringen i den statslige organisering deler uddannelsespolitikken med flere andre felter, forankringen i uddannelsessystemet giver det særlige præg. Inden for det uddannelsespolitiske felt er det således en kombination af politiske, bureaukratiske og uddannelsesmæssige værdier, som præger formerne for positionering. Inden for det uddannelsespolitiske felt giver de forskellige typer uddannelse en vis variation i værdier og positioneringsformer. Folkeskoleområdet er fx præget af, at næsten alle børn og unge deltager i uddannelsesaktiviteten, at skolegang er deres hovedbeskæftigelse, og at folkeskolen er et væsentligt politisk tema. Efter- og videreuddannelse er præget af, at deltagerne er voksne, der som regel er i arbejde, og at deres arbejdspladser – og i videre forstand arbejdsmarkedets parter – er aktører med interesser i uddannelserne. Modsætninger og konflikter inden for det uddannelsespolitiske felt kan både udspille sig mellem dominerende politiske-bureaukratiske aktører og svagere aktører i uddannelsessystemet;

men de kan også udspille sig mellem forskellige typer uddannelse og deres repræsentanter.

Beslutningsprocessen, som vi analyserer nedenfor, viser, hvorledes pædagogikum passerer gennem det uddannelsespolitiske felt og får en ny form. Aktørerne i denne beslutningsproces er organisatorisk forankret i staten, i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet (Juul og Jørgensen 2011). Inddragelsen af arbejdsmarkedets aktører afspejler, at der i det danske erhvervsuddannelsessystem er en lang historisk tradition for såkaldt 'partsstyre', hvor arbejdsgiveres og lønmodtageres organisationer har væsentlig indflydelse på uddannelserne. Nærmere bestemt er det Undervisningsministeriet og dets politiske ledelse i en given regering; uddannelsesinstitutionen Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse (DEL); organisationer af ledere ved erhvervsskoler og organisationer for lærere ved erhvervsskoler.¹ Organisationerne introduceres nærmere nedenfor. Undervisningsministeriet har en særlig rolle, fordi det både repræsenterer den statslige institutionalisering af feltet og samtidig indgår i forhandlinger om udmøntning af denne institutionalisering. De øvrige organisationer kæmper for deres medlemmers interesser med organisationens og de enkelte medlemsgruppers styrke. Deres handlinger er mindre orienterede mod feltets etablerede strukturer. Processen, hvor erhvervsskolernes pædagogikum passerer gennem feltet, giver et andet resultat, end flere af aktørerne havde ønsket og forventet.

I processen indgår både arbejdsmarkedets parter, det politiske system og udbydere af pædagogikum som aktører med forskellige interesser. I analysen af aktørernes positioner trækker vi på professions- og organisationsforskeren Evetts (Evetts 2003). Hun ser på samspillet mellem det normative og det ideologiske element i professionalisme og på, hvordan moderne organisationer anvender disse elementer i forandringsstrategier. Det normative aspekt handler om troværdighed, om at den professionelle må gøre sig værdig til omgivelsernes tillid, bl.a. ved at undgå at misbruge den særlige (og ofte fortrolige) viden, man opnår. Det ideologiske element omhandler de professionelles ret og magt til at definere, kontrollere og finde løsninger inden for et givet område. Heri indgår både forestillinger om kollegiale samarbejder frem for hierarkier på arbejdsområdet og mulighed for at udelukke andre erhvervsgrupper fra området. Evetts foreslår, at balancen mellem det normative og det ideologiske kan analyseres med begreberne 'indefra' og 'oppefra', som hun henter fra McClellans analyser af udviklingen af professionalisering i Tyskland (McClelland 1990). Professionalisering sker indefra, når forandringer i arbejdet appellerer til og drives af de professionelle selv, og den sker oppefra, når organisationer og ansættelsesmyndighed inddrager professionens værdier og normer i strategier for forandring. Vi anvender her termerne indefra og oppefra som analytiske begreber i forhold til, hvem der fremsætter argumenter fra professionens normer og ideologier, men vi tager ikke stilling til, om oppefra eller indefra er at foretrække.

Et centralt tema i efter- og videreuddannelse er sammenhængen mellem viden fra uddannelsen og anvendelsen på arbejdspladsen, ofte benævnt som teori og

praksis i forskning om professioner (Damgaard Knudsen 2014; Laursen 2015; Nielsen 2014). Vi anvender her det nyere begreb kohærens frem for begreberne teori og praksis (Heggen, Smeby og Vägen 2015; Smeby og Heggen 2014). Kohærens handler om forbindelsen mellem forskellig slags viden fra forskellige kontekster. De norske professionsforskere Heggen og Smeby forstår kohærens som sammenhæng inden for og mellem tre forskellige arenaer, den biografiske, uddannelsen og det professionelle arbejde. Biografisk sammenhæng er meningsfulde koblinger til subjektets viden og erfaringer. Uddannelsesmæssig sammenhæng "fokuserer på hvordan studerende erfarer forholdene mellem uddannelsens forskellige elementer og på sammenhængene mellem undervisningen på uddannelsesinstitutionen og erfaring fra praktik"² (Heggen et al. 2015:80). Den sidste form er sammenhæng mellem den viden og de færdigheder, som er erhvervet gennem uddannelse, og det faktiske professionelle arbejde.

De omtalte bidrag behandler kohærens i videregående uddannelser til en efterfølgende profession, men vi finder, at begrebet også kan anvendes om efter- og videreuddannelse. I begrebet kohærens ligger en norm om, at der ideelt set skal være sammenhæng mellem de tre arenaer. Den norm genfinder vi i de formelle dokumenter vedgørende diplomuddannelse. Biografisk kohærens vil for erhvervsskolelærere omfatte erfaringer fra deres tidligere uddannelse som faglært eller professionsuddannet og oftest også deres erfaringer som erhvervsskolelærere. Der skal forekomme en personlig udvikling gennem diplomuddannelsen, og uddannelsen skal knytte an til erfaringer, står der i bekendtgørelsen (Uddannelses- og forskningsministeriet 2012). Uddannelsesmæssig kohærens handler om sammenhæng mellem de forskellige dele af diplomuddannelsens curriculum og undervisning. Den professionelle kohærens handler om sammenhæng for den enkelte lærer mellem pædagogikum og arbejdet som erhvervsskolelærer. Hvis der skal være kohærens må det biografiske, diplomuddannelsen og professionsudøvelsen på erhvervsskolen hænge sammen, men uden at være det samme. De centrale analytiske begreber er således felt og aktør med inspiration fra Bourdieu; professionalisering indefra og ovenfra med inspiration fra Evetts og kohærens med inspiration fra Heggen og Smeby.

Kilder og metode

Vores interesse for beslutningsprocessen opstod i forbindelse med læsning af et bestemt nøgledokument, et brev som annoncerede beslutningen om et nyt pædagogikum (Undervisningsministeriet 2010b). Med udgangspunkt i brevet er søgt efter yderlige information, først ud fra sneboldsmetoden, senere mere systematisk (Lynggaard 2010). En institution gav adgang til arkivmateriale, hvorfra central skriftlig dokumentation fra perioden 2007-2010 er hentet.

Der er i sommeren 2015 foretaget telefoninterview ud fra en semistruktureret interviewguide med i alt ti aktører, som viste sig centrale i beslutningsprocessen (Bourdieu, 1996b).³ Spørgsmålene har omhandlet begrundelser for en ændret uddannelse, beslutningsprocessen, involverede aktører og drøftelser af alternative

uddannelser. Noter fra interview er renskrevet. Desuden er interviewene optaget, så der har været mulighed for at gå tilbage og kontrollere noterne.

Der er væsentlig forskel på informationerne i de skriftlige kilder og de mundtlige udsagn. De uformelle forhandlinger og vurderinger fremgår af den mundtlige formidling, mens de skriftlige kilder snarere har tjent til afklaring af faktuelle ting (som hvem der deltog, hvornår osv.) og til validering af de mundtlige udsagn. Vi er opmærksomme på, at erindring kan være præget af vilkår for den menneskelige hukommelse og senere begivenheder, men vi ser de mundtlige udsagn som den centrale kilde for aktørernes interesser.

Informanternes placering i feltet fremgår i kraft af deres repræsentation af en organisation, og derved fremgår også deres interesse for reproduktion eller forandring af feltet. De mest dominerende aktørers rolle præciseres.

De politiske og institutionelle rammer

Det uddannelsespolitiske felt, hvor processen med at omlægge erhvervsskolernes pædagogikum til diplomuddannelse foregik, rummer traditioner etableret i et samspil mellem nationale og internationale myndigheder. De centrale er for det første det danske videreuddannelsessystem for voksne, for det andet kvalifikationsrammen.

Danmark har en stærk tradition for voksenuddannelse, en tradition, som ikke mindst går tilbage til højskolebevægelsen i midten af 1800-tallet, men som også er præget af etableringen af specialarbejderuddannelser og enkeltfagsundervisning for voksne i slutningen af 1950'erne. Disse traditioner, hvor parter på arbejdsmarkedet i nogle tilfælde har spillet en central rolle, har haft væsentlig indflydelse på uddannelsestænkningen, men i de fleste tilfælde har tiltagene eksisteret i udkanten af uddannelsessystemet. Det er først inden for de sidste 25 år, at der reelt har været arbejdet for at skabe et klart uddannelseshierarki i voksenuddannelserne, og bevægelighed mellem voksenuddannelserne og resten af uddannelsessystemet (Illeris 2003). Den grundlæggende årsag til dette er en støt vækst i uddannelsesaktiviteten, betinget af en øget efterspørgsel efter uddannelse fra den voksne befolkning. Denne ekspansion satte fart i institutionaliseringen af voksenuddannelse, både for at skabe administrativ klarhed på området, og for at tilvejebringe forudsætningerne for at prioritere de offentlige ressourcer til voksenuddannelse. Videreuddannelsessystemet, som blev indført ved lov i år 2000, var et forsøg på regulering af uddannelsesniveauer, finansieringsformer og institutionstyper inden for voksenuddannelserne. Nogle af uddannelserne i systemet var nye, det gjaldt for eksempel den Grunduddannelse for Voksne (GVU), hvorigennem voksne delvis kunne opkvalificere sig til faglært niveau. De fleste uddannelser fandtes i forvejen, men blev indpasset i det samlede system. Det gjaldt for eksempel diplomuddannelser, hvor der både fandtes den meget udbredte Handelsfaglige Diplomuddannelse (HD) og en række pædagogiske diplomuddannelser. Efter etableringen af videreuddannelsessystemet igangsatte Undervisningsministeriet et arbejde for at udbrede diplomuddannelse til nye områder, for eksempel inden for humaniora

og sundhedsvidenskab (Undervisningsministeriet 2000). Det betød også, at der på det tidspunkt var et ministerielt ønske om at omlægge eksisterende former for videreuddannelse til diplomuddannelser.

Videreuddannelsessystemet passede godt til de fælles uddannelsesprincipper formuleret både af EU og i den bredere kreds af lande, som indgik i Bologna-processen. I lovgivningsprocessen blev der dog ikke direkte henvist til den europæiske sammenhæng. Det kan ses som udtryk for en parallel udvikling på dansk og europæisk niveau, men muligvis også som ministeriel forsigtighed i forhold til at provokere modstand fra EU-skeptiske kredse (Rasmussen 2006).

Kvalifikationsrammen var mere direkte resultat af politikudvikling i EU. Dette arbejde foregik især inden for forskellige afdelinger af Den Europæiske Kommission, herunder Generaldirektoratet for Uddannelse og Kultur og udviklingscentret for erhvervsuddannelse, CEDEFOP. Her var der allerede i 1990'erne fokus på formaliseret anerkendelse af de kompetencer, som voksne havde erhvervet i arbejdslivet (Bjørnavold 2000). Samtidig blev der arbejdet med ideen om generelle 'kvalifikationsrammer', systemer til beskrivelse af kvalifikationer og kompetencer af forskellige typer og på forskellige niveauer som redskaber til at skabe større sammenhæng i og overførbare på tværs af uddannelsessystemets og arbejdsmarkedets sektorer. Sådanne kvalifikationsrammer var især udviklet i angelsaksiske lande som England og New Zealand (Young 2003), og i EU spillede konceptet godt sammen med bestræbelsen for at realisere arbejdskraftens frie bevægelighed på det indre marked. Efter vedtagelsen af Lissabonprocessens ambitiøse målsætninger om EU som vidensbaseret økonomi fik disse ideer stærkere gennemslagskraft (Rasmussen 2014), og det førte til udvikling af den Europæiske Kvalifikationsramme, som EU vedtog i 2008. Inden for denne overordnede ramme skulle EU's forskellige medlemslande udarbejde nationale kvalifikationsrammer. Den danske kvalifikationsramme er blevet indarbejdet i beskrivelsen af alle danske videregående uddannelser, også diplomuddannelserne.

Videreuddannelsessystemet for voksne og den nationale kvalifikationsramme blev implementeret i det uddannelsespolitiske felt, hvor diplomuddannelser lå. Embedsmænd i Undervisningsministeriet og senere Uddannelses- og forskningsministeriet skulle realisere disse internationale rammer, og derfor var det forventeligt, at ministeriernes embedsmænd ville arbejde for, at eksisterende former for videreuddannelse gradvis blev indpasset. I den forstand lå der i udgangspunktet et pres også på erhvervsskolernes pædagogikum. Dette pres blev forstærket af centralisering af institutionsstrukturen inden for korte og mellemlange videregående uddannelser. I en første fusionsbølge i årene efter år 2000 blev der dannet Centre for Videregående Uddannelser, i en næste bølge endnu større enheder i form af Professionshøjskoler.

Den politiske start på beslutningsprocessen

I 2006 afsatte et bredt politisk flertal midler fra den såkaldte globaliseringspulje til at ændre pædagogikum. I aftaleteksten hedder det: "den erhvervspædagogiske

læreruddannelse (pædagogikum) skal styrkes og gøres mere tidssvarende, således at lærernes faglige og pædagogiske forudsætninger ajourføres i forhold til nuværende krav og fremtidige udfordringer.” (Regeringen et. al 2006 s. 43). Beslutningsprocessen om, hvordan denne beslutning skulle udmøntes, ser ud til at være indledt i 2007 med et ministerielt finansieret projekt for udvikling af en ny læreruddannelse (Undervisningsministeriet 2008d, Professionshøjskolen Metropol 2009). Dette arbejde viste sig dog unødvendigt.

I 2008 var der politiske overvejelser over kohærens i forhold til at anvende viden fra uddannelsen i undervisningen på erhvervsskoler. Overvejelserne kom blandt andet til udtryk i, at det socialdemokratiske folketingsmedlem Christine Antorini stillede spørgsmål til ministeren (Undervisningsministeriet 2008a) om samspil mellem undervisning på erhvervsskoler, diplomuddannelse og praktikvejledning. Undervisningsministeren svarede, at diplomuddannelser ”...giver den ønskede mulighed for at skabe samspil mellem lærernes undervisningspraksis og den teori, som lærerne skal tilegne sig som led i deres pædagogiske diplomuddannelse”. Videre skrev ministeren: ”Diplomuddannelse er skolebaseret, og samspillet mellem praktisk pædagogik og pædagogisk teori opstår ved kombinationen mellem lærernes undervisning og deres gennemførelse af teorimodulerne i diplomuddannelsen. Uddannelsen skal tilrettelægges, så den tager udgangspunkt i de pædagogiske problemstillinger, som lærerne i erhvervsuddannelserne står over for i deres dagligdag. Der er således ikke tale om egentlig praktisk undervisning i diplomuddannelsen.” Vi læser svaret sådan, at ministeren ikke så noget problem i at kunne skabe kohærens mellem diplomuddannelsen og undervisning på erhvervsskoler. Kohærens etableres gennem tilrettelæggelsen af diplomuddannelsen, skrev ministeren. Der nævntes ikke noget specifikt om, hvorledes transition fra uddannelse til erhvervsskole skulle understøttes. Ministerens svar kan forstås som udtryk for logikken i videreuddannelsessystemet. Diplomuddannelser skal udvikle erhvervsrelevante faglige og personlige kompetencer med henblik på at skabe kohærens.

Det kan undre, at det nye pædagogikum først trådte i kraft i 2010, når der allerede i 2006 var aftalt et initiativ på området. Ifølge Undervisningsministeriets embedsmand i Afdelingen for Erhvervsfaglige uddannelser skyldtes det, at de nødvendige bekendtgørelsesændringer tog lang tid. Ifølge organisationerne skyldtes det også uenighed, hvilket uddybes nedenfor (DEL 2009 a, Kjær 2009). I det bureaukratiske felt spiller juridisk-administrativ logik således en afgørende rolle, mens organisationerne i feltet ser kooperative beslutningsprocesser. I den mundtlige fremstilling er processens tidslige forløb mindre klart end i dokumenter, ligesom forskellige udvalg og møder ikke adskilles tydeligt, da de samme aktører i de fleste tilfælde var med i flere fora. Til gengæld bliver de forskellige positioner og dermed aktørers værdier i feltet tydeligere i interviewene, hvilket vi vil vise nedenfor. Positionerne fremgår af nedenstående figur og vil blive beskrevet i det følgende afsnit. Derefter følger en opsamling på de områder, som står centralt i debatten: adgang til diplomuddannelsen, praksisvejledning og videnskabsteori.

Figur 1. Aktørernes interesser i beslutningsprocessen

Indefra	Udefra
Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse	Undervisningsministeriet
- Embedsmandsrollen - Erhvervspædagogisk ekspertise - Praksisnærhed	- Kvalitetsløft af lærerne - Løftestang for efterfølgende kvalitetsløft - Didaktik - Indhold i uddannelsen
Lærernes foreninger	Ledernes foreninger
- Formalisering - Status - Anerkendelse - Ligeværdighed med andre professioner - Overenskomster: tid og tillæg	- Økonomi - Rekruttering - Kvalitetsløft - En ministeriel beslutning

Der skelnes i figuren ikke mellem forskellige lærer- og lederforeninger, se teksten for uddybning.

Beslutningsprocessen set indefra

De aktører, som deltog i processen indefra, var Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse (DEL) og organisationerne for lærere ved erhvervsskoler.

DEL var en uddannelsesinstitution med stærk ekspertise inden for læreruddannelse for erhvervsskolelærere, som institutionen havde arbejdet med siden 1969. DELs udtalelser skal dog også ses i lyset af, at institutionen kæmpede for sin egen overlevelse. De relativt nye professionshøjskoler stod i position til at overtage udbuddet af uddannelsen, da de var udbydere af diplomuddannelser, og derved ville DEL som institution miste sin eksistensberettigelse. I interviewet med en tidligere uddannelseschef i DEL beskrives beslutningen i lyset af den generelle ændring, at sektoren for mellemlange videregående uddannelser var fusioneret til store regionale enheder frem for lokale institutioner med én uddannelse. Beslutningen sås også i lyset af indførelsen af New Public Management i den offentlige sektor. Det førte til en ny embedsmandsrolle, hvor ministeriets embedsmænd førte aktiv politik; uddannelseschefen mente, at nogle aktører ønskede at bryde DELs monopol og flytte uddannelsen tættere på lokale miljøer. Både uddannelseschefen og en tidligere rektor for DEL anså den faglærtes dannelse som noget andet end den traditionelle akademiske og almene dannelse. Uddannelseschefen så en modsætning mellem diplomuddannelser og den erhvervspædagogiske ekspertise i det tidligere pædagogikum. Diplomuddannelser var hverken korte og ansættelsesbetingede eller praksisnære. I stedet for diplomuddannelse ønskede DEL en vekseluddannelse. Samtidig lagde den tidligere rektor vægt på en fortsat forankring i forsknings- og udviklingsaktiviteter frem for forskning, forstået som rapporter og analyser. Der markeredes således et skel mellem på den ene side forskning som en akademisk disciplin, og på den anden side udvikling drevet i samarbejde mellem DEL og erhvervsskoler. Samlet set repræsenterede DEL et sæt af værdier i det uddannelsespolitiske felt, som stod i delvis modsætning til det bureaukratiske felt.

Erhvervsskolelærernes organisationer havde forskellige positioner i forhandlingerne. For lærerne ved social- og sundhedsuddannelserne (sosu), hvoraf mange var ansatte med en folkeskolelærerbaggrund og derfor organiseret i Danmarks Lærerforening (DL), var beslutningen ifølge informanten fra DL ikke så vigtig. Sosu-skoler havde på det tidspunkt netop fået status som erhvervsskoler (Undervisningsministeriet 2008d), og deres lærere havde ofte i forvejen taget en anden pædagogisk uddannelse. Set i forhold til uddannelsessystemets hierarki tilførte diplomuddannelse ikke meget nyt til denne gruppe, idet den var på samme niveau eller lavere end det, mange medlemmer allerede havde i det ordinære uddannelsessystem. DL fandt det naturligt at højne niveauet i forhold til det tidligere pædagogikum for erhvervsskolelærere. Det var godt med et kvalitetsløft, man skulle væk fra den privatpraktiserende lærer.

Handelsskolernes Lærerforening (HL) var repræsenteret med sin formand, som også var formand for uddannelsesudvalget i DEL og fik rejst spørgsmål i det politiske system. HLs interesse lå ifølge informanten ikke så meget i traditionel fagforeningspolitik, men i hvad der omtalte som tre ben i en pædagogisk uddannelse: teoretisk pædagogik, praktisk-pædagogisk vejledning og undervisning. Heri ligger for os at se en antagelse af forudsætninger for kohærens. Der burde være en praktisk prøve, hvor man så læreren i en undervisningslektion. Informanten henviste til det gymnasiale pædagogikum, som havde disse elementer, og som ifølge informanten var på masterniveau. Man burde have samme model på erhvervsskoleområdet. Det fortolker vi som et implicit ønske om ligeværdighed mellem pædagogikum på ungdomsuddannelser placeret forskelligt i uddannelseshierarkiet. HL mente, undervisningsministeriet havde besluttet modellen fra starten, hvilket støttes af det tidligere nævnte brev fra ministeren.

Synspunkterne hos HL fremgik også af en artikel i Uddannelsesbladet, hvor det blandt andet hedder: ”Hvordan kan man tro, at en lærer på en erhvervsskole kan nøjes med en teoretisk uddannelse i at undervise” (Kjær 2009:19). Uddannelsesforbundet, som repræsenterede lærere ved de tekniske skoler og arbejdsmarkedsuddannelser, argumenterede i samme artikel for ens uddannelse til alle erhvervsskolelærere, således også lærerne ved arbejdsmarkedsuddannelserne (AMU), som i første omgang ikke indgik i den politiske beslutning. Vejledning står centralt for Uddannelsesforbundet; man nævner, at en diplomuddannelse ”kræver at lærerne får vejledning gennem hele forløbet” og ”det kræver altså, at der etableres en vejlederordning” (Kjær 2009:19).

Informanten var her den tidligere formand for Uddannelsesforbundets udvalg for Erhvervs- og Arbejdsmarkedsuddannelser. Han berettede i interviewet, at man inden forløbet havde talt med Undervisningsministeriet om at formalisere den pædagogiske uddannelse. Forbundet forstod dette som et ønske om at få det erhvervspædagogiske pædagogikum indplaceret i uddannelseshierarkiet via videreuddannelsessystemet og kvalifikationsrammen, og man støttede det ud fra et ønske om at give lærerne status og anerkendelse. Diplomuddannelse var ifølge informanten et passende niveau, for så havde man som lærer et niveau svarende til

en videregående uddannelse, og man havde samtidig et håndværk fra tidligere faglært uddannelse. Uddannelsesforbundet havde efter vores vurdering mest på spil, da deres medlemmer var de lavest uddannede blandt erhvervsskolelærere; mange var faglærte. Dokumenter fra forbundet viser, hvordan man kæmpede for lærernes arbejdstid i diplomuddannelsesmodellen. Man ville sikre praktisk vejledning på skolerne, økonomiske tillæg til vejledere, regler for stillingsopslag med videre, altså traditionelle fagforeningsopgaver i forbindelse med løn- og arbejdsvilkår. Med diplomniveauet oplevede organisationen en større anerkendelse fra andre fagforeninger, fortalte den tidligere formand. Man har altså opnået mere status i kraft af et uddannelsesniveau. Uddannelsesforbundet udarbejdede undervejs i beslutningsprocessen detaljerede forslag til uddannelsens tilrettelæggelse og indhold (DEL 2009 b).

Lærernes organisationer havde således forskellige positioner i det uddannelsespolitiske felt i kraft af at repræsentere forskellige erhvervsskolelærere. De havde forskellige interesser at kæmpe for, men der ser ud til have været indbyrdes accept af den forskellige vægtning.

Beslutningsprocessen set oppefra

Aktørerne oppefra i processen var Undervisningsministeriet og erhvervsskolernes ledere. Deres positioner inden for feltet var forskellige; Undervisningsministeriet skulle udmønte de etablerede uddannelsesstrukturer under løbende ansvar over for de politiske beslutningstagere; lederne skulle sikre skolernes drift og kvalitet inden for de etablerede rammer. Det tidligere pædagogikum lå i Undervisningsministeriets ressort, men da pædagogikum blev en diplomuddannelse flyttedes det til Uddannelses- og forskningsministeriet. Hermed kom arbejdet med udmøntning af uddannelsen til at foregå i en del af det uddannelsespolitiske felt, som i højere grad var præget af de videregående uddannelsers værdisæt.

På det politiske niveau blev omlægningen af pædagogikum især diskuteret som et spørgsmål om kvalitetsløft. Det fremgik for eksempel i et spørgsmål fra Folketingets Uddannelsesudvalg til Undervisningsminister Bertel Haarder i 2008: "Et vigtigt element i Velfærdsaftalen i forbindelse med 95 pct. målsætning og kvalitetsløftet på erhvervsuddannelserne (og som jo samtidig er væsentlige elementer i forbindelse med både integration og frafald) er styrkelse af erhvervslærernes pædagogiske grunduddannelse. Hvorfor er den nye erhvervslæreruddannelse ikke som udmeldt (jf. svar på spørgsmål 17 til Bjarne Laustsen (S) i januar 2008) sat i gang fra sommeren 2008?" I spørgsmålet kobles kvalitetsløft på erhvervsuddannelserne med læreruddannelsen. Informanten, daværende embedsmand i Afdelingen for Erhvervsfaglige uddannelser, fortalte i interviewet, at omlægningen blev en ministersag, hvorfor det tog to år at implementere uddannelsen. Der skulle for eksempel bekendtgørelsesændringer til. Man skønnede i ministeriet, at diplomniveauet var realistisk, og formelt ville det sidestille erhvervsskolelærere med folkeskolelærere. En bacheloruddannelse fra det ordinære system og en diplomuddannelse i videreuddannelsessystemet er formelt på samme niveau.

Informanten forklarede, at Undervisningsministeriet ikke var part i løn- og arbejdstidsforhandlinger, men skulle sikre finansiering til uddannelsen. Så formuleringer i bekendtgørelser med krav til skolerne betød også, at taxametre til skolerne skulle dække udgiften. Derfor var ministeriet påpasseligt med formelle krav til skolerne om for eksempel praktisk vejledning undervejs i en diplomuddannelse. Det fremgik også i et brev til skolerne (Undervisningsministeriet 2010b). Ud fra disse økonomiske hensyn kunne ministeriet ikke argumentere for kohærens i samme forstand som HL. Det bureaukratiske felt og institutionerne i uddannelsesfeltet havde således forskellige interesser.

Ministeriet fremhævede i nøgledokumentet fra 2010 indholdsmæssige forventninger til diplomuddannelsen ”Det gælder ikke mindst planlægning og gennemførelse af differentierede undervisningsforløb samt anvendelse af it som et centralt pædagogisk værktøj” (Undervisningsministeriet 2010b). I interviewet understregede repræsentanten for ministeriet, at man ikke ønskede abstrakt teori. Curriculum skulle indeholde praktisk orienterede teorier. Man ønskede undervisning, der handlede om klasserummet, mens viden om for eksempel erhvervsuddannelsers rolle i samfundet var mindre central. Allerede i det tidligere nævnte udviklingsprojekt fra 2007 havde ministeriet formuleret, hvilket indhold de ønskede i uddannelsen (DEL 2009 a, DEL 2009 b, Undervisningsministeriet 2008d, Professionshøjskolen Metropol 2009). Inden for det bureaukratiske og det politiske felt var der således interesser, som rakte ind i uddannelsesinstitutionernes felt.

Oppefra talte som sagt også organisationerne for ledere af erhvervsskoler. De var af titel uddannelseschef, vicedirektører eller direktører. Fra AMU ’Foreningen af forstandere og direktører’, fra Sosu ’Danske SOSU-skoler’ og fra de tekniske uddannelser ’Danske Erhvervsskoler’. AMU-skolernes ledere kom, ifølge informanten fra dette område, sent ind i forløbet. Diplomniveauet var en ministeriel beslutning. AMU var ikke tildelt globaliseringsmidler og var derfor ikke med i de første planer om et nyt pædagogikum, men der blev fundet en særskilt finansiering (Undervisningsministeriet 2008c). Lederne var ifølge informanten optaget af økonomien. Sosu-lederne var også optaget af økonomien, og informanten fra dette område fortalte, at man var bekymrede for, om professionshøjskolerne var dygtige nok til det praktiske, men at man var enige i diplomniveauet. Det kommenteres ikke nærmere i interviewet, hvordan der kunne arbejdes med det praktiske som et element af kohærens, men man kan betragte interesserne hos aktørerne som bureaukratisk prægede, da økonomien fremstår central og desuden fastsættes inden for det politiske felt.

Danske Erhvervsskoler var optaget af rekruttering af lærere i forbindelse med kravet om en diplomuddannelse. Man var bekymrede for, om man kunne finde lærere, der både var håndværkere og kunne gennemføre en diplomuddannelse. Hvis man skulle ansætte lærere, der både var håndværkere og allerede havde en videregående uddannelse, ville der opstå et nyt problem, for Danske Erhvervsskoler så en modsætning mellem videregående uddannelser og mesterlære i undervisning på erhvervsskoler. En håndværker med en videregående uddannelse var en

anden type håndværker, og man ønskede at sikre rekruttering af faglærte til erhvervsskolerne. Organisationen havde således nogle særlige værdier, man kæmpede for i feltet. Rekruttering viste sig dog ifølge informanten ikke at være et problem. Danske Erhvervsskoler var også optaget af økonomien, og man ønskede en model, hvor kun to obligatoriske moduler var et formelt krav. Resten kunne være valgfrit. Det var identisk med den idé, som i 2007 blev formuleret i samarbejde mellem DEL og Undervisningsministeriet. Man ønskede en afstigningsmulighed i en ny læreruddannelse (DEL 2009 a, DEL 2009b, Undervisningsministeriet 2008d, Professionshøjskolen Metropol 2009).

Adgangskrav, praksisvejledning og videnskabsteori

Der var tre områder, hvor der i forløbet viste sig væsentlige uenigheder, som vi finder væsentlige at uddybe, nemlig adgangskrav til uddannelsen, praksisvejledning under uddannelsesforløbet og videnskabsteoriens status i uddannelsen. På disse områder fremstår aktørernes position i feltet og deres interesser tydeligt. Uenighederne blev formuleret og forhandlet på møderne, og man nåede i august 2009 en form for konsensus. Disse områder må anses for særligt centrale for aktørerne; i hvert tilfælde hører vi om dem i de gennemførte interviews, hvorimod selve beslutningens udfald ikke diskuteres. Der fremstår i interviewene en konsensus om, at det var en god beslutning, også hos de aktører, som tidligere havde betænkeligheder, da betænkelighederne viste sig at være grundløse efter fem års erfaring med uddannelsen.

Adgangskravet blev centralt, da faglærte erhvervsskolelærere ikke havde adgang til diplomuddannelser. Derfor blev man enige om, at personer ansat som erhvervsskolelærere fik adgang til to obligatoriske moduler i diplomuddannelsen. Det løste man ministerielt ved en bekendtgørelsesændring. Når lærere havde bestået de to moduler, havde de adgang til diplomuddannelsessystemet. Informanten fra Undervisningsministeriet forklarede, at netop derfor måtte der oprettes en særlig diplomuddannelse for erhvervsskolelærere. Ellers ville konsekvensen være, at man generelt underminerede adgangskravet for diplomuddannelser. Derfor fandt man en allerede eksisterende - men meget lidt anvendt - diplomuddannelse frem, den pædagogiske diplomuddannelse i erhvervspædagogik fra 2003. Uddannelsen var oprindeligt bestemt som en overbygningsuddannelse på det tidligere pædagogikum (DEL 2003). Man kunne derfor ikke, som ønsket, annoncere en nyhed om en helt ny uddannelse, men til gengæld kunne processen forløbe hurtigere (Undervisningsministeriet 2009 b). Curriculum fandtes derfor i studieordningen fra 2003, i en uddannelse designet som efteruddannelse til ledere og lærere med særlige pædagogiske interesser. Arbejdet med at udvikle en helt ny uddannelse, som var igangsat fra starten af forløbet i 2007, ændredes dermed til en justering af noget eksisterende.

I forbindelse med drøftelser om adgangskravet blev der ifølge informanterne lagt vægt på den gruppe blandt erhvervsskolelærere, som måtte have svært ved at gennemføre en diplomuddannelse. Løsningen blev den såkaldte kattelem, en be-

stemmelse som gjorde det muligt for lærere at tage en uddannelse på et lavere niveau. Det måtte, som en af informanterne sagde, ikke blive til en elefantlem; man ønskede ikke, at mange skulle anvende muligheden for en uddannelse på et lavere niveau end en diplomuddannelse.

Det andet diskussionspunkt var praksisvejledning, som allerede i 2008 var et politisk spørgsmål (Undervisningsministeriet 2008b, Kjær 2009). Med diplomuddannelsen forsvandt kravet om praktisk vejledning på skolerne og dermed ændredes hele tænkningen om kohærens. Derfor forsvandt det også i bekendtgørelsen for erhvervsskolerne. Dermed var det statslige finansieringsbehov og det overenskomstmæssige spørgsmål ikke længere et ministerielt anliggende. Det gled ud, men lå som en kollektiv hukommelse i feltet, for skoler arbejder fortsat med denne vejledning i 2016, men nu i form af mere 'frivillige' tiltag. I juni 2010 var det stadig et tema (Undervisningsministeriet 2010a).

Den tredje og sidste diskussion vedrørte diplomuddannelsernes modul om videnskabsteori. Nogle var bekymrede for, at lærerne skulle have dette modul, som man anså for at være for akademisk i forhold til erhvervsskolernes lærere. Men da videnskabsteori var et krav i diplomuddannelser, kunne man ikke ændre herpå. Denne diskussion fremgik ikke af officielle dokumenter, men ud fra interviewene vurderer vi, at videnskabsteori for nogle af aktørerne blev symbol på en tiltagende og uheldig akademisering.

Inde i rammen

Vi har forsøgt at efterspore den proces og de bevæggrunde, som førte til, at erhvervsskolernes pædagogikum blev omdannet til en diplomuddannelse inden for videreuddannelsessystemet for voksne og kvalifikationsrammen. Vores analyse viser, at en central forudsætning for processen er det forhold, at videreuddannelsessystemet og kvalifikationsrammen eksisterede som etablerede strukturer inden for denne del af det uddannelsespolitiske felt. Der fremføres i et vist omfang argumenter for beslutningen, men argumenterne henviser til kvalifikationsrammen som en given virkelighed. Der er således en uddannelsespolitisk logik i, at man politisk i 2008 tager initiativ til at lægge pædagogikum ind i rammen, men der henvises ikke eksplicit til de internationalt og nationalt dominerende tendenser, som har præget denne logik. Uddannelsesniveaue tages fra starten af processen til efterretning på baggrund af den siddende undervisningsministers argumentation.

Kvalifikationsrammen blev i EU udviklet som bidrag til at sikre arbejdskraftens mobilitet og den sociale sammenhængskraft. De forandringer, som kvalifikationsrammen lægger op til, er komplekse og afhænger også af, hvordan rammen implementeres i forskellige nationale sammenhænge. Selv om administrative beslutningstagere kan fremstille rammen som en neutral systematisering af strukturer, er det klart, at den indebærer forandringer af uddannelser og uddannelsesmuligheder (Cort 2010). Ud fra et kritisk-sociologisk perspektiv kan nogle af disse forandringer, som for eksempel underminering af særlige uddannelseskulturer og tilsløring af styringsmekanismer (Brøgger 2015), fremstå som stærkt kritisable,

mens andre forandringer, som for eksempel overskridelse af elitære uddannelseshierarkier og anerkendelse af mange slags kompetencer, fremstår som mere positive. Vi fokuserer i denne artikel mere specifikt på, hvordan kvalifikationsrammen i den danske kontekst, og sammen med videreuddannelsessystemet, bidrager til at ændre kvalificeringen af lærere til erhvervsuddannelserne.

Det ser i starten af forløbet ud til, at diplomuddannelsen lever op til de ønsker, interessenterne har, for eksempel arbejdes der med indholdet i uddannelsen og modeller for kohærens. Undervejs bliver processen mere kompleks, og som nævnt bliver adgangskravet, praksisvejledning og videnskabsteori centrale temaer. Interessenter opdager niveauets implikationer og initierer drøftelser indefra og oppefra; men løsningerne bliver på de etablerede rammers præmisser.

Indefra argumenterer den hidtidige udbyder af læreruddannelse for erhvervsskolelærere, DEL, og nogle af lærernes organisationer for DELs særlige kompetence til at bestride den pædagogiske opgave. Undervisere på den pædagogiske uddannelse må have erhvervspædagogisk ekspertise forstået som en tæt relation til erhvervsskolernes praksis. Kohærens er her knyttet til erhvervsskolernes praksis. Lærernes organisationer er dog uenige om, hvilken viden der er nødvendig i pædagogikum, altså kohærens i selve uddannelsen. Især Uddannelsesforbundet, som repræsenterer lærerne ved de tekniske erhvervsuddannelser og AMU, er optaget af privilegier, status og normative tilgange og det særlige vidensbehov, professionen som erhvervsskolelærer har. Der er således forskellige forståelser af kohærens, som ikke bliver drøftet færdig i beslutningsprocessen og derfor efterlader uklarheder. Diskussionen om videnskabsteori bliver et vilkår, som hænger sammen med den formelle struktur. Videnskabsteori anses som et vilkår, og måske derfor efterlades også denne diskussion.

Oppefra er Undervisningsministeriets position markant. Dagsordenen er sat fra starten i kraft af de etablerede strukturer i feltet, men man fastholder en lang samarbejdsproces. I det lange sagsforløb opdager ministeriet, at man ikke bare kan skabe en ny diplomuddannelse, og man ender med i stedet at 'genbruge' en tidligere formuleret - men næsten ikke anvendt - uddannelse for ikke at forsinke processen yderligere. Det indledende udviklingsprojekt med henblik på en ny læreruddannelse ser ikke ud til at komme i spil.

Oppefra taler lederne om kvalitet, økonomi og rekruttering, men langt blødere formuleret end i Evetts forståelse. Det kan hænge sammen med særlige træk ved det danske erhvervsuddannelsessystem, hvor den udstrakte inddragelse af parter og interessenter betyder, at afstanden mellem de politisk-administrative beslutningstagere og de decentrale aktører – det som også kaldes magtdistance - er mindre end i lande som f.eks. Frankrig og England, som har præget Bourdieus og Evetts' begreber. Lederne vil gerne fastholde et bestemt ideal for lærerprofiler på erhvervsskoler, og de argumenterer for, at de ansatte skal kunne gennemføre det valgte pædagogikum samtidig med, at den håndværksmæssige profil fastholdes. Her er der en klar forskel til ministeriet, som taler om uddannelsens anvendelighed på erhvervsskoler, men ikke om den biografiske del af kohærens.

Både i diplomuddannelser som sådan og i den ministerielle udmelding ved starten af processen i 2008 er der opmærksomhed på kohærens i forhold til transitionen fra diplomuddannelse til praktisk undervisning på erhvervsskoler. HL og Uddannelsesforbundet argumenterer for praksisvejledning og praktisk prøve i pædagogikum. Begge dele ligger på erhvervsskolerne. Man drøfter de vanskeligheder, diplomuddannelsen potentielt giver i forhold til de særlige uddannelsesmæssige forudsætninger hos faglærte erhvervsskolelærere, og man løser spørgsmålet med en bekendtgørelsesændring, som lempet adgangskravet. Denne løsning må ses som udtryk for en tiltro til, at der er potentiale for kohærens med valget af diplomuddannelser, men det efterlader en uforløst diskussion om biografisk kohærens.

Da interviewene foretages (i 2015), er der en slående enighed om beslutningen. Da har det nye pædagogikum været et krav i 5 år. Der er konsensus og en lukning af diskussionen, som vi også fandt i det nøgledokument, som var udgangspunkt for undersøgelsen. Vi finder dog, at en væsentlig diskussion om kohærens ikke er taget. I feltet er pædagogikum kommet ind i rammen, men spørgsmålet om kohærens står til diskussion i implementeringsprocessen (EVA 2015).

Analysen viser forskellige aktørers interesser. Set i et uddannelseshierarki har Uddannelsesforbundet mest på spil, da deres medlemmer har det laveste uddannelsesniveau. De øvrige interessenter oppefra forhindrer ikke denne dagsorden, men sikrer plads til positionen. Interessesforskelle ekspliciteres ikke, de er en del af spillet. Beslutningen om pædagogikum har slået et hul i det etablerede uddannelseshierarki: en faglært kan påbegynde en diplomuddannelse. Derfor er det interessant, at betydningen af den biografiske sammenhæng, hvori indgår forskellige erhvervsskolelæreres habitus, ikke bliver diskuteret. Måske er uddannelsesniveauer ikke så håndfaste, og måske er det muligt at bevæge sig mere, end videreuddannelsessystemet og kvalifikationsrammen generelt lægger op til.

Henriette Duch, lektor, ph.d.-studerende, Institut for læring og filosofi, Aalborg Universitet
 Palle Rasmussen, professor, Institut for læring og filosofi, Aalborg Universitet

Noter

- ¹ DEL fusionerer undervejs med Metropol. Vi har for overskuelighedens skyld valgt at benævne det som DEL hele vejen i artiklen, det officielle DEL brevpapir fortsætter fx i nogle tilfælde også efter fusionen.
- ² Vores oversættelse.
- ³ Interviewene er foretaget af Henriette Duch.

Referencer

Bjørnavold, J. 2000. *Making learning visible*, Berlin: CEDEFOP.

- Bourdieu, P. 1996a. Refleksiv sociologi. In *Refleksiv sociologi: mål og midler* red. Wacquant L. J. D. København: Hans Reitzel.
- Bourdieu, P. 1996b. Understanding. *Theory, culture and society* 2/13:17-37.
- Bourdieu, P. 1997. *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handling*. København: Hans Reitzel.
- Brøgger, K. 2015. *The faceless master and higher education: governing through standards: the Bologna process and the new realities of higher education*. PhD dissertation. Aarhus University.
- Cort, P. 2011. Stating the Obvious: the European Qualifications Framework is not a neutral evidence-based policy tool. *European Educational Research Journal*, 3/9: 304-316.
- Damgaard Knudsen, L. E. 2014. Lærerstuderende - lærer: Teori & praksis i mange former. *Unge Pædagoger*, 2:93-100.
- Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse 2009a. Beslutningsreferat af tredje møde i følgegruppen den 28. januar 2009 om udvikling af erhvervsskolelæreruddannelsen, 29. januar 2009.
- Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse 2009b. Bilag 1 til punkt 2 på dagsordenen: Drøftelse af de indkomne svar på kriterierne.
- Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse 2003. Studieordning for pædagogisk diplomuddannelse i erhvervspædagogik.
- Danmarks Evalueringsinstitut 2015. *Nye krav til de pædagogiske kompetencer*. <https://www.eva.dk/projekter/2013/undersogelse-af-loft-af-den-grundlaeggende-paedagogiske-kompetence-til-diplomniveau/download-hovedrapporten/nye-krav-til-de-paedagogiske-kompetencer> [22. februar 2016].
- Evetts, J., 2003. The Sociological Analysis of Professionalism: Occupational Change in the Modern World. *International Sociology*, 2/18:395-415.
- Folketingets Uddannelsesudvalg, 2008. Svar på spørgsmål 322. <http://www.ft.dk/samling/20072/almdel/udu/spm/322/svar/569097/591802/index.htm> [5. februar 2016].
- Hammerness, K. 2013. Examining features of teacher education in Norway. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 4/57:400-419.
- Heggen, K., Smeby, J. og Vägen, A. 2015. Coherence: A longitudinal approach. In *From vocational to professional education* red. Smeby J. og Sutphen M. s. 70-88 Oxon: Routledge.
- Heggen, K. og Raaen, F. D. 2014. Koherens i lærarutdanninga. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* 1/98: 3-13.
- Illeris, K. 2003. *Voksenuddannelse og voksenlæring*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag og Learning Lab Denmark.
- Juul, I., og Jørgensen, C. H. 2011. Challenges for the dual system and occupational self-governance in Denmark. *Journal of Vocational Education & Training*, 3/63:289-303.

- Kjær, Jørn 2009. Læreruddannelse udskydes endnu en gang. Uddannelsesbladet nr. 4.
- Laursen, P. F. 2015. Multiple bridges between theory and practice. In *From vocational to professional education* red. Smeby J. og Sutphen M. 89-104 Oxon: Routledge.
- Lynggaard, K. 2010. Dokumentanalyse. In *Kvalitative metoder: en grundbog* red. Brinkmann S. og Tanggaard L. 137-152. Latvia: Hans Reitzels Forlag.
- Mathiesen, A. og Højberg, H. 2013. Sociologiske Feltanalyser – om at anvende Bourdieus feltbegreb i historisk konkrete analyser. In *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne* red. Fuglsang L. m.fl. 193-230. København: Samfundslitteratur.
- Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelse 2013. Notat 4/12 <http://ufm.dk/uddannelse-og-institutioner/statistik-og-analyser/efter-og-videreuddannelse/efter-og-videreuddannelse.pdf> [4/11 2015].
- McClelland, C. E. 1990. Escape from freedom? Reflections on German professionalization, 1870-1933. In *The formation of professions: knowledge, state and strategy* red. Torstendahl R. og Burrage M. 97-113. London: Sage.
- Nielsen, T. K. 2014. Teori og praksis i professionsbacheloruddannelserne. Et systematisk review. Ph.-d.-afhandling. Institut for Uddannelse og Pædagogik: Aarhus Universitet.
- Professionshøjskolen Metropol 2009. Regnskab og afsluttende rapport på FoU-projekt nr. 118544. Ansøgning om udviklingsmidler til ny erhvervslæreruddannelse for erhvervsskolernes lærere. København, 7. juli 2009.
- Rasmussen, P. 2006. Danish Learning Traditions in the Context of the European Union. In *Homo Sapiens Europæus? Creating the European Learning Citizen* red. Kuhn M. og Sultana R. 47-67. New York: Peter Lang.
- Rasmussen, P. 2014. Adult Learning Policy in the European Commission. In *Adult Education Policy and the European Union. Research on the Education and Learning of Adults* red. Milana M. og Holford J. vol. 1, Sense Publishers.
- Regeringen (Venstre og Det Konservative Folkeparti) og Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Det Radikale Venstre 2006. Aftale om udmøntning af globaliseringspuljen. Opfølgning på velfærdsaftalen. Opfølgning på aftale om fremtidig indvandring. <http://www.ft.dk/samling/20061/almdel/fiu/pgf/7/bilag/5/319619.pdf> [30. august 2016].
- Regeringen (Socialdemokraterne og Radikale Venstre), Venstre, Dansk Folkeparti, Socialistisk Folkeparti, Det Konservative Folkeparti og Liberal Alliance 2014. Aftale om bedre og mere attraktive erhvervsuddannelser <http://www.uvm.dk/Aktuelt/~UVM-DK/Content/News/Udd/Erhvervs/2014/Feb/140224-Ambitioes-erhvervsuddannelsesreform-paa-plads> [22. februar 2016].

- Uddannelses- og forskningsministeriet 2012. Bekendtgørelse om diplomuddannelser. BEK nr 768 af 2. juli 2012.
- Uddannelses- og forskningsministeriet 2014. Den danske kvalifikationsramme <http://ufm.dk/uddannelse-og-institutioner/anerkendelse-og-dokumentation/dokumentation/kvalifikationsrammer> [27. august 2014].
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. Bekendtgørelse om diplomuddannelser, Pub. L. No. BEK nr 835 (2015). Hentet fra <https://www.retsinformation.dk/forms/R0710.aspx?id=172841>
- Undervisningsministeriet 1996. Bekendtgørelse om den pædagogiske uddannelse af lærere ved erhvervsskolerne (Pædagogikum). BEK nr 677 af 12. juli 1996.
- Undervisningsministeriet 2000. Konferencerapport fra Undervisningsministeriets møder om fremtidige behov for diplom- og masteruddannelser. København, juni 2000.
- Undervisningsministeriet 2008a. Afdelingen for erhvervsfaglige uddannelser 2008. Svar på spørgsmål om erhvervspædagogisk læreruddannelse. 21. oktober 2008.
- Undervisningsministeriet 2008b. Etablering af ny og styrket erhvervspædagogisk læreruddannelse 8. september 2008.
- Undervisningsministeriet 2008c. Inkludering af AMU-lærere i forslag om ny erhvervspædagogisk læreruddannelse. 4. november 2008.
- Undervisningsministeriet 2008d. Vedrørende ansøgning om midler til udvikling af ny erhvervslæreruddannelse. 24. november 2008.
- Undervisningsministeriet 2009a. Høring over ændret bekendtgørelse om de pædagogiske diplomuddannelser. 21. september 2009.
- Undervisningsministeriet 2009b. Screeningsafgørelse af diplomuddannelse i erhvervspædagogik. 6. november 2009.
- Undervisningsministeriet 2010a. E-mail: Møde om PD 11. juni 2010, reference 085.673.021. 1/6 2010.
- Undervisningsministeriet 2010b. Undersøgelse af løft af den grundlæggende pædagogiske kompetence til diplomniveau. Informationsbrev om den pædagogiske diplomuddannelse i erhvervspædagogik. Undervisningsministeriet, Afdelingen for erhvervsfaglige uddannelser http://www.hl.dk/sites/default/files/documents/uddannelse/Orienteringsbrev_om_PD_1_fra_UVM.pdf [18. januar 2016].
- Young, M.F.D. 2003. National Qualifications Frameworks as a Global Phenomenon: A comparative perspective, *Journal of Education and Work*, 3/13: 223-237.

Anskuelse og opdeling af elever der præsterer lavt i matematikundervisningen

Maria Christina Secher Schmidt

Using Bourdieu's notion of field, the Nordic field of maths didactics is constructed in a time characterised by increasing inclusion efforts in primary school. Various stakeholders in the field of maths didactics are arguing about what is the cause and what should be done about pupils who perform poorly in mathematics. Four analytically constructed positions are presented: the diagnostic, the structural, the interventionist and the complementary. The empirical material consists of academic maths didactics articles and scholarly journals for maths teachers from the period 1995-2014. The analysis shows that a context-oriented rationale predominates, but that a less prevalent, competing rationale, which emphasises individual causal explanations, can also be constructed. It is argued that the structure of the field is changing due to external influences that may affect the organisation of support for poorly performing pupils. A key point is that there is a difference in the understanding of the problem, according to whether the focus is pupils *with* dyscalculia or pupils *in* maths difficulties.

Keywords: Bourdieu, Dyscalculia, Inclusive mathematics, Maths difficulties, Nordic field of maths didactics.

Anslag

Elever, der præsterer lavt i matematikundervisningen. Hvorfor præsterer nogle elever lavt i matematikundervisningen? Svaret afhænger af *anskuelse og opdeling* at eleverne – af ”principles of vision and division” (Bourdieu, 1998:53). Nærværende fremstilling er baseret på en antagelse om, at forestillinger om hvad lav præstation er, er forankret i mentale og materialiserede konstruktioner, som ændrer sig over tid. Forestillingerne er formuleret som led i kollektive processer og konflikter. Det er centralt at historisere sådanne konstruktioner, så aktuelle forståelser ikke fremstår som selvfølgelige eller for den sags skyld nødvendige. Konstruktionerne er aldrig neutrale begrebs- og kategoriseringsredskaber. Derfor er det interessant at undersøge, hvilke divergerende problemforståelser, der hersker i og omkring det matematikdidaktiske felt, når fokus rettes mod elever, der præsterer lavt i matematik. Det matematikdidaktiske felt betegnes her, som de tovtæk-

kerier der er om, hvad indholdet i undervisningen skal være og hvordan undervisningen skal organiseres for elever, der præsterer lavt. Det er vigtigt at undersøge disse forståelser og praksisformer, fordi de kan få betydning for, hvordan eleverne bliver mødt i skolen og hvilke initiativer, der bliver iværksat.

De fund, som beskrives i artiklen, stammer fra et litteraturstudie, som synliggør forskellige faglige forståelser af elever, der præsterer lavt i matematik. Forståelser, som kan registreres i matematikdidaktiske tidsskrifter og fagblade for matematiklærere i perioden 1995-2014, som er udført i forbindelse med ph.d.-afhandlingen: *Inklusionsbestræbelser i matematikundervisningen: en empirisk undersøgelse af matematiklærerens klasseledelse og elevers deltagelsesstrategier i folkeskolen* (Schmidt, 2015). Dele af afhandlingens resultater præsenteres her ud fra følgende forskningsspørgsmål:

Hvilke positioner i det matematikdidaktiske felt kan konstrueres i relation til elever, der præsterer lavt i matematikundervisning? Hvilke sociale betydninger kan forandringer i det matematikdidaktiske felt få?

Indledningsvist redegøres kort for de videnskabelige tilgange og politiske processer, der har været udpeget som centrale for, at der rettes opmærksomhed på elever, der præsterer lavt i matematikundervisningen. Disse tilgange og processer uddybes i analysen, hvor jeg (med teoretisk inspiration fra den franske sociolog Bourdieu) undersøger den professionelle stillingtagen vedrørende lavtpræsterende elever i matematik gennem en systematisk læsning af nordiske fagblade og tidsskrifter. Analysen opsummeres i fire sameksisterende og konfliktuerende positioner i det nordiske matematikdidaktiske felt. De nordiske tendenser relateres afslutningsvist til det danske skolepolitiske felt ved at se på udviklingen over tid i faghæfter for grundskolefaget Matematik.

Den første publikation om "failure to master mathematics" er ifølge Magne (2006:8) forfattet af en østrigsk læge i 1885. Efterfølgende har en betydelig del af forskningen været foretaget af læger og psykologer med udgangspunkt i hjernens funktion og har omhandlet elementær regning (Butterworth, Varma, & Laurillard, 2011; Geary, Hoard, Nugent, & Byrd-Craven, 2008), mens matematikforskning indenfor inklusion og forebyggelse har været "neglected" (Magne, 2006:20). En neurologisk tilgang har ikke kun domineret forskningen i relation til elever, der præsterer lavt i matematik, men været fremherskende i hele det specialpædagogiske område (Baltzer & Tetler, 2003; Clark, Dyson, & Millward, 1998; Larsen, 2011). Selvom et stigende antal elever, der præsterer lavt, undervises i almenundervisningen, er der ganske lidt forskning i disse forhold (Lambert, 2015).

Lindenskov (2006) illustrerer, at to internationale tendenser er medvirkende til, at der bliver større opmærksomhed på elever, der præsterer lavt i matematik: dels at internationale samarbejdsfora som EU, OECD og FN på forskellig vis udvider literacybegrebet i forhold til at matematikkompetence anses som en central "life skill" for alle borgere¹, dels vedtagelsen af Salamanca-erklæringen (UNESCO,

1994) hvor promoveringen af den inkluderende skole ses politisk og etisk som den ”mest effektive måde at skabe solidaritet mellem elever med særlige behov og deres kammerater” (Lindenskov, 2006:72).

Det er muligt at spore forsøg på at sammentænke special- og almenundervisningen og udvikle inkluderende læringsmiljøer i USA og i Europa tilbage til 1980’erne (Ferguson, 2008) men i dag er en inkluderende skole ikke udelukkende et humanistisk og pædagogisk ideal. Det er blevet et politisk påbud. Således er de nordiske lande aktuelt i gang med skolereformer, der ændrer organisering af støtten til elever med særlige behov således, at der lægges vægt på inklusion frem for segregation (Ministry of Education, Science and Culture, 2011; Undervisningsministeriet, 2012; Thuneberg, Hautamäki, Ahtiainen et al., 2013; Ministry of Education, 2013; Nilholm & Göransson, 2013).

Det er interessant at se nærmere på Danmark, idet den politiske inklusionsdagsorden i Danmark fik et markant skub fremad i 2010 med offentliggørelsen af, at 5,6 % af alle elever i folkeskolen modtog undervisning i segregerede undervisningsformer og specialundervisningen udgjorde ca. 30 % af de samlede udgifter til folkeskolen (Finansministeriet, 2010). I 2012 vedtoges en inklusionslov, som afgrænsede specialundervisning til kun at omfatte elever med et støttebehov på ni timer og derover. (Undervisningsministeriet, 2012). Den politiske målsætning var, at 96 % af alle elever i 2015 skulle inkluderes (Finansministeriet, 2012). For den almindelige matematikundervisning betyder loven, at der i dag deltager elever, der tidligere havde mulighed for at få specialundervisning i matematik. Matematiklæreren har med andre ord fået overdraget det faglige ansvar for alle klassens elever - og dermed fået til opgave at imødekomme deres læringsmæssige behov inden for almenundervisningens rammer.

Teori, metode og empirigrundlag

Sociologisk feltanalyse. Gennem artiklen rettes der opmærksomhed på, hvilke symbolske vidensforståelser og materialiserede praksisformer der dominerer, og hvilke der er dominerede. Det er en undersøgelsestilgang, hvor forskellige kategorier, deres tilblivelse og indhold, opfattes som udtryk for og produkter af historisk konkrete betingelser. Det vil sige, at det der ”ved første øjekast kan fremstå som en rent individuel opfattelse hos læreren, kan forstås som del af en bredere social, historisk og kulturel forståelsesramme” (Øland, 2012:423). For at fremanalysere kategoriseringer benytter jeg Bourdieus feltbegreb. Et felt konstitueres gradvist historisk som følge af konflikter mellem forskellige positioner, der har en interesse i den pågældende problematik. Det er sådanne sociale rum, Bourdieu betegner som felter. I moderne samfund omhandler disse felter eksempelvis uddannelse, kunst, økonomi eller jura (Bourdieu & Wacquant, 1992:97; Bourdieu, 1998:47-52). Det her anvendte positionsbegreb repræsenterer de agerendes måde at forholde sig til feltets kampe om at befæste eller ændre de akutelle magtrelationer i feltet: ”Bourdieu's positionsbegreb henviser altså til de agerende som *interesserepræsentanter*” (Mathiesen & Højbjerg, 2003:324 – original kursivering). Med andre

ord er position ikke det samme som en person. De beskrevne "points of view" skal ikke opfattes som modsætninger (dikotomier), men ses som et ensemble af modstridende (konkurrerende) rationaler. Synspunkter benævner det forhold, at et syn er "the principle of a view adopted from a point located in social space, a *perspective* which is defined, in form and contents, by the objective position from which it is adopted" (Bourdieu, 1998:13 – original kursivering). Det betyder, at de forestillinger, som agenterne i materialet fremfører, skal ses i relation til de andre agenter og dermed til det felt, de er medskabere af. Når jeg undersøger et synspunkt, ser jeg efter, hvilket rationale synspunktet søger at fremme. Et sådant rationale opfattes som en interesseorientering, hvilket vil sige selve indholdet i en given "position taking" (hvilket ikke nødvendigvis er en bevidst stillingtagen) i forhold til øvrige positioner inden for feltet fx det matematikdidaktiske eller tilstødende felter fx det specialpædagogiske eller det skolepolitiske. Et felt er relativt autonomt, men "the result of these struggles is never completely independent of external factors" (Bourdieu, 1993:184).²

Selvom grænserne for et felt altid må undersøges empirisk, er et felt ikke noget, man kan se – kun som "tankefigur" (Larsen, 2009:51). Som også Wilken (2007) fremhæver, er feltbegrebet "et analytisk begreb, som kan systematisere studiet af social praksis" (Wilken, 2007:46). Jeg anvender den feltanalytiske arbejdsmetode som et "tænkeredskab", altså som en "sociologisk måde at få (be)greb om verden" (Mathiesen & Delica, 2007:177). Konkret betyder det, at jeg med afsæt i en socialhistorisk tilgang sætter fokus på sociale og kulturelle betydninger af de forandringer og kampe, der udspilles i og omkring det matematikdidaktiske felt. Dette felt er underlagt og agerer i forhold til de rationaler, der dominerer i det skolepolitiske felt. Det betyder, at det skolepolitiske felt opdeler institutionelle strukturer og fastsætter regler for aktiviteter i det matematikdidaktiske felt. Det matematikdidaktiske felt er også under indflydelse af et magtfelt, det vil sige styrkeforholdet mellem dominerende positioner i de forskellige felter (fx det økonomiske, bureaukratiske og uddannelsespolitiske felt), der kæmper om værdiorienteringen i statens og de offentlige institutioners aktiviteter i samfundet (Bourdieu et al., 1999; Bourdieu & Wacquant, 1996).

En måde at (be)gribe forestillinger om elever er ved at identificere de konkurrerende rationaler, som søger at udstikke rammerne for, hvad der opfattes som årsager til, at elever præsterer lavt i matematik og hvilke initiativer, der skal iværksættes. Gennem historisk konkrete analyser af interessemodsætninger og handlingsrationaler formidler artiklen en "sociologisk feltanalyse" der indfanger det, som har valør i det matematikdidaktiske felt – og det som ikke har (Mathiesen & Højbjerg, 2003:314).³

Data og registrant. Den registrerede tidsperiode er sat til 1995-2014, idet der undersøges forestillinger om elever, der præsterer lavt i en tid med tiltagende inklusionsbestræbelser. I en sociologisk feltanalyse forgår analyse- og registreringsarbejdet sideløbende, da det er undervejs i analysen, at det bliver tydeligt, hvorvidt

der er andre materialer, der bør indgå for at skabe indsigt i feltets dynamik. Således må man vende tilbage til de samme stridigheder over flere omgange for at undersøge, hvordan det registrerede hænger sammen med andre positioner. Det, der 'registreres', er ikke en interesseløs gengivelse af tekster. Noget vælges fra og andet til, for at der efterhånden kan danne sig et mønster af relationer i det sociale rum, der studeres.⁴

Der er blevet søgt og læst efter strukturer i de forskellige måder at forholde sig til elever, der præsterer lavt i matematik. I den proces fremkom forskellige tematiske grænsedragninger i forhold til problematikens årsager og hvad der skulle gøres, hvilket der redegøres for i det følgende afsnit om analysens greb. Empirien udgøres af en såkaldt håndsøgning (manuel gennemsøgning) af:

- Danske faghæfter for matematik (Undervisningsministeriets vejledninger)
- NOMAD (nordisk videnskabeligt matematikdidaktisk tidsskrift)
- Antologier med konferenceartikler fra NORSMA (Nordic Research network on Special Needs Education in Mathematics)
- Matematik (dansk fagblad for matematiklærere)
- Nämnaren (svensk fagblad for matematiklærere).⁵

Der blev senere søgt elektronisk i:

- Fagbladet Folkeskolen og på Folkeskolen.dk (dansk fagblad for alle lærere i folkeskolen)

for at se, om der dukkede andre positioner op end de allerede identificerede. Her blev perioden 2009-2014 valgt, da den foreløbige registrant (der på det tidspunkt omfattede 44 sider) viste, at det var i disse år, at inklusionsdagsordenen satte sig særligt igennem i den danske folkeskole. Der blev i alt udvalgt 103 artikler fra tidsskrifter og fagblade som tilsammen dækker en væsentlig del af den nordiske litteratur på det matematikdidaktiske område i forhold til grundskolen.⁶

Analysens greb og fremstillingsform

Der er mange måder at forstå læringsvanskeligheder på og i det specialpædagogiske felt findes der ifølge Skidmore (2004) individorienterede perspektiver, der konkurrerer med tilgange, der vægter konteksten. Når der ses nærmere på elever, der præsterer lavt i matematik, pågår der en homolog kamp i relation til disse to distinktioner. Det er interessant at se, at disse kampe udspiller sig på forskellige skuepladser – i forskellige tidsskrifter. Bagger og Roos (2015) har undersøgt forskning publiceret i henholdsvis specialpædagogiske tidsskrifter og tidsskrifter, der rapporterer fra undersøgelser af matematikundervisning.⁷ Roos og Bagger drager konklusionen, at der tegner sig et meget forskelligt billede af, hvordan ”*students in special educational needs in mathematics*” forstås både mht., hvad der er årsag til vanskelighederne og hvilken støtte der skal iværksættes. De to forfatteres fund er, at artikler fra specialpædagogiske tidsskrifter har en mere individ-

orienteret problemforståelse, mens et kontekstrelateret perspektiv dominerer de matematikdidaktiske tidskrifter.

Da jeg gennemlæste mit materiale, kunne jeg genfinde Roos og Baggers konklusion om, at et kontekstrelateret perspektiv er dominerende i det videnskabelige matematikdidaktiske felt, hvilket sås i de to typer af nordisk videnskabelige artikler (NOMAD og NORSMA), der indgår som analysegrundlag. Det viste sig yderligere, at det ikke kun er gældende i videnskabsfeltet, men at det er en forståelse, der dominerer den professionelle debat i hele det matematikdidaktiske felt. Det vil sige også i de synspunkter, der kom til udtryk blandt konsulenter, skolepsykologer, skolelærere og undervisere på læreruddannelsen. Der er dog også andre mindre fremherskende perspektiver. Disse fund præsenteres gennem to overordnede tematiske greb. Først præsenteres hvad jeg har benævnt 'Den symbolske vidensforståelse' ved hjælp af grænsedragninger i forhold til *årsager*, *antal* og *fagsyn*. Dernæst fremstilles, hvad jeg italesætter som 'Den materialiserede praksisform' gennem grænsedragninger i forhold til *organisering* og *vurdering*. For at vise fremstillingens logik har jeg illustreret omdrejningspunkterne i to oversigter:

Illustration 1: oversigt over analysens tematiske greb

Den symbolske vidensforståelse	Hvad der tæller som årsager til, at elever præsterer lavt?	Hvor mange elever præsterer lavt?	Hvad udgøres fagsynet af?
Den materialiserede praksis	Hvor og hvordan skal undervisningen organiseres?	Hvordan skal eleverne vurderes?	

Analytiske fund

Den symbolske vidensforståelse. I det følgende beskrives et fremherskende rationale i det matematikdidaktiske felt, nemlig at den sociale kontekst er en af hovedgrundene til, at elever præsterer lavt. Udover denne årsagsforståelse fremstilles det, hvordan årsagsforståelsen får betydning for, hvor mange elever problematikken omhandler og hvordan fagsyn indikerer forskellige interesseorienteringer.

Jørgensen (1997) beskriver, at 1995-loven, og faghæftet i matematik fra samme år, med fokus på undervisningsdifferentiering lægger op til at variere undervisningsformer og -midler, så undervisningen svarer til den enkelte elevs behov og forudsætninger. Hun argumenterer for, at loven lægger "afstand til en undervisning der satser på en midtergruppe for derefter at kompensere med specialundervisning til de elever, der får matematikvanskeligheder" (Jørgensen, 1997:6). Jørgensen er repræsentant for det synspunkt, at hvis viden bliver til mellem mennesker "må vanskeligheder ved at skabe og tilegne sig viden vel også blive til mel-

lem mennesker. Vanskelighederne skal i så fald ikke placeres hos eleven alene, men anskues i relationen” (Jørgensen, 1997:7).

Et par år senere defineres problematikken ikke kun som en interpersonel relation men også som samfundsbestemt: ”Skolen definerer høj præstation som god evne til at opnå læseplanens mål, lav præstation er, når målene ikke nås. Jeg mener, at ’lav præstation’ er en menneskelig forklaring (...) Den er ikke et faktum. Den er en social fortolkning” (Magne, 2000:7).

Magne understreger, at når en præstation ikke godkendes, opfattes det som om, der er en vanskelighed, og da det er folketingset, der tager beslutning om læseplaner, er det politikkere, der definerer, hvad en matematikvanskelighed er. Magne foreslår, at man ophører med at tale om ”mathematical disabilities” til fordel for ”mathematical differences”. ”Ifølge den tankegang er matematikfejl noget positivt, for gennem dem får man en forklaring på, hvordan man skal gøre noget bedre” (Magne, 2000:9).

En didaktisk videreudvikling af det kontekstorienterede rationale kan illustreres med Dalvang og Lunde (2006), der lægger afstand til en specialpædagogisk tilgang, de betegner som ”en medicinsk/defektologisk model”, hvor eleven har arbejdet alene med tal og taloperationer. Dalvang & Lunde udvikler en kompasmodel, som er inspireret af et sociokulturelt perspektiv, hvor vanskeligheder opfattes ”som et samfunnsmessig mer enn et individuelt problem” (Dalvang & Lunde, 2006:48). Kompasmetaforen henviser til at eleven ”roter seg bort i landskapet – og det trengs et kompas som kan angi retninger eleven og læreren har mulighed for å gå for å mestre matematikken” (Dalvang & Lunde, 2006:49). Modellen viser, at undervisningens form og indhold er lige så vigtig som elevens læringsforudsætninger.

Den didaktiske tilgang kommer også til udtryk gennem to ph.d.-afhandlinger, der ser nærmere på elevernes opfattelse af, hvad der kan være årsager til vanskeligheder i matematik. Sjöberg (2008) synliggør i et svensk studie, at der kunne være problemer med lektionens opbygning, for store elevgrupper, manglende arbejdsro, for lang undervisning, manglende kommunikation i undervisningen, uroligt klassemiljø, manglende hjælp fra lærere, at lærere var dårlig til at forklare, og klassekammeraters forklaringer var mangelfulde. Lange (2008) viser i et studie af elever med anden etnisk baggrund end dansk, at negative sociokulturelle stereotypificeringer kunne være medvirkende til vanskelighederne i matematik. Langes forskning understøtter et inklusionsperspektiv i matematik, hvor der ses på sociale og pædagogiske praksisformer, der hindrer deltagelse – i stedet for mangler hos individet.

Det kontekstorienterede rationale dominerer i det matematikdidaktiske felt, men der kan konstrueres et mindre fremtrædende og konkurrerende rationale, som vægter individuelle årsagsforklaringer. Tankefiguren er, at lav almen begavelse giver ”matematikbesværligheder” (Jensen, 2002:218). I forlængelse af det individuelle årsagsperspektiv benyttes begrebet dyskalkuli til at beskrive elever, hvor matematikudbyttet er væsentligt lavere end det kognitive niveau og udbytte i an-

dre fag (Johnsen, 2004).⁸ En artikel om hjerneforskning af Lundberg og Sterner (2008) viser, at der er et særligt område i hjernen, som har betydning for talforståelse og at andre aspekter af det kognitive er dårlig arbejdshukommelse, fonologiske problemer (karakteristika som også går igen ved dysleksi), svært at automatisere, regelrigiditet og ADHD. At vanskeligheder er en medfødt funktionsnedsættelse, gør Skovhus (2013) opmærksom på, og der bør ifølge ham være en officiel anerkendt definition af begrebet dyskalkuli: ”Dyskalkuli er en funktionsnedsættelse af neuro-genetisk oprindelse, der skyldes medfødte vanskeligheder med den intuitive forståelse af mængder og antal” (Skovhus, 2013:23). Matematikvanskeligheder ses som vanskeligheder med at erhverve sig de faglige færdigheder i skolen, mens dyskalkuli er medfødt. Mange pædagogisk psykologiske rådgivningskontorer ”undlader at vurdere og beskrive elevens vanskeligheder med matematik, da man ’mangler en anerkendt og officiel definition af begrebet’” (Skovhus, 2013:23).

Årsagsforklaringerne producerer også en demarkationslinje i forhold til *antallet* af elever, som problematikken omhandler. På den ene side er der tale om, at 2-5% af alle elever formodes at have en medfødt funktionsnedsættelse, der resulterer i talblindhed (Lindhart, 2010; Sjöberg, 2002). På den anden side argumenteres for en flerfaktuel tilgang, som inddrager didaktiske, sociale og emotionelle forhold, hvor op mod 15% af alle elever anses for at være i matematikvanskeligheder (Dalvang & Lunde, 2006; Lindenskov, 2006; Magne, 2006; Østergaard, 2011). En forskningsoversigt sammenfatter, at grænsen mellem dyskalkuli og ikke-dyskalkuli er flydende, og hvorvidt en elev har dyskalkuli afhænger i sidste ende af, hvor man trækker grænsen (Lundberg & Sterner, 2009).

Der kan også fremstilles en grænsedragning i relation til *fagsyn*. Et synspunkt tillægger det værdi, at elever skal træne deres grundlæggende færdigheder indenfor de fire regningsarter. Tankegangen illustreres med argumenter fra Grønmo (2005) i forhold til, at alle elever har brug for grundlæggende færdigheder, men ikke avanceret algebra. Hvis elever præsterer lavt, kan det være et udtryk for, at eleverne har et svagt fagligt fundament i forhold til talbehandling. Dette kan hænges sammen med at ”læringsmetoder og strategier som går på træning og drill med sikte på automatisering av elementære faglige ferdigheter har været nedprioriteret” (Grønmo, 2005:42). En konkurrerende fagforståelse sigter mod, at matematik er andet og mere end tal, og at der derfor også skal være fokus på måling, geometri og problembehandling. Ifølge Lindenskov og Weng (2010) er matematik mere end tal: ”Det er ikke logisk at fokusere på tal og ofte kun på tal, som man kan tro at testkonstruktører mener, når man skal diagnosticere eller kortlægge elevs vanskeligheder. Der skal mere til, hvis man ønsker at få sat gang i elevens udvikling” (Lindenskov & Weng, 2010:11). Blennqvist (2007) beskriver også, hvordan diagnostiske materialer synliggør, at en elev kan have problemer indenfor et område og ikke indenfor et andet. At en elev har svært ved algebra, betyder således ikke, at eleven nødvendigvis har svært ved geometri. En tilsvarende tilgang findes i Fuglestad (2013), der augmenterer for, at undervisning af elever i matematikvan-

skeligheder skal tage udgangspunkt i kreativ aktivitet og ”inquiry”, hvor elever selv finder veje i deres problembehandling.

Den materialiserede praksis. I det følgende præsenteres en diskussion i det matematikdidaktiske felt som omhandler, hvad der bør gøres i relation til elever, der præsterer lavt. Her er *organiseringen* af undervisningen og måden elevernes skal *vurderes* centrale omdrejningspunkter.

Der kan konstrueres en interesseorientering i forhold til, at der har været for meget tiltro til undervisningsdifferentiering, og at det i stedet er eleven, der er problemet, hvorfor denne skal tilbydes specialundervisning. Ifølge den tankegang er der for få, som modtager specialundervisning. Et eksempel er Johansen (2003), der argumenterer for, at det var sjældent, at elever med særlige behov i matematik modtog specialundervisning:

I Danmark har matematiklærere haft en fælles holdning om, at man ikke ønsker at operere med diagnoser, som matematikvanskeligheder og dyskalkuli. Det har medført, at roden til/årsagen til matematikvanskeligheder udadtil er blevet placeret på undervisningen - på den enkelte lærers valg af undervisningsform og metoder. Man har undgået offentligt, at matematikvanskeligheder kunne have rod i det enkelte barn (Johansen, 2003:6).

Fra 2008 gøres der forsøg med tidlige indsatser, hvor elever, der er eller som er i risiko for at komme i vanskeligheder, bliver tilbudt et intensivt tidsbegrænset forløb udenfor klassen. Østergaard (2011) vurderer, at en tidlig målrettet indsats kan være med til at forebygge egentlige matematikvanskeligheder. Lindenskov og Weng (2010) har ligeledes udviklet en tidlig interventionsform, og de forklarer, at det er ”risikoen for at udvikle ængstelse og miste motivation for at lære matematik der er et hovedargument for at ‘tidlig matematikindsats’ skal være ‘tidlig’, og derfor er det også helt afgørende at indsatsen reelt tager følelser, motivation og opfattelser alvorligt” (Lindenskov & Weng, 2010:10).

Der kan konstrueres et mindre fremherskende rationale i relation til, hvordan der kan skabes betingelser for, at elever kan få den nødvendige støtte i inkluderende læringsmiljøer. Fx argumenterer Engström (2000) for, at det er naturligt, at elever lærer med forskelligt tempo, hvilket sker i hvad han kalder ”en inkluderende klasse”. Ifølge Engström bør forskelligt læringstempo ikke være årsag til specialpædagogisk bistand. Samtidigt påpeger han, at det er nødvendigt med ressourcer og støtte til at få skabt et inkluderende miljø, men ”En inkluderande skola innebär inte det samma som att bara flytta in alla elever i klassrummet” (Engström, 2000:26), der bør være fokus på det pædagogiske og didaktiske og ikke på, hvad individet ”fejler”. Et tilsvarende synspunkt synliggøres af Roos (2013) som mener, at mange elever, selvom de er til stede i klassen, ekskluderes, hvorfor det må identificeres, hvilke barrierer der eksisterer, således at eleverne kan støttes bedre indenfor klassefællesskabets rammer. Roos er repræsentant for et perspektiv på

vanskeligheder, hvor den sociale praksis ses som en ressource til at hjælpe elever ud af deres matematikvanskeligheder.

Den sidste uenighed handler om *vurdering* af elever, der præsterer lavt. Her går kampen på, hvorvidt der skal fokusere på det, eleven mestrer (Aastrup, 2010; Dalvang & Lunde, 2006), eller om udgangspunkt skal være i det, som opleves vanskeligt for at vanskeligheder ikke ”overses eller negligeres” (Lindenskov, 2006:78). Et andet stridspunkt er, hvorvidt vurderingen skal ske som en samtale mellem eleven og dennes lærer, hvor der inddrages faktorer som hjemmeforhold, holdninger og følelser til faget og skolen (Holm, 2013; Lindenskov & Weng, 2010) eller om der skal udvikles en national anerkendt test, som specialister udfører for at afdække kognitive funktionsnedsættelser (Skovhus, 2013).

Positioner i det nordiske matematikdidaktiske felt

Ovenstående analyse repræsenterer centrale stridspunkter, som genfindes i hele datagrundlaget, dvs. de 103 artikler. Således viser temaer som årsager, antal berørte elever, matematikforståelse, handlinger og vurdering at optræde i mange af de registrerede synspunkter. Disse empiriske fund kan systematiseres i seks overordnede kategorier: Problembenævnelse, Fagsyn, Problemoprindelse, Udviklingsfokus, Organisering og Vurdering. På baggrund af kategoriseringsarbejdet er fire divergerende positioner i det nordiske matematikdidaktiske felt konstrueret. De fire positioner eksisterer ikke i deres rene form i materialet, men kan af analytisk grunde opdeles i forhold til konkurrerende interesser og handlingsrationaler. Skåret ind til benet kan alle synspunkterne relateres til forskellige opfattelser af, hvorvidt problematikken bør italesættes som elever *med* talblindhed eller elever *i* matematikvanskeligheder. Når der tales om matematikvanskeligheder peger fagsynet i retning af, at det ikke er tilstrækkeligt at kunne håndtere tal. Måling, geometri og problembehandling skal være et omdrejningspunkt i undervisningen af elever der præsterer lavt.⁹

De fire positioner er navngivet: 1) *den diagnostiske position* der søger at udpege elevenes manglende talbeherskelse på baggrund af kognitive funktionssvigt, 2) *Den strukturelle position* der har fokus på, hvad der understøtter og hindrer deltagelse i læringsfællesskabet i den almindelige matematikundervisning 3) *Den interventionistiske position* der har fokus på, at det kan være påkrævet at lave tidlige intensive interventioner i forhold til den enkelte elev, 4) *Den komplimentære position* der er optaget af, at elever der er i matematikvanskeligheder både skal have mulighed for at blive støttet individuelt gennem særligt tilrettelagte indsatser og at disse tiltag skal koordineres med den øvrige undervisningsdifferentiering indenfor klassens læringsfællesskab. Oversigtsmæssigt kan positionerne illustreres ved at opdele positionerne i deres udtryksform.

Illustration 2: oversigt over positioner i det nordiske matematikdidaktiske felt i perioden 1995-2014

Udtryk Position	Symbolisk vidensforståelse			Materialiseret praksis		
	Problem-benævnelse	Fagsyn	Problem-oprindelse	Udvik-lings-fokus	Organisering	Vurde-ring
1. Diagnostisk Perspektiv	elever med dyskalkuli/ talblindhed	færdigheds-træning i regningsarter	kognitiv	individ	segregeret kompen-sende special-undervisning	national standard
2. Strukturelt perspektiv	elever i matematik-vanskelighe-der	undersøgen-de og problem-behandling	social & didaktisk	kontekst	almen matematik-undervisning	lokal tilpasset
3. Interventioni-stisk perspek-tiv	elever i matematik-vanskelighe-der	undersøgen-de og pro-blem-behandling	didaktisk og psykologisk	individ	tidsafgrænset tidlig intervention	lokal tilpasset
4. Komplemen-tært perspektiv	elever i matematik-vanskelighe-der	undersøgen-de og pro-blem-behandling	kognitiv, social, psy-kologisk og didaktisk	individ og kontekst	Integrerede indsatser med individu-elle hensyn og undervis-nings-differentiering	lokal tilpasset/ national standard

Bevægelser i det skolepolitiske felt i Danmark

Det matematikdidaktiske felt er som nævnt i teori afsnittet et relativt autonomt felt, men er samtidigt ikke fuldstændigt uafhængigt af eksterne faktorer fx det skolepolitiske felt. I det følgende sættes der som eksemplarisk case fokus på danske forhold, da der, som beskrevet i indledningen, har været en markant eksklusionspraksis, som der skolepolitisk er krav om at ændre. Først beskrives de bevægelser, der har været i de danske faghæfter for matematik i folkeskolen, og derefter relateres disse til en ny vurderingspraksis af elever, der præsterer lavt. Hensigten er at bidrage til en forståelse af relationen mellem den professionelle matematikdidaktiske debat og den del af det danske skolepolitiske felt, som skaber rammebetingelserne i matematikundervisningen.

I faghæfterne for matematik nævnes læringsvanskeligheder ikke eksplicit før 2003, men indirekte berøres temaet allerede i 1995: ”Der kan være tale om, at nogle elever i en klasse har vanskeligheder med at tilegne sig et bestemt begreb

eller område og fx ikke magter det forelagte abstraktionsniveau” (Undervisningsministeriet, 1995:21). Fagsynet synliggøres fx, når der står, at eleverne ”gennem faget skal *opbygge* et alsidigt *værktøj* til løsning af praktiske og teoretiske problemer” (Undervisningsministeriet, 1995:13 – min kursivering) samt at elevernes medfødte evner er forskellige og at disse evner sætter absolutte grænser for abstraktionsniveau. Fagsynet i 1995 fremstår således til en vis grad instrumentalistisk og peger i retning af en individorienteret problemforståelse.¹⁰

I faghæftet fra 2003 sker en radikal ændring: nu er det lærernes (manglende) didaktiske kompetencer, der er årsag til elevernes vanskeligheder. Der sker således et skift fra, at problemer identificeres som udspringende fra elevens manglende (medfødte) evner til, at det er undervisningen, der skal udvikles. Der opfordres til at matematikundervisning bygges på konstruktivistisk læringsteori og relateres til elevers dagligdag i modsætning til specialpædagogiske indsats ”der er meget traditionelt opbygget og organiseret med gennemgang, regning af opgaver og kontrol af facit, og som fortrinsvis er baseret på lærebøger og opgaveløsning” (Undervisningsministeriet, 2003:70).

Den didaktiske tilgang videreudvikles i faghæftet fra 2009, men nu er det ikke længere matematiklæreren, der står for skud. I stedet argumenteres der for en tilgang, hvor elevernes ressourcer er omdrejningspunkt. Faghæftet beskriver en inkluderende matematikundervisning, som skal være præget af en dialog- og fællesskabsorienteret didaktik:

Uanset hvad årsagerne kan være til elevers matematikvanskeligheder, findes der mange forskellige måder at hjælpe en elev videre på. Det er vigtigt, at den hjælp matematiklæreren giver, bygger på det, eleven kan, og på elevens styrkesider (...) Det bliver vigtigt for læreren at lede efter elevernes ressourcer, for der er altid ét eller andet at bygge videre på. (Undervisningsministeriet, 2009:49)

Fagsynet i 2003 og 2009 peger i retning af et kontekstorienteret rationale. Dette rationale har således været dominerende både i den professionelle debat og i de senere år i faghæfterne. Men det uafklarede spørgsmål er, om styrkeforholdet mellem de forskellige rationaler i det matematikdidaktiske felt bliver ændret med den skolepolitiske aftale om et fagligt løft af folkeskolen. Her fremgår det, at der skal etableres en tidlig indsats, der er målrettet ”talblinde elever” (Aftale mellem regeringen (Socialdemokraterne, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti), Venstre og Dansk Folkeparti om et fagligt løft af folkeskolen, 2013:7). Dette spørgsmål om styrkeforholdet bliver yderligere centralt, når blikket rettes mod det nyeste faghæfte med forenklede mål (2014), hvor læringsvanskeligheder ikke nævnes. Der angives dog ”opmærksomhedspunkter”, som kan danne udgangspunkt for en dialog mellem lærer og skoleledelse om, hvordan skolens samlede beredskab kan støtte op om elevernes læring. Her beskrives først og fremmest opmærksomhedspunkter inden for kompetenceområdet tal og algebra.

Da enhver testform kan være med til at definere, hvad der synes vigtigst inden for et fag (Clarke, 1996), også kaldet ”backwash-effekten” (Spratt, 2005; Wall, 2000) er det interessant at se nærmere på den nationale dyskalkulitest, som Undervisningsministeriet satte i udbud 2014. I kravspecifikation til udbuddet henvises der til, at ministeriet ”baserer udviklingen af en test af talblindhed på en forståelse af talblindhed som indlæringsvanskeligheder, der kan identificeres og afgrænses på et forskningsmæssigt forankret grundlag af viden” (Undervisningsministeriet 2014:3).

Det omtalte vidensgrundlag tager afsæt i en forskningsoversigt udarbejdet af Det nationale forskningscenter for velfærd (SFI), hvor definitionen af dyskalkuli beskrives som en funktionsnedsættelse, der ”omfatter påfaldende vanskeligheder med at forstå og håndtere basal talbehandling såsom at sammenligne tal og mængder eller tælle små antal genstande. I forlængelse heraf er der tale om påfaldende vanskeligheder ved addition, subtraktion, multiplikation og division” (Larsen & Bengtsson, 2013:17).

Der er ikke andre nationale test i udbud med alternative problemforståelser, hvorfor det skolepolitiske felt gennem et fokus på tal og talblindhed kan skubbe til styrkeforholdet mellem den individorienterede og den kontekstrelaterede problemforståelse. Der er på denne led indikationer på, at nogle af de kampe (der også foregår homologt i det specialpædagogiske felt) kan resultere i, at det bliver en anden problemforståelse, der anerkendes som legitim i det matematikdidaktiske felt. En problemforståelse der kan øve indflydelse på folkeskolens praksisformer i relation til elever, der præsterer lavt i matematikundervisningen.

Faglighedsorienteringen dominerer inklusionsdagsordenen

Gennem en historisk analyse af ændringer i styringen af den danske folkeskole viser Rasmussen og Moos (2014), at der uddannelsespolitisk er sket en ændring i hvilket rationale, der er bærende. I perioden efter anden verdenskrig var der tiltag til at opbygge en velfærdsstat, der skulle ruste borgerne til at forsvare sig mod udefra kommende farer. Samtidig var der ambitioner om at skabe et retfærdigt og lighedsskabende samfund, hvilket ændres langsomt fra 1970’erne og intensiveres fra 90’erne i en politisk kamp for en neoliberal stat med det formål at kunne klare sig i den internationale konkurrence.¹¹ En tilsvarende analyse er foretaget af Mathiesen (2006), som gennem en socialhistorisk beskrivelse af skolens og reformpædagogikkens udvikling i Danmark synliggør, at et lighedsorienteret rationale er blevet fortrængt af en eliteorienteret kundskabsskole som led i ”moderniseringen af den offentlige sektor” (Mathiesen, 2006:29). Denne ændring tydeliggøres med det nye formål med folkeskolen i 2006, hvor eleverne skal gives kundskaber og færdigheder, der forbereder dem til videre uddannelse og giver dem lyst til at lære mere.

Especially with the Folkeskole Act of 2006, the purpose of schooling was turned away from participatory democracy and education for all towards education for an excellent, talented workforce. (Rasmussen & Moos, 2014:72)

Således kan folkeskolens formål ses som et skift fra at være en del af en welfare-strategi til at være en del af en workfare-strategi. I en workfare-strategi er velfærdsinitiativer underordnet arbejdsmarkedsfleksibilitet. Uddannelse kan i et velfærdsperspektiv anvendes mobiliserende til at understøtte forskellige menneskers forskellige muligheder for at deltage i samfundets demokratiske processer – herunder også deltagelse på arbejdsmarkedet. Som led i en workfare-strategi sker uddannelse derimod primært med henblik på opkvalificering af kompetencer til glæde for og brug på arbejdsmarkedet (Henkel & Schmidt, 2001). Det centrale er, at felterne for kulturel produktion (fx uddannelsesområderne) får reduceret deres autonomi grundet effekter fra en økonomisk-bureaukratisk logik. Der udspiller sig kampe indenfor staten gennem det, som Bourdieu (2010) betegner som en strid mellem statens venstre hånd (der arbejder indenfor rammerne af de såkaldte udgiftstunge ministerier fx socialarbejdere og lærere) og statens højre hånd (teknokrater i fx Finansministeriet). Bourdieu beskriver, hvordan staten har trukket sig tilbage på en række områder af det sociale liv, og at ”statens venstre hånd har følelsen af, at den højre hånd ikke længere ved (...) hvad den venstre hånd gør. I hvert fald vil den ikke betale for det” (Bourdieu, 2010:114). Bourdieu og hans forskningskollegaer synliggør, hvordan statens højrehånd dominerer statens venstrehånd gennem kampe mellem de professionelle ledere og de forskellige udførende velfærdsprofessioner (Bourdieu et al., 1999). Denne dominans viser sig eksempelvis, når uddannelser udfordres af begreber, klassifikationer og logikker fra den økonomiske verden. Der tales om bundlinje, cost-benefit-analyser, effekt-målinger, evidensbaserings osv. Det er på den baggrund blevet selvfølgeligt, at når uddannelse er på dagsordenen, så tales der om internationale målinger, sammenligninger, uddannelsernes brugbarhed i forhold til arbejdsmarkedets krav, fra forskning til faktura osv. (Larsen & Schmidt, 2014). Der er i stigende grad fokus på at mobilisere potentiel arbejdskraft og på at lede skolen gennem politisk økonomistyring. Samtidig fremkommer der med det aktuelle fokus på målstyret undervisning en situation, hvor målkategorierne har forrang, når såvel didaktisk tilrettelæggelse som analyse skal iværksættes. På denne måde kommer mange af de andre didaktiske kategorier og undervisningens øvrige sammenhæng til at stå i skyggen. Med de øgede muligheder for differentiering gennem niveaudeling dominerer faglighedsorienteringen i relation til en inklusionsdagsorden, der ikke nødvendigvis har fokus på faglige præstationer, men som også kunne orienteres mod at skabe rum for diversitet i klassen. Interessevaretagelsen i magtfeltet sker i form af rationalet om, at alle skal lære så meget, som de kan – skolen skal ikke først og fremmest tilgodese forskellige elevers forskellige sociale livsbetingelser.

Konklusion

Artiklen har illustreret, hvilke positioner, der kan identificeres i relation til elever, der præsterer lavt i matematikundervisning og har fremstillet fire analytisk konstruerede positioner: den diagnosticerende, den strukturelle, den interventionistiske og den komplementære. Således strides forskellige interessenter i det matematikdidaktiske felt om, hvad der er årsag, og hvad der bør gøres i forhold til elever, der præsterer lavt i matematik.

Analysen viser den historiske bevægelse som en forskydning indenfor det matematikdidaktiske felt. Således kan 00'ernes fokus på at kvalificere specialundervisningen i matematik anskues som en kritik af, at der tidligere var for lidt og for dårlig støtte i de specialpædagogiske tilbud, mens der i dag er to samtidige men forskellige interesseorienteringer. Den dominerende position søger at udvikle tidlige kortvarige indsatser for elever, der præsterer lavt. Det vil sige en intervention, hvor eleven i en tidsafgrænset periode får en kompenserende undervisning. Det er elevens kompetencer, der skal udvikles. Der er også en mindre fremtrædende position, der sigter mod at indarbejde den specialpædagogiske viden og erfaring i almen undervisningen, så der kan sættes på forebyggelse indenfor klassefællesskabets rammer. Det vil med andre ord sige, at der i den forefundne professionelle debat i de undersøgte tidsskrifter og fagblade har der været særligt fokus på at udvikle specialpædagogikken frem for almenpædagogikken i relation til elever, der præsterer lavt.

Det nordiske matematikdidaktiske felts dynamik er præget af, at den dominerende symbolske vidensforståelse er, at årsagerne til lav præstation kan være både kognitive, psykologiske, sociale og didaktiske, og at der er mange forskellige veje til erkendelse. Med det perspektiv er der skabt anledning til en tilgang til matematikvanskeligheder, der korresponderer med forestillingen om inklusion. Det vil sige inkludering forstået som en vedvarende pædagogisk proces (ikke som et mål der kan opnås en gang for alle), der anerkender diversitet som norm, og som understøtter legitimiteten i, at forskellige elever har forskellige behov. Denne indfaldsvinkel ansporer til en fagdidaktik, som også indbefatter relationen til læreren, kammeraterne og familien.

Spørgsmålet er om denne symbolske vidensforståelse bliver vanskelig at materialisere i en dansk skolesammenhæng, når det skolepolitiske felt aktuelt understøtter rationalet om, at elever der præsterer lavt, først og fremmest skal arbejde med deres talbeherskelse, og som tager initiativ til udvikling af en national test, der skal bruges til udpege individets kognitive dysfunktioner. Bliver inklusionsagendaen i Danmark by-passet af den diagnosticerende position der har fokus på individ, tal og test?

For at vende tilbage til indledningsspørgsmålet *hvorfor præsterer nogle elever lavt i matematik?*, så peger de empiriske fund på, at en dominerende del af matematikdidaktiske felt vil svare: fordi vi underviser og tester som vi gør, mens det skolepolitiske svar i højere grad vil lyde i retning af: fordi eleven har en kognitiv dysfunktion.

Kampen i det matematikdidaktiske felt om hvilket matematikfagligt indhold, der skal fokuseres på for elever, der præsterer lavt, og hvordan disse elever skal vurderes, er under indflydelse af det skolepolitiske felt. Et skolepolitisk felt, som i relation til matematikundervisningen generelt sigter mod en bred kompetenceforståelse – herunder vægtningen af kompetencer til problembehandling. Men det samme skolepolitiske felt understøtter, at matematikundervisning for elever, der præsterer lavt, primært skal orienteres mod talbeherskelse. Dette ses dels i de såkaldte opmærksomhedspunkter i Undervisningsministeriets forenklede mål i matematikfaget og dels gennem tiltaget til udvikling en national dyskalkulitest. En test, der først og fremmest skal bruges til at udpege kognitive dysfunktioner og vanskeligheder med at forstå og håndtere basal talbehandling.

Det skolepolitiske felts relation til magtfeltet synliggør, at rationalet om en talentfuld arbejdsstyrke får en særlig faglighedsorientering til at dominere. Skolens opgave ses i lyset af muligheden for at bekæmpe, at den enkelte ekskluderes fra arbejdsmarkedet. Således er der tegn på, at en pædagogisk og etisk begrundet inklusionsdagsorden underordnes en overordnet skolepolitik, der lægger sig op ad et rationale, hvor børn skal optimere sig efter økonomiske logikker såsom målstyring, test, sammenlignelighed og fleksibilitet.

Hvorvidt inklusionsdagsordenen *by-passes* af en snæver faglighedsopfattelse, vurderer jeg ville være et relevant fokus for fremtidig skoleforskning. Ligeledes ville det være afgørende at undersøge, hvilken indflydelse test af kognitive dysfunktioner får på de initiativer, som iværksættes i relation til elever, der præsterer lavt i matematik i folkeskolen.

Maria Christina Secher Schmidt, ph.d., lektor, Institut for Skole og Læring, Professionshøjskolen Metropol
mrsc@phmetropol.dk

Noter

- ¹ Den seneste OECD-definition lyder: “*Mathematical literacy* is an individual’s capacity to formulate, employ, and interpret mathematics in a variety of contexts. It includes reasoning mathematically and using mathematical concepts, procedures, facts, and tools to describe, explain, and predict phenomena. It assists individuals to recognise the role that mathematics plays in the world and to make the well-founded judgments and decisions needed by constructive, engaged and reflective citizens” (OECD, 2010:4).
- ² Jeg har lavet optegnelser af agenternes ansættelsesforhold og har derfor indblik i dele af deres kulturel kapital, men det ligger ud over denne undersøgelse at have kendskab til, hvilken uddannelse de forskellige agenter har. Der var overvægt af lektorer, der arbejdede med matematikdidaktik ud fra et pædagogisk perspektiv på universitets- eller professionshøjskoleniveau og undervægt af aktører, der var ansat som konsulenter med et psykologfagligt perspektiv på kommunalt niveau. Dette kan have haft indflydelse på magtfordelingen i ma-

tematiskdidaktiske i 00'erne i og med, at det var en særlig kulturel kapital (den pædagogiske) der dominerede. At der fremanalysedes en forskydning i feltets magtrelationer omkring 2014 skyldes særligt, som det vil fremgå sidst i artiklen, at det uddannelsespolitiske felt griber ind i det matematiskdidaktiske felt ved at fokusere på det kognitive frem for det pædagogiske.

- ³ Som jeg anskuer det, har Bourdieu-fortolkere *til en vis grad* forskellige tilgange til feltanalyser. Nogle er særligt inspireret af analyserne af livsstilspræferencer og social distinktion, som de præsenteres i det klassiske værk *Distinction* (1979), og er derfor optaget af at konstruere positioner gennem korrespondanceanalyser. Andre interesserer sig i højere grad for analyser af sociale lidelser som konsekvens af en neoliberal politik. Sådanne analyser præsenteres fx i det kollektive værk *La misère du monde* (1993), hvor position ikke kun er et fikspunkt i et tredimensionelt geometrisk rum, men også et udtryk for en interesseorientering. Med den tilgang er en feltanalyse en måde analytisk at forholde sig til et institutionelt eller socialt problem på. Min feltanalytiske tilgang er inspireret af Mathiesen (1999; 2000; 2006), Mathiesen og Delica (2007) samt Mathiesen og Højbjerg (2003). Det betyder, at den feltanalytiske analysestrategi, som anvendes, er udtryk for en engageret sociologi, der forholder sig til en aktuell problemstilling, og som koncentrerer sig om dominerende og dominerede rationaler.
- ⁴ I modsætning til fx systematiske reviews har det ikke været ambitionen at ”producere mere neutrale konsensusbeskrivelser” (Mathiesen & Delica, 2007:190). Det betød, at jeg efter at have lavet 25 siders registrant (den endelige blev på 65 sider) ændrede min registreringsmetode til at se efter interesseorienteringer, der ikke allerede var beskrevet. Når jeg således igen og igen læste de samme forfattere, som jeg allerede havde læst tekster af, så jeg om deres interesseorientering var væsentlig anderledes end det, jeg allerede havde registreret. Fx er forfattere som Magne (Sverige), Lunde (Norge), Lindenskov (Danmark) ofte repræsenteret i materialet. Formålet var ikke at registrere, hvor mange gange en person skriver, men at fremanalysere modstridende rationaler. Helt konkret er alle tekster blevet beskrevet i forhold til en skematisk struktur, der er inspireret af Kropp (2009) samt Madsen & Øster (2003). Således blev teksterne resumeret i forhold til følgende kategorier: Artikel, Medie, Forfatter, Initiativets karakter, Handlesammenhæng/tekstens problemforståelse samt Interesseorientering/synspunkt.
- ⁵ For potentielt at få fat på andre interessenter end dem, der var repræsenteret i det videnskabelige felt, undersøgte jeg matematiklærernes fagblad. Begrundelsen for også at inddrage et svensk fagblad var en antagelse om, at problematikken havde været mere på dagsorden i Sverige end i Danmark, hvorfor jeg formodede, at der ville kunne registreres mange modstridende interessetilkendigelser. Det kunne også have været relevant at inddrage det norske tidsskrift for matematikdidaktik: *Tangenten*. Det blev dog vurderet ikke at ville bidrage

yderligere til analysen, da det norske element var repræsenteret i de øvrige tidsskrifter og fagblade. Det er stort set samme forfattere, der publicerer i danske, svenske og norske sammenhænge, da så få i Skandinavien beskæftiger sig med lavt præsterende elever i matematik.

- ⁶ Den elektroniske søgning i Folkeskolen blev foretaget ved søgning på: Matematik*, inklusion*, special*, vanskeligheder*, undervisningsdifferentiering*, talblind*, dyskalkuli*, regnehul*, læringsvanskeligheder*. I alt udgøres empirien af seks artikler fra NOMAD, 24 artikler fra NORSMA, 16 artikler fra Matematik, 36 artikler fra Nämnaren, 21 artikler fra Folkeskolen og folkeskolen.dk samt fire faghæfter i Matematik.
- ⁷ 12 internationalt anerkendte tidsskrifter (seks indenfor hvert område) blev undersøgt i årene 2006-2013. Kriterierne for udvælgelse var, at tidsskriftsartiklerne var peer reviewed og havde et højt antal af citeringer. Der blev i alt fundet 28 artikler, der behandlede elever i/med matematikvanskeligheder.
- ⁸ Der er ikke enighed om, hvad begrebet dyskalkuli dækker over (ligesom der også hersker en definitions-kamp vedr. matematikvanskeligheder), hvilket netop er en pointe i nærværende artikel. Artiklen anvender de begreber, som forfatterne selv bruger, når der refereres til deres bidrag i den professionelle debat. Talblindhed bruges på dansk som synonym for dyskalkuli i lighed med at ordblindhed bruges synonymt med dysleksi.
- ⁹ For en detaljeret redegørelse af konstruktionsarbejdet der ligger til grund for de fire positioner se Schmidt, 2015:100-105).
- ¹⁰ I 2001 kommer et nyt faghæfte, hvor der er beskrevet vejledende ”Klare mål” på forskellige klassetrin, men der er ikke ændret i ordlyden af læseplan og undervisningsvejledning i forhold til 1995.
- ¹¹ Ifølge Harvey (2007) er neoliberalisme en politisk tankegang, der har været globalt fremherskende siden 80’erne, og som har (gen)skabt en økonomisk elite. Harvey argumenterer bl.a. for, at neoliberalisme gennem tænketanke, medier, centralbanker, den internationale valutafond (IMF), Verdensbanken og verdenshandelsorganisationen WTO er blevet en hegemonisk diskurs om, at individuel frihed sikres gennem et frit handelsmarked.

Referencer

- Aftale mellem regeringen (Socialdemokraterne, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti), Venstre og Dansk Folkeparti om et fagligt løft af folkeskolen (2013) Retrieved 15.08, 2014 from:
<http://uvm.dk/~media/UVM/Filer/Udd/Folke/PDF13/130607%20Aftaleteksten.ashx>
- Bagger, A. & Roos, H. 2015. How Research Conceptualises the Student in Need of Special Education in Mathematics. *Proceedings of MADIF 9*: 27-36.

- Baltzer, K. & Tetler, S. 2003. Aktuelle tendenser i dansk specialpædagogisk forskning på børneområdet. *Psykologisk, Pædagogisk Rådgivning*, 40 (2)136-162
- Blennqvist, H. 2007. Dynamiska grupper *Nämnan*, nr. 2, 2007
- Bourdieu et al. 1999. *The Weight of the World – Social Suffering in Contemporary Society*, Polity Press, Blackwell Publishers
- Bourdieu, P. 1998. *Practical reason: on the theory of action*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, P. 1993. Principles for a Sociology of Cultural Works i *The Field of Cultural Production*. Oxford: Polity Press
- Bourdieu, P. 2010. Statens venstre hånd og statens højre hånd (113-120). *Praktiske Grunde. Tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, 2010 (1-2).
- Bourdieu, P. and Wacquant, L.J.D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*., Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishers Ltd.
- Butterworth, B., Varma, S., & Laurillard, D. 2011. Dyscalculia: From brain to education. *Science*, 332(6033),1049–1053.
- Clarke, D. 1996. Assessment i Bishop, A. J. et al. (red.) *International handbook of mathematics education*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Clark, C., Dyson, A., & Millward, A. 1998. Theorising special education: Time to move on? In C. Clark, A. Dyson & A. Millward (Eds.), *Theorising special education* (157-173). London: Routledge.
- Dalvang, T. & Lunde, O. 2006. Med kompass mot mestring. Et didaktisk perspektiv på matematikkvansker. *NOMAD*, vol 11, no. 4
- Engström, A. 2000. *Specialpedagogik för 2000-tallet*. *Nämnan*, vol. 1/2000
- Ferguson, D. L. 2008. International trends in inclusive education: The continuing challenge to teach each one and everyone. *European Journal of Special Needs Education*, 23(2), 109. doi:10.1080/08856250801946236
- Finansministeriet 2010. *Specialundervisning i folkeskolen - veje til en bedre organisation og styring*. København: Finansministeriet.
- Finansministeriet, 2012. *Aftale om regionernes økonomi for 2013*. København: Finansministeriet
- Fuglestad, A. B. 2013. Introduction. Special needs education in mathematics? New trends, problems and possibilities i Fuglestad, A. B. (red.) *Special needs education in mathematics. New trends, problems and possibilities*.
- Geary, D. C., Hoard, M. K., Nugent, L., & Byrd-Craven, J. 2008. Development of number line representations in children with mathematical learning disability. *Developmental Neuropsychology*, 33(3), 277-299.
- Grønmo, L.S. 2005. Ferdighetenes plass i matematikundervisningen. *Nämnan*, nr. 4, 2005

- Henkel, O. & Schmidt, M. C. S. 2001. *FVU – en Elevator til Paradis? En integreret specialrapport mellem Socialvidenskab og Pædagogik*. Roskilde Universitetscenter.
- Holm, M. (2013). Tidlig Indsats i Talforståelse. *Matematik*, nr. 7, 2013
- Jensen, A. 2002. Intelligens og matematiklæring. i *En matematikk for alle i en skole for alle, Forum for matematikkvansker*. Kristiansand 2002
- Johansen, L.Ø. 2003. Matematikvanskeligheder – uønsket diagnose i dansk pædagogik og ikke eksisterende forskningsfelt i Danmark. *Matematik*, nr. 2, 2003
- Johnsen, F. 2004. Dyscalculia – a cognitive approach. *NOMAD*, vol 9, no. 1, jan 2004
- Jørgensen, A. 1997. Alle børn lærer – men ikke lige hurtigt. *Matematik*, nr. 3, 1997
- Kropp, K. 2009. Registrantanalyse: Historiseringen af et felt via dokumenter (73-189). I O. Hammerslev, J. A. Hansen, & I. Willig (red.), *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*. København: Hans Reitzel.
- Lange, T. (2008). Homework and minority students in difficulty with learning mathematics: the influence og public discourse. *NOMAD*, vol 13, no. 4
- Lambert, R. 2015. Constructing and resisting disability in mathematics classrooms: A case study exploring the impact of different pedagogies. *Educational Studies in Mathematics*, 89(1), 1-18
- Larsen, K. 2009. Observationer i et felt. Nogle muligheder og udfordringer (37-61). I O. Hammerslev, J. A. Hansen, & I. Willig (red.), *Refleksiv sociologi i praksis. – Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*. København: Hans Reitzels forlag.
- Larsen, L. B. & Bengtsson, S. 2013. *13:34 Talblindhed – en forskningsoversigt*. SFI Retrieved 15.08, 2014:
http://www.uvm.dk/~media/UVM/Files/Udd/Folke/PDF13/131112_Talblindhed_kortlaegning%20fra%20SFI.ashx
- Larsen, M. R. 2011. *Samarbejde og strid om børn i vanskeligheder – organisering af specialindsatser i skolen*. Ph.d. Afhandling fra Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning ved Roskilde Universitet.
<http://hdl.handle.net/1800/6868>
- Lindenskov, L. & Weng, P. 2010. Tidlig matematikindsats på Frederiksberg, TMI. *Matematik*, nr.3, 2010
- Lindenskov, L. 2010. Introduktion til matematikvanskeligheder – baggrund og begreber. *Matematik*, nr.1, 2010
- Lindenskov, L. 2006. Matematikvanskeligheder i inkluderende undervisning for børn, unge og voksne” i *Nordisk matematikk didaktikk. Nomad. Vol.11, nr.4*
- Lindhart, B. 2010. Inderst inde ved jeg det godt, men jeg kan bare ikke få det ud”. *Matematik*, nr.5, 2010

- Lundberg, I. & Sterner, G. 2008. Hur hänger lässvårigheter och matematiksvårigheter ihop? *Nämnaren*, nr. 2, 2008
- Lundberg, I. & Sterner, G. 2009. Dyskalkyli – finns det? *Nämnaren*, nr. 3, 2009
- Madsen, T. D., & Øster, B. 2003. *Socialt arbejde: Velfærd eller service?* Roskilde Universitetscenter
- Magne, O. 2000. Elevers forskelle og matematiske kompetencer. *Matematik*, nr. 1, 2000
- Magne, O. 2006. Historical aspects on special education in mathematics i *Nordisk matematikk didaktikk. Nomad. Vol.11, nr.4*
- Mathiesen, A. & Delica, K. 2007. Historiserende feltanalyse (177-203). I L. Fuglsang & P. Hagedorn-Rasmussen & P. B. Olesen (red.), *Teknikker i samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg: Roskilde Universitets forlag.
- Mathiesen, A. & Højbjerg, H. 2003. Sociologiske feltanalyser – om at anvende Bourdieus feltbegreb i historisk konkrete analyser (291-336). I L. Fuglsang & P. B. Olesen (red.), *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer* Frederiksberg: Roskilde Universitets forlag.
- Mathiesen, A. 1999. *Projektarbejde i praksis – om uddannelsesproblemer i 90'ernes Danmark*. København: Unge Pædagoger.
- Mathiesen, A. 2000. *Uddannelsernes sociologi – i velfærdsstaten under forandring*. København: Christian Ejlers Forlag.
- Mathiesen, A. 2006. ”Lige børn leger bedst” – om opdelt eller udelt skole. *Research Paper no. 2/06* Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi. Retrieved 05.12.2014 from:
<http://diggy.ruc.dk/bitstream/1800/1673/1/nr.%202.pdf>
- Ministry of Education 2013. *Meld. St. 20 (2012–2013). På rett vei. Kvalitet og mangfold i fellesskolen*. Retrieved 14.02.2014 from:
<http://www.regjeringen.no/pages/38263383/PDFS/STM201220130020000DDDPDFS.pdf>
- Ministry of education, science and culture. 2011. *The Icelandic national curriculum guide for compulsory school: general section*. Reykjavík: Ministry of education, science and culture. Retrieved 12.02.2014 from:
http://brunnur.stjr.is/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/xsp/.ibmmodres/domino/OpenAttachment/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/C590D16CBC8439C500257A240030AE7F/Attachment/adskr_grsk_ens_2012.pdf
- Nilholm, C. & Göransson, K. 2013. *Inkluderande undervisning – vad kan man lära av forskningen? Forsknings- och utvecklingsrapport om Inkluderande undervisning utgiven av Specialpedagogiska skolmyndigheten*. Retrieved 10.03.2014 from:
http://www.butiken.spsm.se/produkt/katalog_filer/00459_tillganglig.pdf
- OECD 2010. *PISA 2012 mathematics framework. To OECD, November 30, 2010.*

- Draft subject to possible revision after the field trial* Retrieved 12.11.2014 from <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46961598.pdf>
- Rasmussen, A. & Moos, L. 2014. A school for less than all. I U. Blossing et al. (red.), *The Nordic Education Model: 'A School for All' Encounters Neo-Liberal Policy, Policy Implications of Research in Education I*. Springer Science and Business Media Dordrecht.
- Roos, H. 2013. Special educational needs in mathematics from an inclusive perspective i Fuglestad, A., B. (red.) *Special needs education in mathematics. New trends, problems and possibilities*, NORsMA 6
- Schmidt, M. C. S. 2015. *Inklusionsbestræbelser i matematikundervisningen: en empirisk undersøgelse af matematiklærerens klasseledelse og elevers deltagelsesstrategier i folkeskolen: Ph.d.-afhandling* København: Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet
- Sjöberg, G. 2002. Elever med specifika matematikproblem – är det huvudsakligen flickor? i *En matematikk för alla i en skole för alla, Forum for matematikkvan-sker*. Kristiansand 2002
- Sjöberg, G. 2003. Dyskalkyli, skolans största pedagogiska problem? En granskning av forskningslitteraturen mellan 1993-2003 i Engström, A. (red.), *Democracy and Participation A Challenge for Special Needs Education in Mathematics*. Örebro University, Department of Education, Forskningskollegiet
- Sjöberg, G. 2008. Alla dessa IG – kan dyskalkyli vara förklaringen? *Nämnamn*, nr. 3
- Skidmore, D. 2004. *Inclusion – the dynamic of school development*. Maidenhead: Open University Press.
- Skovhus, H. 2013. Vi har behov for en diagnose. *Matematik*, nr.5, 2013
- Spratt, M. 2005. Washback and the classroom: the implications for teaching and learning of studies of washback from exams. *Language Teaching Research*, 9(1), 5-29. doi:10.1191/1362168805lr152oa
- Tetler, S. 2005. Tensions and dilemmas in the field of inclusive education i Gustavsson, A., Sandvin, J., Traustadóttir, R. & Tøssebro, J. (red.) *Resistance, Reflection and Change, Nordic Disability Research*, Studentlitteratur
- Thuneberg, H., Hautamäki, J., Ahtiainen, R., Lintuvuori, M., Vainikainen, M.-P., & Hiltunen, T. 2013. Conceptual change in adopting the nationwide special education strategy in Finland. *Journal of Educational Change*, 9. doi:10.1007/s10833-013-9213-x
- Undervisningsministeriet 1995. *Matematik. Faghæfte 12*
- Undervisningsministeriet 2003. *Fælles Mål 2003 – Matematik. Faghæfte 12*
- Undervisningsministeriet 2009. *Fælles Mål 2009 – Matematik. Faghæfte 12*
- Undervisningsministeriet 2012. *Lov om ændring af lov om folkeskolen, lov om friskoler og private grundskoler m.v. og lov om folkehøjskoler, efterskoler, husholdningsskoler og håndarbejdsskoler (frie kostskoler)*

- Undervisningsministeriet 2014. *Udbud om udvikling af test af talblindhed og elektroniske vejledninger til den opfølgende indsats for elever med talblindhed i hele skoleforløbet* Retrieved 27.06, 2014, from:
http://www.uvm.dk/~media/UVM/Filer/Om%20os/PDF14/Talblindhed/140303_Bilag%201_kravspecifikation_talblindhed.ashx
- UNESCO 1994. *The Salamanca Statement and Framework For Action*, Paris UNESCO
- Wall, D. 2000. The impact of high-stakes testing on teaching and learning: can this be predicted or controlled? *System*, Volume 28, Issue 4
- Wilken, L. 2007. *Pierre Bourdieu*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Øland, T. 2012. Det registrerede og det væsentlige - om anerkendelse som praksisform. I Andersen, P.Ø. & Ellegaard, T. (red.): *Klassisk og moderne pædagogisk teori*, Hans Reitzels Forlag (2. udg.).
- Østergaard, L. 2011. Erfaringer fra pilotprojekt vedrørende tidlig indsats i matematik. *Matematik*, nr. 8, 2011
- Aastrup, S. 2010. Dynamic assessment by overall evaluation in connection with difficulties in mathematics. *Challenges in Teaching Mathematics. Becoming special for all*. Guðjónsdóttir H.; Kristinsdóttir J. V. & Óskarsdóttir E. (red.) 2010.

Vanskelig opvækst: en ressource i arbejdet med det vanskelige

Lene Ingemann Brandt & Kristian Larsen

Difficult life history: a resource when working with difficult issues. The article relates to a context concerning drop-out rates from vocational educations seen in relation to the social and healthcare assistant education. Through interviews with social and healthcare students and observations of their internships in nursing homes, it is argued that difficulties in their own lives not necessarily are seen as a barrier to working with people who themselves have difficulties. It thus challenges the thinking of causality between personal problems and failing to complete the education. The empirical evidence includes findings which support the argument that social and healthcare students working with citizens in nursing homes are not retained in spite of their difficulties but complete the education because of their experience with difficulties. Apart from the empirical point the article also has the intention of addressing the procedural course of the article as some considerations related to the work of French historical epistemology.

Keywords: Bourdieu, Bachelard, care, life history, education, drop-out.

Indledning

”Uden at sige for meget, så har jeg nogle oplevelser med fra mit eget liv, som gør, at jeg bare godt kan klare dette arbejde og denne uddannelse – også når det er vanskeligt”. (Sanne, social – og sundhedshjælperlev).

Ovenstående udsagn stammer fra ph.d. afhandlingen *Social – og sundhedshjælperuddannelsen den rette hylde?*, omhandlende frafald og fastholdelse af elever på social – og sundhedshjælperuddannelsen, (herefter SOSU), med afsæt i 15 livshistoriske interviews og observationsstudier på 3 plejehjem (Ingemann Brandt 2013). Projektet er inspireret af Bourdieus epistemologi og har fokus på SOSU hjælperelevers *sociale historie*, set i relation til orienteringen mod eller fra en uddannelse, der indbefatter arbejde med pleje og omsorg af ældre borgere, og har en intention om at bevæge sig væk fra, og udfordre, en doksisk forståelse af frafald

og gennemførelse som knyttet til en deficittænkning, der relaterer frafald fra uddannelse til individuelle mangler eller valg. I det indledningsvise udsagn ses en udtalelse, der falder som en bemærkning fra en social – og sundhedshjælpererelev, der observeres under sit arbejde på et lokalcenter, og som med formuleringen antyder, at hun kender og genkender *det vanskelige* og derfor kausalt kan tackle et arbejde med borgere på et lokalcenter der også kan synes vanskeligt.

Udsagnet har en central empirisk pointe for denne artikels ærinde og handler om hvordan arbejdet med mennesker *på trods af* egne vanskeligheder til dels kan ses som en ressource, hvor arbejdet med mennesker netop mestres *på grund af* disse. Argumentationen i forhold hertil ses senere i artiklen med eksempler fra observation og interview af to SOSU hjælperelever i praktik på plejehjem. En anden pointe i forhold til ovenstående udtalelse om *det vanskelige* er til dels en form for bekendelse, og knytter sig til nogle mere videnskabsteoretiske overvejelser og udfordringer i forbindelse med at arbejde ud fra en brudtænkende og forskerobjektiverende ansats. Man fristes næsten til at sige, at det har været vanskeligt at forfølge, hvad *vanskeligt* egentlig betyder, som et begreb der rækker længere end forfatterens for forståelse, eller det som Bachelard betegner som *den skjulte forudelse* (Bachelard 1967:15; Bourdieu 1996:221-226).

Forskningsfronten

Den forskningsmæssige placering i forhold til ovennævnte rammesætning, omhandlende SOSU-elevs livshistoriske forudsætninger i relation til SOSU-uddannelsen og til samspillet med det uddannelsesinstitutionelle, eleverne bliver en del af, medierer mellem forskellige forskningsflader. Social – og sundhedshjælperuddannelsen er en såkaldt korterevarende erhvervsuddannelse, der ofte betegnes som en *omsorgsuddannelse* og som overvejende rekrutterer kvinder fra oprindelsesmiljøer der ikke tidligere har gjort brug af uddannelsessystemet (PASS 2012). Flere undersøgelser har tidligere beskæftiget sig med social- og sundhedsområdet og påpeget vigtigheden af at indtage et *nedefra perspektiv* med henblik på at kaste lys over de erfaringer kvinder har indenfor et felt, der kan synes *lavt rangerende og undervurderet* (Wærness 1989). I Anne Livengs afhandling omhandlende *social- og sundhedshjælperes orienteringer mod omsorgsarbejdet og deres møde med arbejdets læringsrum* anvendes livshistoriske interviews i forhold til nævnte perspektiv som en metode i forhold til at forstå, hvordan omsorgsorientering kan siges at være en del af en livshistorisk socialisation (Liveng 2006). Det livshistoriske aspekt knyttet til omsorgsarbejde kendes også hos Rask Eriksens omfattende analyser af sygeplejeelever der beskriver, hvorledes køns -og klassebestemte omsorgspraktikker ses som grundlag for den måde, man går til arbejdet på som sygeplejerske, og hvordan kulturelle kapitaler og omsorgspraktikker omformes i skabelsen af dette fag (Rask Eriksen 1992). Fra andre analyser sættes der fokus på hvordan *omsorg* indenfor SOSU er viklet ind i forskellige paradoksale processer (Dahl 2012), og hvordan omsorgsudøvere taler og forstår praksis i ældreomsorg (Krog Hansen 2006). I forhold til mere uddannelsessociologiske per-

spektiver, der vedrører rekruttering og orientering, ses bl.a. undersøgelser der beskæftiger sig med hvilken social linje der fører til en specifik uddannelse (Hultqvist 1989), og hvis fokus knytter sig til, hvordan aktører håndterer de vilkår og muligheder der gives i tilknytning til, at man vælger uddannelse (Gytz Olesen 2005; Hultqvist 1989; Bayer og Brinkkjær 2003).

Tilbage ved denne artikel er afsættet her et ph.d. arbejde med ærinde om at bidrage med viden omhandlende hvorledes frafald på erhvervsuddannelser kan mindskes i forhold til en politisk formuleret målsætning om, at 95% af en ungdomsårgang skal gennemføre en ungdomsuddannelse. Social - og sundhedsuddannelsen er som andre erhvervsuddannelser, angiveligt ud fra politisk-ideologiske og økonomiske perspektiver, udfordret af, at for få elever afslutter deres forløb ved uddannelsens afslutning, og med *fremtidens mangel på varme hænder* er implikationerne for både uddannelsesinstitutioner og samfund flere (Kølsen de With & Wegner 2005; Hjalager 2004; Ikkala 2009). Udfordringen formidles at ligge i at øge tilgangen til forløbet samt at fastholde de elever, der allerede er optaget, hvoraf mere end 20% frafalder inden uddannelsens afslutning. Den største del af dette frafald ses i perioden, hvor eleverne er i praktik på lokalcentre. Adskillige forskningsresultater påpeger, at årsagssammenhænge i forhold til manglende gennemførelse generelt på erhvervsuddannelser er komplekst (Nielsen m.fl. 2012), og bl.a. at fokus på de unges kompetencer synes relativt snævert (Jørgensen 2011). Herudover er buddene på frafald forskellige. Således ses der fund der beskæftiger sig med betydningen af elevers inddragelse (Breidahl & Clement 2011), og om hvordan skolekulturer og deltagelsesmuligheder påvirker i forhold til at gennemføre en uddannelse (Hjort-Madsen 2012). Endvidere ses der fokus på betydningen af fællesskaber (Ingholt et al. 2010), og betydningen af undervisningskulturen og dialogen mellem uddannelsen og dens elever (Tanggaard 2011; 2012).

Hvert år starter 63.000 elever på et erhvervsuddannelsesforløb, mens blot halvdelen gennemfører et sådant. På social og sundhedsskolerne der kontinuerligt udarbejder handlingsplaner med henblik på at mindske frafald, beskrives udfordringer, som også anført fra andre undersøgelser,¹ at ”Social- og sundhedshjælperuddannelsen har en stor andel af elever med personlige problemer, herunder af psykisk karakter, ligesom en del elever har familiemæssige problemer, som kan virke hindrende på gennemførelsen af uddannelsen” – her eksempel fra Social- og sundhedsskolen Århus 2013.²

I det hele taget kan nogle af de fund og opmærksomhedspunkter, der går igen, siges at handle om, at elevernes liv bærer præg af *turbulens* (Liveng 2007), og ”at det er bemærkelsesværdigt hvor stor en del af de unge (...) hvis personlige historie bærer præg af en tung social bagage med systematisk omsorgssvigt, incest, misbrug og vold” (Katznelson 2007). Fra diverse evalueringsrapporter og interne undersøgelser af erhvervsskolars rekrutteringsgrundlag, og her set med fokus på SOSU-uddannelserne, argumenteres der endvidere for, at den primære årsag til frafald skyldes elevernes personlige problemstillinger, der karakteriseres som båd-

de psykiske problemer eller som familierelaterede problemer, og i det hele taget at personlige problemer kan virke hindrende i forhold til erhvervelse af uddannelse.³

Artiklens centrale ærinde

I ovennævnte ph.d. afhandlings empiriske materiale, der som nævnt bl.a. indbefatter kvalitative interviews omhandlende SOSU elevers oprindelsesmiljø, italesætter informanterne selv ofte deres livsbaner knyttet til formuleringer omhandlende *sorg, svigt, sygdom, misbrug* mv. eller begreber, som man i selvforståelsen kan betegne som livsvilkår og/eller faser, der er/eller har været vanskelige, og som antyder sammenhængen mellem *mængden af livsvanskeligheder* og frafald. Denne artikel handler om, at der i afhandlingen, via observationsstudier på plejehjem, imidlertid ses flere eksempler, der *ikke* peger på denne form for homologi og kontinuitet, og som netop heterodokst viser, at udfordringer i eget liv ikke nødvendigvis korresponderer med manglende evne til at kunne forholde sig til andres. Argumentet er her et *tværtimod*. Desuden synes arbejdet med især demente borgere på lokalcentre, der på tværs af livsstile er ramt af samme kroniske sygdom, at *fordre et særligt greb* hvor der ses et sammenfald mellem *de der kan* og *de der ikke kan* fungere i arbejdet med demente i forhold til hvorvidt man gennemfører uddannelsen eller ej. Det vil sige, at de (piger), der orienterer sig mod og gennemfører en uddannelse, der knytter sig til pleje- og omsorgsopgaver, synes at fordrø erhvervede erfaringer til et praktisk erhverv, hvor fornemmelse for borgerens situation forudsætter praktisk fornemmelse pr krop i forhold til, hvorledes der skal handles. På denne måde opleves visse elever som fremmed med lokalcenterets kultur og alligevel som kendte og bemestrende i forhold til eksempelvis arbejdet med demente beboere. Sidstnævnte adækvate praktik, hvor nogle elever kan noget ganske særligt i forhold til en gruppe af ældre, kan samtidig ses i sammenhæng i forhold til, hvorvidt elever gennemfører praktikforløbet/uddannelsen eller ej.

Valg og fravalg af uddannelse som objektkonstruktion

Tilbage ved den epistemologiske inspiration for ovenstående materiale, og i bestræbelsen på at nærme sig nogle svar på årsager til (manglende) gennemførelse i uddannelse, er vejen gået omkring en tematik, omhandlende *valg og fravalg* som en måde at konstruere objektet på, for at omkalibrere og bevæge sig væk fra *frafald* og *fastholdelse* som naturlige og objektive størrelser (Bourdieu & Wacquant 1996:217). Den indsamlede empiri til brug i denne artikel er blevet undersøgt med spørgsmål til, hvorfor hældningen til en specifik erhvervsuddannelse og gennemførelsen af denne synes mere oplagt for nogle end for andre, eller hvordan *livsbaner og erfaringer* spiller sammen med valg eller fravalg af uddannelse. Det er en undersøgelse med fokus på elevernes dispositioner og mulighedsbetingelser, eller sagt på en anden måde; med en optagethed af elevernes potentialer, realiserede som ikke realiserede, samt de generative strukturer og årsager. I materialet ses således forsøget på en rekonstruktion af, hvorledes social- og sundhedshjælperelever, nuværende og forrige, er situeret socialt og kulturelt, og desuden en rekon-

struktion af deres historisk betingede og strukturelle omstændigheder, og det sociale rum, hvor deres livsbane er formet.

Teoribegreber

Et centralt greb i forhold hertil er habitus-begrebet. Bourdieu skelner mellem en praktisk fornuft, som den opleves og praktiseres i konkrete sociale sammenhænge, og en teoretisk konstrueret objektivistisk viden, hvor individet, forstået som selv-scenesættende subjekt, erstattes af begrebet habitus og som ses som uomgængeligt, hvis man vil forklare, hvorfor mennesker handler fornuftigt uden at være eksplicit rationelle og bevidste. Habitus bliver således centralt i forhold til et emne omhandlende valg og fravalg af uddannelse, selvom Bourdieu ikke direkte beskæftiger sig med *valg*, som knytter sig til en praktikteori, der forsøger at forstå, hvorfor vi gør som vi gør, og hvad der er drivkraften og motoren bag det, der gøres. Habitus er knyttet til kroppen som en legemliggjort eller for-kropsliggjort erfaring, der er erhvervet gennem specifikke objektive livsbetingelser, der igen genererer principper for handling, herunder valg/fravalg af uddannelse, og med habitusbegrebet søges der her at forstå, hvad der ligger bag SOSU-elevernes fortælling og praktikker. Bourdieu insisterer altså på, at grundlaget for opfattelsesanke- og handlemønstre skal findes i en social genese, samt at social- og sundhedselever, såvel som alle andre agenter, er vævet ind i en social sammenhæng, hvor der ikke bare skabes og vælges, men hvor praktikkerne i høj grad er styret af kropsliggjorte dynamikker, der ikke umiddelbart er tilgængelige for bevidste selv-refleksioner (Bourdieu & Wacquant 1996:115; Callewaert 1992:14).

Det epistemologiske og teoretiske afsæt for afhandlingen og denne artikel har desuden med feltbegrebet som arbejdsredskab anskuet lokalcenteret som et socialt rum med egne logikker og krav og har via relationel observation, der bl.a. har involveret SOSU-hjælpere og elever i relation til beboere og andre faggrupper, set på materialiseret praktik i relation til en objektivering af elevernes praktikker. Med feltbegrebet er det således interessant at fokusere på mikro-sociologiske sammenhænge, men samtidig også nødvendigt at relatere disse til positioner og stridigheder som ligger udenfor det direkte synlige (Larsen 2009), fx hvordan SOSU området er (lavt) positioneret i et uddannelsesfelt og i det klinisk institutionelle felt. Sagt med andre ord er feltbegrebet med fordringen om relationel tænkning blevet brugt som analyseredskab til at spørge til, hvad SOSU-uddannelsen egentlig er for en størrelse, og hvorledes SOSU-uddannelsen er positioneret inden for rummet af uddannelser. Fokus har således ikke været SOSU-uddannelsens selvforståelse, men snarere en dekonstruktion af denne, hvor feltbegrebet bruges til at begrebsliggøre og studere uddannelsen og dens dominansforhold på et givent tidspunkt og sted set i relation til eller i afstand fra andre uddannelser.

I tilknytning hertil har *historisering* som redskab været centralt, sådan som *historien* på alle måder kan siges at være central for afhandlingens afsæt. Bourdieu insisterer på, at sociale fænomener skal forstås i deres historicitet, hvor undersøgelsesgenstanden må historiseres, fordi forståelseskategorier altid er histo-

risk konstruerede (Bourdieu 1996). Historisering kan således bruges til at afdække sociale strukturer, handlemåder, antagelser og kulturelle klassifikationer, som synes indlysende, men som i virkeligheden er arbitrære produkter af historien, og som er blevet til under bestemte historiske vilkår. Det historiske afsæt, knyttet til denne afhandling, har haft et todelt ærinde i at forstå og forklare, hvorledes SOSU-hjælperelevers sociale historie sammen med SOSU uddannelsens historie kan ses i forhold til hinanden. Analysen i forhold her til viser på den ene side en social- og sundhedshjælperuddannelse, der synes relativ uforandret i forhold til rekruttering, indhold og placering, og som trods kamp gennem tid om positionering mellem andre positioner fortsat er lavt positioneret, med en opretholdt kønnet og klassebestemt arbejdsdeling, der tilsyneladende kræver erhvervede erfaringer til et praktisk erhverv. Social- og sundhedshjælperuddannelsen, der i sin oprindelse var en ordning for husmoderafløsere der selv var husmødre, er i takt med de objektive forandringer blevet en del af et formelt uddannelsestilbud mellem andre uddannelsestilbud i det danske uddannelsessystem, men kan stadig siges at uddanne personaler til at tage sig af rengøring, pleje, omsorg, m.m., eller funktioner der i institutionaliseret form er videreført fra husholdningen.

Empiri og metode

Empirien er som nævnt en del af en samlet empiri fra afhandlingen *Social –og sundhedshjælper - den rette hylde?* - hvis forskningsspørgsmål adresserer hvorledes sammenhænge mellem livsbaner og valg af erhvervsuddannelse kan ses - og på hvilken måde køn sætter sig igennem og har betydning for gennemførelse eller frafald af en uddannelse, der historisk set er feminint reproduceret. I forhold til et mere lavpraktisk niveau har Social- og Sundhedsskolen i Århus givet adgang til empiri i form af interviews af 15 elever (gennemførte som frafaldne) fra social- og sundhedshjælperuddannelsen, hvor der via interviewguide er blevet spurgt til sociale, økonomiske og kulturelle ressourcer og indpodninger i et forsøg på at synliggøre de opfattelseskategorier og livsstile som forskellige elever er bærere af, og hvorvidt disse i sidste ende kan ses i relation til en tematik omhandlende frafald og fastholdelse på en erhvervsuddannelse. Elever, der har gennemført SOSU-hjælperuddannelsen udgør her en numerisk større repræsentation end elever, der *ikke* har gennemført forløbet og ses i afhandlingen som en empirisk asymmetri, hvor fastholdte elever *fylder mest*. I det hele taget tillades det i afhandlingen at prioritere og fremstille visse informanter, via interviews, mere nært end andre, hvor nogle informanter eksempelvis genfindes og genkendes på tværs af afsnit og temaer, mens andre ganske kort er nævnt.

Samtidig har observationer på tre kommunale plejehjem, hver over tre uger, udgjort den del, der kort beskrevet, handler om at forstå, hvad der sker, bliver sagt og gjort mellem mennesker i en bestemt institutionel sammenhæng. Via dagvagter fra 7.30-14.00 og med tilknytning til en fast SOSU-hjælperelev har det været muligt at følge en rytme og en form for kontinuitet som ikke-deltagende observatør, der deltog i arbejdsfunktioner knyttet til beboerne, i personalemøder, i pausesitua-

tioner, til evalueringsmøder med SOSU-eleverne mv. I forløbet blev der udarbejdet feltnoter, som skyndsomt i en ledig stund (og ikke i situationen) blev nedfældet i et konferencelokale og som indeholdt situations- beskrivelser, ordvekslinger, talemåder, små citater mv.

Perioden på lokalcentrene blev også benyttet til at tale med bl.a. praktikvejledere, uddannelsesansvarlige og afdelingsledere, som via mere ustrukturerede interviews forsøgte at forfølge de hverdagslige udfordringer, som de implicerede så knyttet til tematikkerne omhandlende frafald og fastholdelse, og som bidrog med nogle helt lavpraktiske problemstillinger i forhold til, hvorvidt eleverne gennemfører en SOSU-hjælperuddannelse eller ej. Der forekom desuden mange spontane samtalsituationer med personaler, som i ledige øjeblikke, stående på gangen eller i køkkenet, besvarede nysgerrige spørgsmål og fortalte om deres tilgang til arbejdet, deres bevæggrunde for valg af erhverv mv. Endvidere interviewedes de SOSU-elever, som blev observeret gennem flere dage, og som gav et billede af, hvorledes livsbaner kan siges at afspejle en social historie i forhold til at kunne forklare mulighedsbetingelserne for udøvelsen og frembringelsen af praktikker på et lokalcenter.

Overordnede fund i afhandlingen

I det samlede materiale, baseret på såvel interview som observation, ses en gruppe af elever, hvis levede liv og mulighedsbetingelser er vidt forskellige, men som samtidig viser aktører, der på tværs af alder, etnicitet og køn med uddannelsesfremmed baggrund synes at have en form for tendentiell social klasse homologi. Karakteristisk er det eksempelvis, at 8 ud af 11 adspurgte elever (gennemførte) har fædre, der grundet fysiske lidelser modtager førtidspension, mens 5 informanter (gennemførte) har mødre, der ligeledes har manglende arbejdsmarkedstilknytning og er tilkendt pension med depression som indikation. Med undtagelse af tre tilfælde af den samlede repræsentation (gennemførte og frafaldne) må informantens oprindelsesmiljø karakteriseres som værende *uddannelsesfremmed*, hvor mængden af kulturel kapital er begrænset, og hvor både forældre og bedsteforældre med få års skolegang helt overvejende har været tilknyttet enten social- og sundhedsplejen (mødre) eller håndværksmæssige ufaglærte/faglærte jobfunktioner. Gennemgående er også beretningerne om en livssituation, der har båret præg af manglende ressourcer, herunder økonomiske, og hvor venner er i fåtal og netværket lille, mens episoder og erfaringer med vold, overgreb og misbrug er nærværende for mange.

Når SOSU-eleverne begrundet deres valg af uddannelse, er et tilbagevendende udsagn fra afhandlingens interviewmateriale, at man "har lyst til at gøre en forskel". Denne argumentation ledsages imidlertid af formuleringer omhandlende "vigtigheden af at have et arbejde", hvor man ikke "lægger samfundet til last", og hvor "lyst" til SOSU arbejde således kan ses som en lyst til den pligt, eleverne habituelt er indprentet med at have lyst til, og som de med baggrund i en kultur, hvor det at arbejde (manuelt) og kunne gøre det, tillægges værdi. Et andet fund

omhandler *køn*, set som virksomt i forhold til orienteringen mod *eller* fra en SOSU-hjælperuddannelse, der rekrutterer få mænd og mange kvinder og som udfører gøremål, som kvinder typisk har udført. Køn ses som sociale konstruktioner i elevernes levede liv og erfaringer, der sætter sig igennem i forhold til forskellige praksisformer, herunder arbejdsdelinger, og som organiserer sig både diskursivt og ikke diskursivt i de mentale og fysiske strukturer.

Nedenstående noter fra observation og uddrag fra interviews er en del af et kapitel i afhandlingen, der handler om elevers oplevelse af praktikperioden på lokalcentrene – en periode i uddannelsen, hvor frafaldet som nævnt overvejende forekommer. Et centralt fund er her, at fastholdelse i praktikforløbet fordrer former for overensstemmelser og genkendelighed mellem elever og plejehjemmets særlige indre logik, ikke mindst i forhold til arbejdsopgaverne. På plejehjemmet ses SOSU-hjælperelvens funktioner knyttet til det, der betegnes som almen pleje af ældre borgere, herunder hjælp til hygiejne, hvoraf de fleste beboere bruger ble. En væsentlig funktion som elev er dog pleje og omsorg af demente beboere som grundet deres sygdom har korttids hukommelse, og som eksempelvis har mistet evnen til at tale, eller som udviser voldelig adfærd og er verbalt ydmygende. Endvidere arbejdes der med at støtte beboere med demensdiagnose i at gennemleve faser med erkendelse og sorg over, at de er syge og aldrig bliver raske igen, såvel som samarbejdet med pårørende, hvor en forældre eller ægtefælle for altid har ændret adfærd og måske ikke genkender sine nærmeste, også udgør en del af eleven og det øvrige personales arbejdsfunktion. På denne måde ses gennemførelse af praktikforløbet som knyttet til elevens sans for arbejdet på plejehjemmet og med en tilpassethed, som kan siges at være en habitus der er tilpasset positionen i feltet.

Som tidligere beskrevet fortælles der via det samlede informantgrundlag, med nuværende som forrige elever, om levede liv, hvis erfaringer umiddelbart kan synes udfordrende og livs-vanskelige, og som hermed i selvforståelsen kan udfordre i forhold til at skulle arbejde med andres livsvanskeligheder. I nedenstående vises to eksempler forestået ved Kira og Elif, der her skal ses som konkrete empiriske eksempler, og som udfordrer tænkningen omhandlende komplekse årsagssammenhænge mellem livsvanskeligheder og frafald på social- og sundhedshjælperuddannelsen.

Kiras vanskelige liv og den adækvate praktik

Det er den ugentlige evalueringsdag. Vi sidder i konferencelokalet på lokalcenter X, Kira der er 23 år og social- og sundhedshjælperelev, hendes vejleder og observatøren. Der tales om, hvad man som hjælper og især hjælperelev må og ikke må i forhold til beboerne, eksempelvis om man må gemme medicin i beboernes mad, som de ikke selv ønsker at tage. Kira er født i Afghanistan og har ikke modtaget skoleundervisning, før hun som 13-årig blev familiesammenført i Danmark, hvor hendes far havde opholdt sig i 9 år. Både forældre og søskende har svære helbredsmæssige problemer, mens Kiras mand, med hvem hun har en søn på to år,

lider af skizofreni. Hun fortæller om sit liv i en ledig stund, om glæden ved at kunne læse og skrive og glæden over at have ”fået et nyt liv”, der også indbefatter ”et arbejdsliv” og om de private problemer med manden, der bliver voldelig, når han ikke vil tage sin medicin, og som lægen vurderer, ”har bedst af at bo alene”.

Eksempelvis fortæller Kira at ”lægen siger, at han (hendes mand red.) er for syg til at bo sammen med andre, og han kommer til at slå mig og barnet, hvis han glemmer at tage sine piller. Alligevel besøger han os hele tiden, for han elsker jo sin søn, og jeg vil ikke sige, at han ikke må komme. I går ville han til at slå os igen, og så sagde jeg, at han skulle gå hjem til sig selv”.

Gennem nogle dage følges Kira og hendes praktikvejleder i deres arbejde med beboerne på afdelingen, hvor Kira ofte spørger om råd i forhold til, hvorledes forskellige situationer skal tackles. Hun taler mest ved direkte henvendelse og deltager ikke i de fælles samtaler omkring bordet i forbindelse med møder eller i pauser med kollegaer. Desuden synes Kira i flere tilfælde i relation til de ældre danske beboere at være udfordret af til dels et sprog, der ikke til fulde mestres og som eksempelvis giver misforståelser i spisesituationen ved serveringen af ”dyrlægens natmad”, og som til dels kommer til udtryk i beboeres kategorisering af Kira som ”den fremmede” og den ledsagende bemærkning omkring bordet omhandlende, at ”lyshårede piger nu er de pæneste”. I situationer med de demente beboere på stuerne eller med den i flere betydninger indtrædelse over dørtrinnet til beboerens hjem ses Kiras praktik imidlertid som det, der kan betegnes som adækvat. Praktikvejlederen roser hende for hendes tilgang til beboerne, for hendes ”måde at komme omkring tingene på” og for den ”rolige og respektfulde og ikke krænken-de adfærd”. (Noter fra observation red.). I flere konkrete situationer observeres Kira i relation til en kvindelig dement beboer, der typisk vægrer sig mod personalets assistance, når det gælder den personlige hygiejne. I noterne er Kiras bevægelser og ageren hos beboeren nedfældet af observatøren som ”eksemplarisk” og ”hjemmevant”, der som udtryk i mangel af bedre forsøger at beskrive den form for lethed og tilsyneladende genkendelighed, som ses hos den unge elev, der for så vidt er ganske ny i sammenhængen, men som gennem samtale med den demente beboer om hendes datters forestående besøg klipper negle, reder hår, børster tænder, ”fordi det jo bare er, sådan man gør”. Kira synes at kende den forestående situation med beboeren inden situationen overhovedet er opstået som en dygtig skakspiller der kan se det næste træk, og som ved, hvorledes natskjorten med rette timing og accept skal skiftes, eller pudsen i ryggen skal rettes. Fra et hjørne på stuen iagttages dagens gøremål på ”to do listen”, som Kira med en kropslig tilstedeværelse i rummet, stående på begge ben, og en i bogstavelig forstand sikker hånd udviser en praktik, der signalerer ”how to do”, og som organiserer et sugerør i et glas foran den arm, der kærtegnes blidt. Kira bemestrer. Hun er på mange måder ukendt med institutionens praktik, mens det praktiske mesterskab, som hun skal tilegne sig som elev, allerede synes at være tilegnet.

Konturer til demenshåndtering som et særligt greb i forhold til frafald og fastholdelse

I eksemplet med Kira knytter observationsnoterne omhandlende hendes praktikker på afdelingen sig til konstante modstillinger, hvor Kira på en og samme tid ses som både kendt og fremmed, som skrøbelig og stærk, som mestrende og som novice og som kender af et sprog, der i mere end en betydning alligevel ikke helt forstås eller som en aktør, der på den ene side grundlæggende har dispositioner, der er i overensstemmelse og harmoni med feltets logik, men som ikke til fulde kender koden. Under alle omstændigheder ses Kiras relation med de demente beboere med et *særligt greb* og en form for social praksis, der for så vidt er svær at begrebsliggøre, men som handler om, at det *der gøres* i forhold til en gruppe af borgere, der på tværs af livsstile er ramt af samme kroniske demenssygdom, både gøres og mestres forskelligt af plejepersonalet, hvilket som nævnt ses som en central tematik i relation til en kontekst omhandlende frafald eller fastholdelse af elever i sundhedsuddannelser. Der synes således at være sammenfald mellem *de, der kan, og de der ikke kan* fungere i arbejdet med demente i forhold til, hvorvidt man gennemfører uddannelsen eller ej, eller som en elev formulerer det, ”så skal man virkelig kunne nogle tricks for at kunne arbejde med dem, fordi man ikke kan slå op i en bog og se facitlisten”.

I nedenstående vises et eksempel fra en plejesituation, hvor en dement beboer modtager hjælp fra SOSU-eleven Elif, der i bogstavelig forstand og som Kira ligeledes synes at have sans for spillet som produkt af erfaringen med dette, og som gennem sin primære opdragelse med begrænset mængde af samlet kapitalvolumen og kvindelig indprentning om at skulle yde til dels kan siges at være orienteret mod SOSU-hjælperuddannelsen og tilpasset feltets logik. Det forsøges videre kort at indkredse viden om Elifs liv og gøre som en individuel beretning omhandlende de refleksioner der styrer, motiverer og legitimerer hendes arbejde på lokalcenteret.

Udskrift fra observationsnote på lokalcenter X:

Elif sidder på knæ foran Arnes ben, mens hun hjælper ham med at få strømper på. Arne udbryder pludseligt fra sin kørestol, ’at Elif er så grim, at ikke en gang hendes mor vil kendes ved hende’. Elif har konstant øjenkontakt med Arne, fordi hun af erfaring ved, at han vil slå hende, hvis hun sænker blikket, og hun fortæller ham, at hun er her for at hjælpe. Den ene strømpe kommer på foden, mens Arne igen og igen siger ukvemsord om Elif, som endnu en gang gentager, at hun er her for at hjælpe, mens hun uden at se på foden får den anden strømpe på.

Elif er 32 år og født i Mellemøsten men opvokset i Danmark og husker tydeligt sin ankomst til Sandholmløjren, hvor hendes far kaldte hende og hendes søskende sammen. ”Han fortalte, at deres familie var så heldige, at der var et land, der hed Danmark, som havde taget imod dem, og at de nu skulle gøre alt, hvad de kunne

for at få en uddannelse". Elif kommer fra en baggrund, hvor man har "prøvet at være sulten", og hvor skolegang på hendes hjemegn "langt ude på landet" primært var forbeholdt drengene og de få. I forhold til ovenstående eksempel med Arne fortæller Elif grinende, at det en gang imellem godt kan knibe med overskuddet til de tre børn, hun har derhjemme, "fordi energien ligesom bruges her på plejehjemmet". Elif følges i sin færd på afdelingen, der i observationsnoterne beskrives som "myreflittig og i evig bevægelse", og som med egen autonomi på sin hastige vej gennem gangene får ryddet op og organiseret, mens hun undervejs hilser på beboerne ved forsigtig at lægge sin pande mod deres. Elif modtages med smil og genkendelighed, når hun med begge hænder holder om en hånd og indforstået taler om det der for den enkelte beboer synes at have betydning. Elif fortæller, at hun kommer fra en "kultur, hvor man tager sig af hinanden, og hvor også den enkelte beboer hjemme i opgangen, som ikke er i hendes familie, selvfølgelig også får mad".

Hun er glad for at arbejde på plejehjemmet, selvom hendes egne ældre slægtninge "ikke skal bo et sådan sted, og danskerne" får en kommentar med på vejen omhandlende, at "de ikke er så gode til at vise ældre mennesker respekt". Elif bærer et langt sort tørklæde, der hænger løst nedover skuldrene, som var det et langt mørkt hår og har oplevet "ubehagelige kommentarer" fra demente beboere, der mente "hun skulle sendes hjem", men som undgår disse, når tørklædet ikke dækker halsen. Elif er glad for sin kommende uddannelsestitel og ser frem til tiden og fremtiden som social- og sundhedshjælper, hvor hun med sine arbejdsfunktioner "kan gøre det, hun er god til", mens hun stadig er forskånet for at skulle forholde sig til alt det, som social- og sundhedsassistenten og sygeplejersken bliver nødt til at tage stilling til. Hun kunne ikke tænke sig at uddanne sig videre for "hvorfor? Hun har opnået, det hun ville. Har opfyldt sin fars ønske" med ressourcer, der har givet afkast i form af et erhverv. "Familien har det godt, som de har det, de har taget over hovedet og mad i munden." Ægtefællen, som hun har været gift med siden sit 15. år, er afdelingsleder i en butikskæde i Århus, mens børnene er tilmeldt den private skole "inde i byen". Elif formulerer, at hun "er på rette hylde".

Vanskeligheder i forhold til epistemologisk årvågenhed

Denne artikels empiriske pointe handler om hvordan arbejdet med mennesker, på trods af egne vanskeligheder, til dels synes at kunne ses som en ressource, og hvor arbejdet med mennesker netop mestres på grund af disse. Ovenstående er et forsøg på eksemplificeringen af denne rammesætning og vil opsummerende blive uddybet. En anden pointe og rammesætning i forhold til det videnskabsteoretiske afsæt, omhandler nærværende arbejdes tilblivelsesproces og knytter sig bl.a. til Bachelards tænkning om, at man som forsker ikke blot skal fortælle om resultaterne af sit arbejde, men også om de usikkerheder og blindgyder, man er løbet ind i undervejs. (Bachelard 1976:38). Desuden må opmærksomheden nødvendigvis også rettes mod forskeren selv i forhold til egne interesser og motivation i forsk-

nings processuelle forløb. (Bourdieu 1996:221-226). På denne måde er vi tilbage ved det der indledningsvist blev betegnet som *bekendelse*. Fra konstruktionen af indsamlingen af det empiriske materiale med Kira og Elif (og i andre situationer med informanter/observerede) skal det indrømmes at der har rumsteret en tanke, som til dels er påvirket af andre fund, omhandlende at frafald på SOSU-hjælperuddannelsen i praktikperioden tendentielt kan skyldes, at elever, der med et forsimplet udtryk er *hårdt ramt af livet*, vil have svært ved at indgå i et arbejde knyttet til funktioner omhandlende pleje og omsorg. Med andre ord har førsteforfatter og primær kilde til det empiriske materiale selv knyttet en form for kausalitet *mellem svære livsbetingelser og manglende gennemførelse af en erhvervsuddannelse*, hvor rod i eget liv bliver til frafaldets årsagssammenhæng, og som eksemplet med Kira og Elif således afkræfter. Med afsæt i en tænkning, der forsøger at bryde med doxa og det selvforståede, synes ovenstående altså her at løbe ind i nogle problemer, som til dels minder førsteforfatter om, at ståstedet i hjørnet på plejehjemmets stue, fra hvilket *verden forsøges forstået* med forskerens blik, også er forskerens eget ståsted i denne med alt hvad det indbefatter af for - forståelser *om de andre*. I Prieurs arbejde med kvalitativ forskning og tænkning i forhold til objektivisering og refleksivitet, formuleres det, at det er vigtigt at blive ”et subjekt, der er mindre manipulerende, mindre styret af ubevidste drifter og lidenskaber, og som er mere bevidst om sine tilbøjeligheder og årsagerne til sine valg” (Prieur 2002:118).

Førsteforfatter kan dog konstatere, at den indledende ovenstående *tanke* omhandlende *vanskelige liv*, ikke er blevet gjort til genstand for en egentlig eksplicitering, hvor der spørges til, hvad den anvendte retorik betyder, indbefatter, har af implikationer, kan ses i forhold til hvad, og om man eksempelvis kan gradbøje *vanskeligt*, hvor noget er mere svært end noget andet. Formuleringen *vanskelige liv* synes altså her som værende i *sagens natur*, der ikke har krævet yderligere forfølgelse. Pointen med ovenstående er todelt og kan med Bachelards ord kaldes for pointerne om *fejltagelsernes betydning* (Bachelard 1976:38). Dels forsøger førsteforfatter, trods bevidsthed om det førbevidste via arbejdet med Bourdieu, at gøre opmærksom på sin egen uopmærksomhed og manglende udfoldelse af ovenstående begreber og som hermed er en opmærksomhed på den subjektive dimension, der ligger i fremstillingen af den *objektive virkeligheds objektivisering*. (Bourdieu 1999a:607). Den anden pointe som fører tilbage til det empiriske afsæt handler om at *noget er i spil* i forhold til elever med såkaldte *vanskeligheder* der i ovennævnte eksempler tilsyneladende kan noget særligt i forhold *omsorg*, og som materialet antyder at kunne knyttes til erfaringen med det vanskelige.

Sans for arbejdet med borgeres vanskeligheder

Under alle omstændigheder antyder ovennævnte materiale, at fastholdelse i praktikforløbet fordrer former for overensstemmelser og korrespondancer mellem elever og lokalcenterets særlige dynamik, hvor visse elever kan siges at have etableret en større tilpasethed til feltet end andre. Ved artiklens indledning udtalte en

elev, at hun havde nogle oplevelser med fra sit liv, som var oplevelser der netop gjorde at hun kunne klare et arbejde med borgere på plejehjem, også når det var vanskeligt. Med andre ord blev det antydnet at erfaringen med egne vanskeligheder, også var erfaringer der lejret pr krop blev til en form for *sans* for det arbejde, der udføres på plejehjem. I Trine Rask Eriksens bourdieuinspirerede studier af livshistoriske omsorgserfaringer hos sygeplejeelever påpeges det, at omsorg i vid udstrækning bygger på *tavs viden*, og at den omsorgsorientering og de omsorgskompetencer, som kommer til udtryk hos plejepersonalet, er en omsorgshabitus der ofte ikke i talesættes. (Rask Eriksen 1992).

I eksemplerne med Elif og Kira kan man sige, at en kropslig *viden* her er i spil her. De to unge kvinder ses på mange måder som *fremmede* i forhold til plejehjemmet som institution, og dets konkrete praktik, men også som kendte og bemestrende. De har begge erfaringer fra deres liv som man i selvforståelsen kunne kalde for vanskelige, - erfaringer der samtidig homologt ses som erfaringer der genererer så at sige adækvat praktik.

På denne måde ses kropslige erfaringer med vanskelige opvækstforhold – flygtet fra krig og nød, med lille kulturel kapital, konverteret som kapital der kan anvendes i en specifik institutionel sammenhæng. Det centrale i artiklen er således, at de hårde eller belastende vilkår som af og til fremhæves som grunde til frafald og udfordringer med at bemestre arbejdet med pleje og omsorgsarbejdet – præcist også kan analyseres at udgøre forudsætninger for at kunne begå sig adækvat i feltet. Dette fremgik som et mønster og centralt underliggende træk i det empiriske materiale fra observationer og interviews på plejehjemmene. Der er dog ikke en entydig sammenhæng mellem vanskelige opvækstvilkår og spørgsmål om, hvordan aktørerne tiltrækkes eller frastødes af SOSU uddannelsen (frafald), og ej heller om hvordan de konkret håndterer arbejdet med patienterne (praktikken og sans for spillet). Men med Kira og Elifs livsbaner og praktikker virker det rimeligt at deres fornemmelse for situationen og for borgerenes vanskeligheder kan siges at knytte sig til deres egne erfaringer med vanskeligheder. Således synes ikke mindst disse to unge kvinder at *genkende* arbejdet med borgerens vanskeligheder som transmitterede skemaer og inkorporeret sans for det vanskelige.

Det blev beskrevet i indledningen, hvordan dominerende politisk-ideologiske positioner beskriver social- og sundhedshjælperuddannelsen og dens elever. Artiklen adresserer en kompleksitet, der udfordrer monokausale årsagsforklaringer i forhold til, hvordan vanskelige opvækstvilkår relaterer sig til uddannelse-frafald og i forhold til bemestring af det konkrete og af og til vanskelige arbejde som social -og sundhedshjælper. Med eksemplerne fra det empiriske studier og særligt med fokus på Kira og Elif ses det, at de måske forbliver og gennemfører uddannelsen, fordi de habituel er indstillet herpå ud fra deres socialt inkorporerede forventningsunivers, og at de netop bemestrer det faglige arbejde på grund af en forarbejdning af deres dispositioner fra et liv med vanskelige vilkår.

Der er imidlertid behov for yderligere studier, der viser de enkelte tilfælde og de indvirkende faktorer og situationer i dens kompleksitet.

Lene Ingemann Brandt, Adjunkt, Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Ålborg Universitet
 Kristian Larsen, Professor, Institut for Læring og Filosofi, Ålborg Universitet

Noter

- ¹ http://www.passinfo.dk/./statistik/Profiler_og_antal_elever_PASS_2012.pdf.
- ² <http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse>
- ³ <http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse>

Referencer

- Bachelard, G. 1976. *Nejets filosofi*. København: Vinten [1940].
- Bayer, M. & Brinkkjær, U. 2003. *Professionslæring i praksis – Nyuddannede læreres og pædagogers møde med praksis*. København: Dansk Pædagogisk Universitetsforlag.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. 1996. *Refleksiv sociologi*. København: Reitzel.
- Bourdieu, P. 1999a. *The Weigth of the World. Suffering in comtemporary society*, Cambridge: Polity Press.
- Brandt, L. I. 2013. *Social – og Sundhedshjælperuddannelsen - den rette hylde? – et uddannelsessociologisk og livshistorisk perspektiv på frafald og gennemførelse af en erhvervsuddannelse*. Ph.d. afhandling. Forskerskolen i Livslang Læring, Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet.
- Breidahl, K & S. Lund Clement 2011. Gør medbestemmelse en forskel? – jobplaner, medbestemmelse og aktiveringspolitikens potentielle gavnlige virkninger. *Tidsskrift for Arbejdsliv* 13/ 4: 71-86.
- Callewaert, S. 1992. *Kultur, pædagogik og videnskab*. København: Akademisk.
- Dahl, H. M. 2012. Omsorg, styring og køn gennem tavshed og italesættelse. *Kvinder, Køn & Forskning* 3/21: 52-59.
- Eriksen, T. R. 1992. *Omsorg i forandring*. København: Munksgaard.
- Handlingsplan for øget gennemførelse på Social- og Sundhedsskolen, Århus, 2013, [http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse\(2013\)](http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse(2013))
- Hansen, H.K. 2006. *Ældreomsorg i et socialpædagogisk perspektiv*. Ph.d. afhandling, Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.
- Hjalager, A.M., J.H. Sørensen, R.J. Møberg. 2004. *Florence Nightingale på tilbagetog? Myter og paradokser på arbejdsmarkedet inden for pleje og omsorg*, Center for Arbejdsmarkedsforskning CARMA, Aalborg Universitet.

- Hjort-Madsen, P. 2012. *Deltagelsesmuligheder i erhvervsuddannelserne, et kvalitativt studie af skolekulturer på tre erhvervsfaglige grundforløb*, Ph.d. afhandling, Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.
- Hultqvist, E. 1988. *"Man blev nå't!"*, Projektrapport, Universitets- og Høgskoleambetet, Forskning och utveckling för Högskolan, Sverige.
- Hultqvist, Elisabeth 2006. Viljan att göra gott.
<http://skeptron.ilu.uu.se/monicalz/faltanteckningar/pdf/forfattere/Hultqvist-Elisabeth.pdf>, 2006
- Prieur, A. 2002. Objektivisering og refleksivitet – om Pierre Bourdieus perspektiv på design og interview. I *Liv, fortælling og tekst – strejftog i kvalitativ sociologi*, red. M.H. Jacobsen, & S. Kristiansen & A. Prieur, 109-134. Ålborg: Universitetsforlag.
- Ikkala, T. 2009. *Fastholdelse af unge i SOSU-uddannelserne*. Evalueringsrapport, Linieskolen, Hadsten, Odder Højskole, Egmont Højskolen og Århus Social- og Sundhedsskole.
- Ingholt, L. & B.B. Sørensen, T. Curtis, V.F. Asmussen. 2010. Unges perspektiver på fællesskaber og uddannelsesforløb på tekniske skolars erhvervsuddannelse. *Psyke & Logos*, 31/1: 107-124.
- Jørgensen, C. H. 2011 (red.) *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Roskilde: Universitetsforlag.
- Katznelson, N. 2007. *De måske egnede på erhvervsuddannelserne: om frafald og fastholdelse af udsatte unge*. Odense: Erhvervsskolerne.
- Kølsen de With, C. & C. Wegener (red.) 2005. *Dokumentation af årsager til unges frafald fra ungdomsuddannelserne*. Amtscenteret for undervisning.
- Larsen, K. 2009. Observationer i et felt, i *Refleksiv sociologi i praksis*, red. O. Hammerslev Hansen, J. Arnholtz Hansen & I. Willig, 37-60. København: Reitzels.
- Liveng, A. 2007. *Omsorgsarbejde, subjektivitet og læring, Social og sundhedshjælperelevers orientering mod omsorgsarbejdet og deres møde med arbejdets læringsrum*. Ph.d. afhandling, Forskerskolen i livslang læring, Institut for psykologi og uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter.
- Nielsen, Klaus 2012, red. *Slutrapport til det Det strategiske Forskningsråd vedr. Projekt "Retention of vocational students in the Danish VET system"*.
- Olesen, S. G. 2004. *Rekruttering og reproduktion – om praktikker og italesættelser i pædagoguddannelsen*, Ph.d. afhandling, Det humanistiske fakultet, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns universitet.
- PASS, 2012, Undersøgelse af frafald blandt elever på social –og sundhedsuddannelsen, http://www.passinfo.dk/..statistik/Profiler_og_antal_elever_PASS_2012.pdf
- Social og sundhedsskolen, Århus, 2013, Handlingsplan for øget gennemførelse. Udviklingen i elevprofiler og i antallet af elever på social- og sundhedsuddannelsen og den pædagogiske assistentuddannelse.

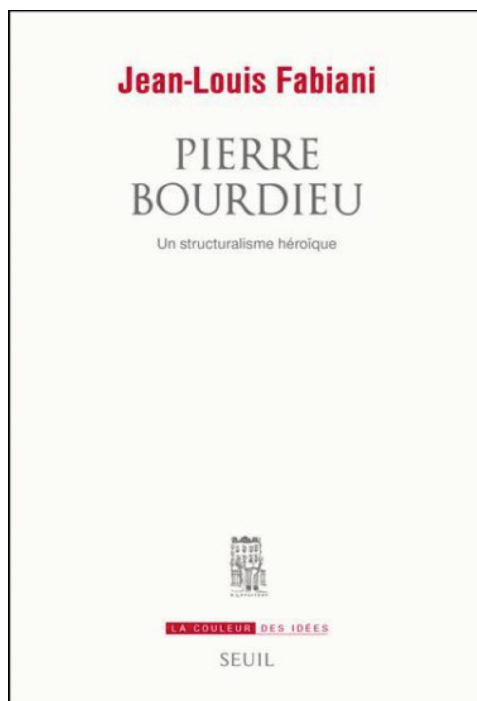
<http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse>. (2013)

Wærness K. 1989. Et program for omsorgs- forskning, *Skriftserien* nr. 4/89, Universitetet i Bergen, Sociologisk Institut.

På afstand, med forståelse

Anmeldelse af Carsten Sestoft

Jean-Louis Fabiani: *Pierre Bourdieu. Un structuralisme héroïque*. Seuil, 2016, 310 sider.

Dette er en kritisk og generøs bog, og det er det vigtige ved den. Generøsiteten sikrer på én gang, at kritikken kan høres hos Bourdieus tilhængere, og at den ikke udarter til fjendtlig destruktion. For som Fabiani indledningsvis skriver, er det ikke indlysende, at man i dag kan tale om Bourdieu på en afklaret og fredelig måde. Det gælder måske særligt i Frankrig, hvor nogle tidligere studerende og medarbejdere kritiserer ham særdeles indædt, mens arvtagerne til hans Centre de sociologie européenne ikke synes at være meget for at gå ind i kritiske diskussioner.

Fabianis erklærede hensigt er at analysere Bourdieus begreber og relatere dem til deres sociale og polemiske

kontekster. Efter introduktionen tager han således i tre lange kapitler fat på hovedbegreberne felt, habitus og kapital. De resterende seks kapitler behandler en række knap så systematisk forbundne emner: Bourdieus brug af statistik (især omkring *La Distinction*), hans forhold til historie og historiografi (især i *Homo academicus* og *Les Règles de l'art*), hans måder (fx gennem sit vokabular) at henvende sig til et bredt og et smalt publikum, hans forhold til politik, hans diskrete behandling af følelser som lidelse og kærlighed som sociologiske genstande og endelig den selvbiografiske dimension i hans forskning. Mange af diskussionerne i disse mindre centrale kapitler er særdeles interessante, ligesom der er talrige øjenåbnende bemærkninger rundt omkring. Også referencerne til værker om

Bourdieu er omfattende og interessante; jeg ville eksempelvis gerne være stødt på antropologen Deborah Ree-Danahays bog *Locating Bourdieu* fra 2004 for længe siden.

Forfatteren har da også optimale egenskaber for at kunne frembringe indsigt i Bourdieus værk og bane. Han er født i 1951 og dermed gammel nok til at have deltaget i eller kunnet observere de sidste tre årtier af udviklingen hos Bourdieu, hvis navn han første gang stødte på i en tilsyneladende berømt anmeldelse af *La Reproduction* i *Le Monde* i 1970. Af uddannelse er han som Bourdieu filosof, og han blev ph.d. under Bourdieus vejledning i 1980. Allerede i 1970'erne frekventerede han nogle af de vigtige sociologimiljøer på den amerikanske vestkyst, fra San Diego over Los Angeles til San Francisco (Fabiani 2015: 13-14) og har dermed til dels et solidt alternativt ståsted, som gør det lettere at anlægge et kritisk perspektiv. Og endelig har han også institutionelt været lidt på afstand af den franske sociologi i kraft af sin tilknytning til Central European University i Budapest fra 2008, selv om han også har haft ansættelse siden 1991 på Ecole des hautes études en sciences sociales (angiveligt i Paris, men med en række hverv knyttet til afdelingen i Marseille), men tilknyttet Raymond Aron-centret, hvad der i forhold til Bourdieus center formentlig ligger en hel masse potentielt konfliktstof i – af intellektuel, politisk og personlig art. Kort sagt, han har både brede filosofiske og sociologiske kundskaber og kombinerer et langvarigt førstehåndskendskab med en vis distance.

Måske er det også relevant at sige noget om anmelderen af denne bog. Fabiani bemærker et sted, at det ikke tilkommer Bourdieus kommentatorer at forbedre hans værk efter hans død (271). Det har jeg muligvis gjort i den forstand, at navnet Bourdieu for mig simpelthen er blevet en slags stenografisk betegnelse for al teoretisk funderet empirisk humaniora og socialvidenskab. Al kritik af Bourdieu kan derfor affejes med ideer, analyser og metoder, som måske nok kunne komme fra Bourdieu, men faktisk stammer fra Norbert Elias, Reinhart Koselleck, Gérard Noiriel, Paul Veyne, Foucault, Andrew Abbott, Wittgenstein eller hvem jeg nu ellers er stødt på af interessante folk, som med eller uden interesse fra eller for Bourdieu har arbejdet inden for beslægtede områder. Måske er disse udmærkede ideer og analyser helt kompatible med Bourdieus ideer og analyser, men de er ikke hans, og når man tillægger dem Bourdieu, gør man en ræsonneret diskussion af hans styrker og svagheder vanskeligere og mere uklar, end den behøvede at være.

Hvordan lykkes Fabiani så med sit projekt? Det hurtige svar er, at hans analyse ikke helt lever op til erklæringen om at ”indskrive begrebernes baner i et kampfelt i overensstemmelse med Bourdieus fremgangsmåde” (14) – rent bortset fra, at Bourdieu aldrig ville bruge udtrykket ”begrebernes baner” (”trajectoires notionnelles”), fordi et begreb ikke meningsfuldt kan have en bane, dvs. en række relative positioner i et systems forskellige tilstande. Det gælder især for de tre indledende hovedkapitler om felt, habitus og kapital, at de stort set ikke indeholder nogen rekonstruktion af strukturen i det intellektuelle, filosofiske eller sociologi-

ske felt i Frankrig eller i verden af den art, som normalt praktiseres i Bourdieus skolen. Det kunne være systematiske undersøgelser af publikationssteder (forlag, tidsskrifter), komparative baner gennem institutionerne, analyser af oversættelser af bøger og artikler som komparative indikatorer for intellektuel berømmelse eller bare systematiske analyser af positioneringer ud fra samtidig uddannelsesbaggrund, disciplinær tilknytning og position i forhold til feltets definerende ideer. Det har den Bourdieu-tro Louis Pinto arbejdet med i sin bog om forholdet mellem filosofi og sociologi i det 20. århundredes Frankrig (Pinto 2009; Sestoft 2011). Det kunne eksempelvis være instruktivt at ræsonnere over Bourdieus bane og positioneringer i forhold til Foucault, Boudon, Touraine og Derrida. Men al den slags finder man mere om i de følgende kapitler, mens de tre første kapitler forbliver en slags konsistentstjek af den interne sammenhæng i Bourdieus mangfoldige fremstillinger og udviklinger af sine grundbegreber.

Min plan var her at gennemgå kapitlet om felt med henblik på at se, hvad han får ud af dette konsistentstjek; men efter at have genlæst det mere grundigt et par gange forstår jeg mindre og mindre af strukturen i dette kapitel. Argumentationen forekommer mig simpelthen at være uklart fremstillet, og det er temmelig utydeligt, om der er tale om en neutral fremstilling eller om en kritik. Han mener at påpege nogle inkonsistenser i feltbegrebet og især to uafklarede spændinger, som må siges at være ret velkendte. Den ene angår forholdet mellem feltbegrebet som generel model for analyse af social interaktion og som analyse af et specifikt historisk fænomen (især erobringen af autonomien i de litterære og billedkunstneriske felter i det 19. århundrede med Flaubert, Baudelaire og Manet); Fabiani henviser her til Alain Viala og Denis Saint Jacques' formulering af dette problem fra 1994 (Viala & Saint Jacques 1994). Den anden uafklarede spænding, som er kapitlets konklusion, handler om, at det værk om den generelle feltteori, som Bourdieu annoncerede talrige gange siden 1972, og som nu lader til at udkomme i ufuldendt form i 2018 under titlen *Microcosmes*, ikke lod sig skrive, fordi afstanden mellem de konkrete analyser og ønsket om at formulere en generel og lov-mæssig teori om felter var for stor; de enkelte historiske analyser kunne simpelthen ikke generaliseres til én feltteori. Det er meget troligt. Som jeg har skrevet i min anmeldelse af Bourdieus Manet-forelæsninger, strandede allerede foreningen af de ellers nært beslægtede analyser af Flaubert og Manet (Sestoft 2013: 51).

Kapitlet om habitusbegrebet ligner kapitlet om feltbegrebet lidt. Muligvis kompliceres fremstillingen af, at Fabiani forsøger reflektivt at analysere Bourdieus habitus samtidig med habitusbegrebet, men det gør det hele lidt uklart, og det ville tage meget lang tid at udrede, hvordan det habitusbegreb, som Fabiani bruger i analysen af Bourdieu, hænger sammen med den teoretiske kritik af habitusbegrebet, som han fremsætter sideløbende. Hans konklusion synes at være, at habitusbegrebet grundlæggende er en "black box" (83, 97), som man ikke kan vide, hvad der sker i. Det er jeg enig i, hvis det betyder, at habitus ikke som sådan kan udforskes empirisk: Det, man kan observere, er systemer af sociale egenskaber hos agenter og systemer af valg eller handlinger (positioneringer). Habitus er så

en teoretisk forklaring på, hvorfor de to systemer udviser en vis sammenhæng. Men det er muligvis min ”forbedring” af Bourdieu, for han beskriver ikke selv habitus på den måde.

I kapitlet om kapitalbegrebet påpeger Fabiani nogle problemer i begrebet om kulturel kapital og definitionen af dens tre former i Bourdieus tekst med samme titel (Bourdieu 1979): Den inkorporerede kulturelle kapital er i sidste ende ikke til at skelne fra en habitus, den objektiverede kulturelle kapital er også materielle goder, som alligevel først får deres kulturelle mening, når de aktiveres af den inkorporerede kulturelle kapital i en habitus; og den institutionaliserede kulturelle kapital betegner Bourdieu selv som en uddannelseskapital (109-111), *capital scolaire*. I disse definitioner forsvinder den kulturelle kapital mellem fingrene på én; tilbage bliver de to forskellige produkter af familiens og skolens socialisering, som *La Distinction* handler om; og førstnævnte beskrives bedst som en habitus, sidstnævnte som en uddannelseskapital. Ergo er kulturel kapital ikke noget nyttigt begreb. Kritikken er her ikke kun teoretisk, men handler også om, hvad der kan observeres og måles. I dette kapitel om kapital beskæftiger Fabiani sig endvidere med definitionerne af symbolsk kapital, som i sidste ende synes at være en kapitaleffekt (og dermed ikke en kapital som sådan), og han bruger i øvrigt noget tid på at tilbagevise, at Bourdieu skulle være en art udvidet marxist.

Det interessante i bogen ligger overvejende andre steder end i kapitlerne om de tre grundlæggende begreber. Fabiani påpeger nogle spændinger i værket, punkterer nogle myter og siger lige ud, at nogle ting hos Bourdieu blot er retorik, alt sammen mestendels på en venlig, om end sommetider lidt ironisk måde, som når han i konklusionen skriver: ”Hvordan taler man fredeligt om en stor kriger, som i den grad selv sørgede for at berette om sine bedrifter?” (299). Der er ingen tvivl om, at Fabiani både menneskeligt og videnskabeligt foretrækker den Bourdieu, som han selv mødte i begyndelsen af 1970’erne – dengang han var lattermild og søgende i sine videnskabelige skrifter. Ligesom andre af Bourdieus forhenværende nærmeste (fx Monique de Saint Martin) synes han, at Bourdieus tiltagende dogmatiske teoridannelse og hans triste mine som antineoliberal offentlig intellektuel i 1990’erne var et forfald i både videnskabelig og menneskelig henseende. Han tidsfæster endda ret nøje dette syndefald, som dels kan lokaliseres i spændingen mellem ”videnskaben om værker” og det normative og stærkt polemiske post-scriptum i *Les Règles de l’art* (1992), dels i *La Misère du monde* (1993), hvis metode han i lighed med andre sociologer (fx Mayer 1995) ser som et markant brud med Bourdieus tidligere formaninger om at bryde med det prækonstruerede for at konstruere genstanden. Det problematiske forhold mellem politisk og normativ polemik på den ene side og dogmatisk videnskabelighed på den anden side er således blandt de spændinger, som Fabiani identificerer i værkerne fra Bourdieus sidste årti. En tilsvarende spænding kan også findes mellem hævdelser af videnskabens autonomi (fx i den sidste forelæsningsrække ved Collège de France, udgivet som *Science de la science et réflexivité*, 2001) og kritikken af det skolastiske synspunkt i *Méditations pascaliennes* (1997), som jo netop skyldes autonomien i

form af afstand til nødvendigheden, der er en nødvendig forudsætning for videnskab. Man kan i det mindste undre sig over, at Bourdieu ikke lidt tydeligere forholdt sig til, hvordan denne spænding skulle forstås.

En af de interessanteste fortolkninger i Fabianis bog er den, der angår grundlaget for Bourdieus virke som offentlig intellektuel i 1990'erne. Fabiani ser ham som en "offentlig ansat, der var søn af en offentlig ansat" (216; Bourdieus far arbejdede i postvæsenet). I 1990'ernes reformer af den offentlige sektor så Bourdieu en neoliberal destruktion af velfærdsstaten, som han i forlængelse af fransk tradition forsvarede ud fra et positivt syn på staten og dens "venstre hånd" (modsat statens repressive og autoritære højre hånd). Hans politiske engagement bestod således ikke i at være talsmand for arbejderklassen eller proletariatet eller for den sagskyld prekariatet, men i en nærmest embedsmandsagtig forpligtelse til at forsvare den offentlige sektor og dens bidrag til opretholdelsen af civilisationen. Den radikale Bourdieu i 1990'erne er således blot en transformeret udgave i en ny kontekst af den tidligere "socialdemokratiske" Bourdieu, som Fabiani ser i forskellige former for samarbejde med statslige myndigheder fra 1960'erne til 1980'erne og i hans nærhed til socialisten Michel Rocard. Dette skift i Bourdieus politiske fremtræden forklarer Fabiani med, at sociologien i det nu dominerende USA endegyldigt tabte i konkurrencen om at blive "fyrsterådgivere" i lighed med discipliner som økonomi eller politologi (213) og derfor i stedet påtog sig rollen som aktivistiske samfundskritikere.

Denne tolkning punkterer den ene af to myter om Bourdieus bane, nemlig at han hele vejen igennem var en rebel. (Jeg er ikke helt sikker på, om der findes sådan en myte.) Fabiani gør opmærksom på, at Bourdieus karriere var hurtig og præget af ressourcestærke folks anerkendelse og understøttelse, fra Raymond Aron, hvis center han overtog som 38-årig, til direktørerne for *Ecole pratique des hautes études* og *Fondation de la Maison des sciences de l'homme*, Fernand Braudel og Clemens Heller (189), som sikrede ham en fast stilling (*directeur d'études* som 34-årig) og ressourcer til store forskningsprojekter. Bourdieu skaffede sig også selv store bevillinger, bl.a. til sine museums- og fotografiprojekter i 1960'erne (*Un art moyen*, 1965; *L'Amour de l'art*, 1966). Han var således meget veltilpasset i de tidlige 1960'ers voksende forskningsverden. Intet tyder på, at han ikke forblev det til sin død; *La Misère du monde* blev eksempelvis finansieret af en sparekasse. Han var også en stor forskningsentreprenør med en ledelsesfilosofi, som Fabiani uden at fortrække en mine serverer bogens største giftighed om: "Den ledelsesstil, som han udviklede i sit center, var utvivlsomt forud for moderne former for management. Ingen stillinger, bortset fra hans egen, var faste. Der herskede usikkerhed om de opgaver, der skulle laves, og om de frihedsgrader, forskeren havde. De unge indtrædende blev sat til at arbejde sammen to og to, så de neutraliserede hinanden. Bourdieu forstod at spille på den sociale oprindelse hos medarbejderne, som samtidig var hans informanter, så videnskabeligt produktive og menneskeligt anstrengende spændinger blev installeret. De, der havde mest kulturel og uddannelsesmæssig kapital, blev ofte udsat for ydmygelser og

grusomme rettelser foran de forsamlede medlemmer i hans seminar, som intet festligt havde over sig" (189). Dette formentlig kun alt for realistiske billede afbalanceres dog af Fabianis egen beskrivelse af sit første møde med Bourdieu, der som forventet var "lysende og broderlig" (301), og af hans allersidste bemærkning om, hvor gerne han igen ville kunne grine sammen med Bourdieu (302). Men uanset latter eller grusomhed var Bourdieu mindst lige så meget en institutions-bygger som -kritiker.

Den anden punkterede myte angår hans geografiske og sociale bane, som Bourdieu selv lægger vægt på som grund til at føle sig fremmed i den akademiske verden. Fabiani gør opmærksom på, at mange af de folk, som hjalp ham (fx Canguilhem) eller fulgte med ham – også i frafaldet fra filosofien til fordel for humanvidenskaber, hvilket stort set var betingelsen for at få et job inden for forskning for den generations filosofiuddannede (jf. 68ff.) – ligesom ham var opstigende småborgere fra provinsen, uden at de af den grund har set det som noget særligt dramatisk. Eksempler, som nævnes, er litteraten Gérard Genette og antikhistorikeren Paul Veyne, som både er af samme årgang som Bourdieu og har udgivet selvbiografiske skrifter (136-37, 274-75). Det betyder selvfølgelig ikke, at Bourdieus følelse af at være en mirakuløs undtagelse eller af at være malplaceret og uden ret til at være intellektuel ikke var ægte; blot at dens objektive grundlag var mindre usædvanligt, end hans fremstilling lader én tro.

Bourdieu's pleje af myten om den mirakuløse mobilitet fra flækken i Sydfrankrig til Collège de France hænger imidlertid sammen med hele hans stil som sociolog, som Fabiani med Randall Collins' typologi for forskningstraditioner karakteriserer som "heroisk" til forskel fra de loyalistiske traditioner og upersonlige traditioner og antitraditioner. Heraf bogens undertitel: En heroisk strukturalisme (jf. Noiriell 1994 om Durkheim og hans gruppe). Sagt lidt karikeret kæmper den heroiske sociolog under store vanskeligheder for at sætte videnskaben igennem over for de farer, der lurar dels fra de andre sociologers falske problemer (for slet ikke at tale om filosofernes), dels fra den almindelige doxa, som en stadig epistemologisk årvågenhed må sætte ind overfor. Det giver anledning til både megen god tænkning og en del retorik. Det sidste eksemplificerer Fabiani med nogle sætninger fra de udgivne forelæsninger a la "Det, jeg vil prøve nu, har aldrig været prøvet før", "jeg vil nu gøre noget meget vanskeligt". Fabiani peger imidlertid også på, at postulatet om at sociologien har særligt svært ved at blive en videnskab (fx i *Le Métier de sociologue*, 1968), fordi mennesker har meninger om sig selv, måske bare er et postulat, som bidrager til heroiseringen af projektet. Andre uheldige tendenser, man kunne nævne, er Bourdieus lejlighedsvis henvisning til "love", som måske nok er plausible, men ingenlunde beviste, fx "loven om voldens bevarelse"; eller i andre sammenhænge, Bourdieus hypotetiske påstande: "man kunne vise, at ..." Jamen, så må man jo gøre det. Den slags retorik er det fint at få trukket ned på jorden.

På et mere fundamentalt plan antyder han, at analogien mellem Bourdieus feltbegreb og elektromagnetiske felter måske også blot er et postulat, idet der højst er

tale om overførsel af en løselig idé og ikke om en egentlig transponering af en teoretisk model fra fysikken (31). Tilsvarende er konklusionen på hans interessante analyse af Bourdieus forhold til og brug af statistik, at den multiple korrespondanceanalyse mere er et redskab til fremstilling (altså igen et spørgsmål om retorik) end til analyse, hvilket virker ret overbevisende. Det er for så vidt ikke nogen kritik, men blot en konstatering af, hvori statistikkens reelle funktion i Bourdieus værk består – og den fratager på ingen måde Bourdieu æren for i samarbejde med de statistikere, han mødte i Algeriet og senere Paris, at have skabt en sociologisk grundlagsrefleksion over statistik, som på nogle måder var de samtidige amerikanske sociologers overlegen (139).

Bogen indeholder mange flere interessante ting, eksempelvis en gennemgang af refleksivitetens teoriehistorie (293ff) eller af Bourdieus forhold til Freud og psykoanalysen i forlængelse af Steinmetz (268ff.). Fabiani peger desuden, hvor vigtige følelser som sociologisk genstand var i Bourdieus værk (kapitlet ”De la souffrance à l’amour”), mest udpræget og uudgrundeligt i hans postscriptum til *La Domination masculine* om kærlighed som ophævelse af dominans. Men også i *La Misère du monde*, der trods de forbehold man kan have over for bogens metode, er vigtig derved, at den griber tidsånden og karakteriserer afindustrialiseringens Frankrig som præget af lidelse, af vanskeligheden ved at eksistere (257, 253). Sociologien tilbyder sig så som en slags behandling ved at gøre opmærksom på, at lidelsen er kollektiv og strukturel, ikke individuel og selvforskyldt.

Hvad bliver der så tilbage af Bourdieu efter bogens gennemgang? Efterhånden som jeg har genlæst bogen, virker den mindre kritisk på mig. Måske handler det blot om at forstå, hvad det er kritikken retter sig mod – om det er selve grundbegreberne og -ideerne eller nogle af deres detaljer eller indbyrdes sammenhænge. For en tænkning som Bourdieus, som var gennem et antal faser og blev formuleret og omformuleret i én uendelighed over fyrré år, er det ikke overraskende, at der opstår uklarheder og inkonsistenser mellem de første og sidste definitioner af grundideer. Og der er klart nok mest tale om en kritik af det dogmatiske systems inkonsistenser og dermed indirekte om et forsvar for den tidlige Bourdieus mere åbne tilgang, som Fabiani som sagt har en klar præference for. Den største effekt på undertegnede er måske, at den hiver Bourdieu ned på jorden og tager lidt af glorien af ham, uden i øvrigt at fornægte, at han havde gode ideer. Det er derved, den er en kritisk og generøs bog, selv om den ikke helt er den analyse af Bourdieus ”synspunkt”, som nogen burde lave en gang.

Referencer

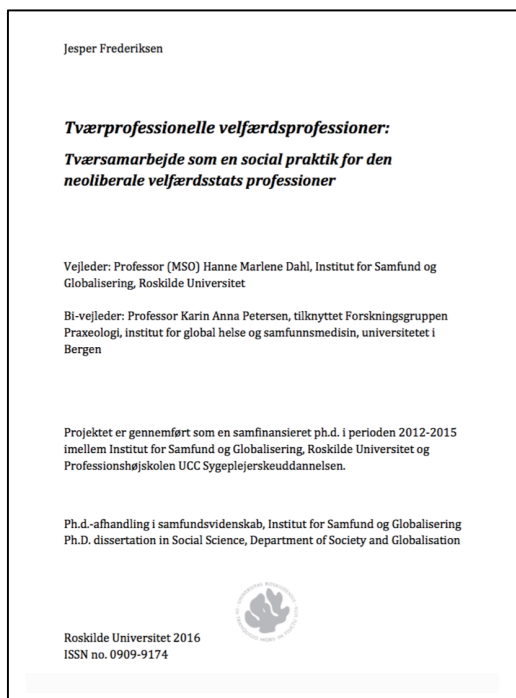
- Bourdieu, P. 1979. Les trois états du capital culturel. *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr. 30, s.3-6.
- Fabiani, J.-L. 2015: *La Sociologie comme elle s’écrit. De Bourdieu à Latour*. Paris: Editions EHESS.

- Mayer, N. 1995. L'entretien selon Pierre Bourdieu. Analyse critique de *La Misère du monde*. *Revue française de sociologie*, 36:2.
- Pinto, L. 2009: *La Théorie souveraine. Les philosophes français et la sociologie au XXe siècle*. Paris: Editions du Cerf
- Noiriel, G. 1994. Foucault and History: The Lessons of a Disillusion. *The Journal of Modern History*, vol. 66, nr. 3.
- Sestoft, C. 2011. Sociologisk filosofihistorie af filosofisk sociolog. *Slagmark*, nr. 61, s.207-211. [Anmeldelse af Pinto 2009]
- Sestoft, C. 2013. Manet som selvportræt, *Praktiske grunde*, nr. 4, s.49-53.
- Viala, A. & D. Saint Jacques 1994. A propos du champ littéraire. Histoire, géographie, histoire littéraire. *Annales HSS*, 49:2.

Samarbejde på tværs eller centralisering pr. symbolsk decentralisering?

Review-artikel af Morten Nørholm

Frederiksen, J. (2015): *Tværprofessionelle velfærdsprofessioner: Tværsamarbejde som en social praktik for den neoliberale velfærdssfats professioner*. Ph.d.-afhandling i samfundsvidenskab, Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitet.

Indledning og generelle overvejelser

Denne artikel er en review-artikel af Jesper Frederiksens ph.d.-afhandling *Tværprofessionelle velfærdsprofessioner* (Frederiksen 2015). Frederiksens tekst anses for et originalt og signifikant bud på en nyorganisering af det forskningsområde den indskrives i, professionsforskningen. Derfor indeholder denne artikel desuden en række uddybende diskussioner og teoretiserende kommentarer til Frederiksens tekst.

Jesper Frederiksen (JF) har skrevet en ph.d.-afhandling inden for den videnskabsteoretiske forskningsposition som Pierre Bourdieu benævner *praxeologi*, dvs. videnskaben om sociale praktikker: hvor menneskelige

handlinger kommer fra (genese) samt hvordan de ser ud og deres fulde sociale betydning (struktur). Afhandlingen har titlen *Tværprofessionelle velfærdsprofessioner: Tværsamarbejde som en social praktik for den neoliberale velfærdssfats professioner*. Projektet er gennemført som en samfinansieret ph.d. i perioden 2012-2015 mellem Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitet og Professionshøjskolen UCC Sygeplejerskeuddannelsen. Med visse sparsomme

kommentarer gennemgås og analyseres JF's afhandling i denne udvidede review-artikel.

Ifølge praxeologien gennemses eller materialiseres handlinger i både ord og gerning, dvs både i den materielle verden og i den symbolske verden, og JF har valgt at indkredse den del af de sociale handlinger som gennemses i dokumenter og love og regelværk som bliver til forskrifter inden for det politiske, bureaukratiske og professionelle virkefelt. Der er nedlagt et prisværdigt stort stykke arbejde i at eftersøge og – velargumenteret – udvælge en række tekster. Empirien analyseres med et velvalgt og velargumenteret teoretisk rammeværk, en reflektiv praxeologi, operationaliseret i en ligeledes velbeskrevet og velargumenteret metodologi. De udvalgte tekster gøres til genstand for en praxeologisk analyse, og det som fremanalyseres, er konsekvenserne for de berørte professionelle faggruppers selvforståelse/repræsentationer.

Gennem afhandlingen holdes forskningsspørgsmålet – som genfindes i afhandlingens titel, præsenteres i afhandlingens Forord på side 7, gennearbejdes i de første kapitler og præsenteres som en problemformulering på side 41 – for øje og fungerer som en rød tråd i afhandlingen.

JF's arbejde har Pierre Bourdieus praxeologi (hans praktikteori) som sin teoretiske grund. I sin essens forklarer praxeologien hvordan menneskelige handlinger er ikke-bevidste for de som handler, men rationelle i betydningen adekvate i den sammenhæng de indskrives i: mennesket handler rationelt og fornuftigt i forhold til det som er muligt at gøre under de givne omstændigheder, og med *habitus* i bunden som praktisk orientering. Denne videnskabsteoretiske position adskiller sig radikalt fra en mere traditionel professionsforskning som snarere arbejder ud fra en forståelse af menneskelige sociale praktikker og dermed også professionspraktikker som bevidste for den som handler.

JF's forskning knytter an til den professionsforskning som gennem Bourdieus forfatterskab og gruppen af forskere omkring ham har været tydelig i Frankrig, og som gennem de seneste 30 år er vokset frem i Norden, især båret af Staf Callewaert på Københavns universitet. Her har en række semiprofessionelle gennemført kandidat- og magisteruddannelser i pædagogik og senere for visse vedkommende også forskeruddannelser, og her er der således efterhånden opbygget en stærk position inden for professionsforskningen med rødder i den franske historiske epistemologi.

I afhandlingen analyserer JF tværsamarbejde som social praktik, med de særpræg som er karakteristiske for de enkelte (semi)professionelle faggrupper inden for helsevæsenet. Særprægene søges minimeret, mens samtidig distancen til den dominante position, den medicinske profession, fastholdes. JF's forundring består så i at når der tales om "tværfag", så er det kun de dominerede positioner som skal indgå i den konstruktion mens det tilsyneladende ikke vedrører de dominante. Så skønt alle professionelle faggrupper samarbejder, altid og overalt, tvinges de dominerede faggrupper til at udviske deres selvstændighed og indgå i tværstrukturer,

mens de stadigvæk er underkastet den dominante position som definerer situationen inden for det medicinske felt.

JF's arbejde er unikt og originalt. Ikke alene bevæger han sig inden for professionernes egenlogik, han tvinger desuden læseren til at se de strukturelle rammer som er det politiske lag, som fremtvinger specifikke praktikker inden for de professionelle uddannelsespraktik, sådan som det kan læses og fremanalyses i dokumenter og regelværk.

Der er mange personer i Danmark som reflekterer over professionernes praktikker, men det er kun et fåtal der, som JF har gjort det, gør det empiriske arbejde der skal til for at få klarhed over professionernes vilkår i en neoliberal velfærdsstat, som ser ud til at være den stærkeste udfordrer af eller trussel mod professionerne.

JF's arbejde bidrager derfor på original vis, ikke alene i en dansk sammenhæng, men også internationalt, og pga af den empiriske tilgang fortjener arbejdet stor opmærksomhed fordi det bidrager for professionsforskningen på nytænkende måde med anvendelsen af Bourdieus optik som giver læserne et helt nyt blik for det som er i fokus.

Det er værd at fremhæve at afhandlingen er behageligt fri for forslag til praktiske forandringer af det som analyseres og diskuteres. I den valgte teoretiske tradition sker en sådan forandring i et samspil med omgivelserne og ikke fordi sagen drejer sig om dét i streng videnskabelig forstand. JF hævder det eksplicit i afhandlingen, men det er desuden tilfældet.

Referat

Dette referat udgør en bearbejdet udgave af JF's egne introduktioner til afhandlingens fire dele: Del 1: "Introduktion til forskningsfeltet", Del 2: "Refleksiv praxeologi som teoretisk rammeværk", Del 3: "Konstruktionen af et socialt rum for tværsamarbejde i den neoliberale velfærdsstat" og Del 4: "Sammenfatning og appendiks ". Desuden findes et resume på dansk (pp. 315-317) og på engelsk (pp. 318-320) en Litteraturliste (pp. 321-350), bilag A: "Registrering af dokumenter: Faktuelle registrata" (pp. 352-375) og Bilag B: "Dispositionsanalyse af nøgledokument: Socialstyrelsen & Region Midtjylland (2012) - Kortlægning af modeller for tværfagligt samarbejde, afsluttende rapport" (pp. 376-389).

Del 1: "Introduktion til forskningsfeltet" (pp. 13-76). Her introduceres afhandlingens forskningsspørgsmål, tematik, rammeværk. Desuden ses de indledende studier til introduktion og afgrænsning af forskningsobjektet. I kapitel 1 (pp. 14ff) præsenteres afhandlingens bidrag og tematik, og forskningsspørgsmålet stilles. Herefter præsenteres litteratur og en nærmere begrebslig og diskursiv afklaring med henblik på den senere empiriske undersøgelse. I kapitel 2 (pp. 44ff) introduceres to separate forstudier til den egentlige undersøgelse. Her fremstilles udvalgte nedslag af den velfærdsstatshistoriske udvikling og professionsstudiers placering af betydningsfulde områder relateret til det tværgående samarbejde i spændingen mellem stat og professioner. Disse præliminære studier udgør en indføring

til den konstruktion af viden som siden indgår som forskellige elementer i afhandlingens teoretisk-empiriske undersøgelse og konstruktionsarbejde.

Del 2: Refleksiv praxeologi som teoretisk rammeværk (pp. 79-139). Her præsenteres det teoretiske rammeværk, refleksiv praxeologi, fortolket samt operationaliseret i teoretisk-empiriske redskaber. Som nævnt i kapitel 1 baseres denne pædagogisk-sociologiske tilgang på Pierre Bourdieus sociologi, som han selv beskriver med termen praxeologi. Der foretages en afgrænsning af rammen både i forhold til forskellige Bourdieu-studier og i forhold til den omtalte praxeologiske forståelse i forlængelse af Callewaerts læsning. Tilgangen vælges "for at kunne åbne til en dybere forståelse, af de processer, som ligger bag om afhandlingens forskningsspørgsmål", og er "[...] i afhandlingen det rammeværk, som kaldes refleksivt praxeologisk" (p. 79). Denne ramme orienterer både metodiske valg, analyse og konstruktionsarbejde og ligger bag udviklingen af konkrete teknikker; teorien kan siges at være metoden. I kapitel 3 (pp. 80 ff) introduceres to væsentlige sider af arbejdet inden for traditionen. Dels indhold og overvejelser over indholdet af en række centrale begreber der anvendes i analyserne, dels anslaget til en auto-socioanalyse som inden for traditionen danner et vigtigt grundlag for at arbejde videnskabeligt. I kapitel 4 (pp. 106 ff) findes en uddybning af den metodiske afgrænsning og de refleksive valg som indgår i konstruktionen af undersøgelsen og undervejs i analyserne. Rammeværket omsættes til visse teknikker og redskaber som udvikles til og gennem afhandlingens empiriske undersøgelse.

Del 3: Konstruktionen af et socialt rum for tværsamarbejde i den neoliberale velfærdsstat (pp. 141-298). Her præsenteres afhandlingens analyser og der foretages en (re-)konstruktion af et socialt rum for tværsamarbejde. Kapitel 5 (pp. 142 ff), 6 (pp. 173 ff) og 7 (pp. 221 ff) præsenterer den praxeologiske analyse inden for hver afgrænsning af logikker organiseret i tematiske afsnit. Hvert af disse afsnit tager udgangspunkt i et eller flere dokumenter udvalgt til den registrerende dokumentanalyse. Hvert kapitel indledes med en beskrivelse af en samlet objektivering af logikker inden for kapitlets afgrænsning. En objektivering som i sin tur er et koncentrat af kapitlets logik udfoldet i kapitlets tematiske analyser. Hvert af de tre kapitler afsluttes med en sammenfatning af de modsætninger der skrives frem af de tematiserede analyser. Modsætningerne fra disse sammenfatninger overføres til det fjerde og sidste kapitel i Del 3 (kapitel 8 pp. 273 ff). Med udgangspunkt i modsætningerne foretages konstruktionen af positioneringer og dispositioner som grundlag for en videnskabelig rekonstruktion af positioner i konstruerede institutionelle sociale rum for hver af de afgrænsede logikker. På den baggrund skitseres sammenfattende et institutionelt *socialt rum* for tværsamarbejde som model for en *social praktik* for tværsamarbejde.

Del 4: Sammenfatning og appendiks (pp. 301-314). I denne dels eneste kapitel (kapitel 9 pp. 302 ff) sammenfattes afhandlingens vigtigste pointer og konklusioner og deres mulige perspektiver. I forskningstraditionen foreslås ikke konkrete løsninger på problemer i praksis. Alligevel præsenteres enkelte betragtninger om implikationerne for det videns-fundament hvorpå sygeplejersker og socialrådgive-

re står, som med fordel kunne udvikles i samarbejde med professionshøjskolerne. Der peges på visse perspektiver for hvordan en udforskning af dette fundament for viden kan foregå som et alternativ til at overlade reproduktionen af semiprofessionelle inden for det sociale og sundhedsfaglige område til en neoliberal konkurrencestyringsteknologi, rationel pædagogisk planlægning og vækstorienteret videnproduktion til driftsformål.

Mere specifikke kommentarer

På side 10 skriver JF: "En pointe er også at læse afhandlingen sådan, at konstruktionsarbejdet af objektet er sammenfaldende med selve forskningen. Resultatet kan således ikke reduceres til blot at være produktet af en skitse over en praktik. Afhandlingens bidrag er den reflektive analyses fordybelse. Det er en konstruktion, som kun er et ganske lille analytisk udsnit af praktikken, men dog et langstrakt forsøg på at afgrænse en særlig logik efter udforskning og analyse i en anden særlig logik." Udsagnet indeholder hvad man kunne kalde en grundlæggende videnskabelig eller videnskabsteoretisk programerklæring som konsekvent fastholdes gennem hele afhandlingen. En erklæring eller et udsagn som både normativt, fremadrettet og empirisk grundet, bagudrettet desuden fungerer som et anti-positivistisk signal: et endeligt, absolut resultat kommer man egentlig aldrig til. Det er på sin vis befriende at få det på plads så tilpas tidligt, så man som læser ved hvad man kan forvente. Samtidig peger det på en anden af afhandlingens kvaliteter at der – gennem en tilbagekobling til forskningsspørgsmålene – i kapitel 9 rent faktisk leveres et resultat i form af svar på forskningsspørgsmålene.

Afhandlingen er – i forlængelse af det som skrives på side 10 – et både interessant og nødvendigt forsøg på at indfange den sociale og symbolske betydning/funktion af kravene om tværprofessionalitet – uden at nogen af de mange politiske spillere på området ser ud til egentlig at have nogen systematisk forståelse eller opfattelse af betydningen af kravene om tværprofessionalitet eller tværprofessionalitet i det hele taget. I stedet for at forholde sig (normativt) til en af disse mange usystematiske betydninger analyseres ordet/begrebet for sin symbolske funktion. Afhandlingen forsøger således at fange forholdet mellem på den ene side en række begreber som JF samler i det konstruerede begreb "tværsamarbejde" og på den anden side den konkrete materialisering af det arbejde som udføres i navn af tværsamarbejde. Dog uden at JF vil undersøge dette konkrete arbejde fordi en analyse af det symbolske er rigeligt i sig selv. I og med denne måde at arbejde, ligner øvelsen den som er gennemført af andre der med samme teoretiske udgangspunkt har forsøgt at indfange forholdet mellem fx talen om omsorg (en praktisk teori eller ledsagende diskurs for omsorg) og det konkrete arbejde som udøves i navn af omsorg.

I modsætning til en meget lang række normale tekster som – erkendt og anerkendt på forskellige niveauer – hævder, eller snarere underforstår at en sådan diskussion ikke er nødvendig, viser JF at diskussionen er nødvendig og relevant, og at hvis man går i dybden med diskussionen, viser der sig mange forskellige for-

hold som enten er uklare eller fungerer som rene ideologier. Samtidig fremhæves det at en miskendelse af nødvendigheden (eller de strategier som indebærer en argumentation imod nødvendigheden) oftest ses i de dominerende positioner – som et eksempel på en strategi for fastholdelse og eventuelt desuden for udbygning af magten/dominansen hos allerede dominerende grupper/grupperinger. Det JF i den forbindelse undrer sig over, er at når der tales om tværfag/-tværprofessionalitet/tværsamarbejde osv., så er det kun de dominerede positioner der skal indgå i den konstruktion mens de dominante holdes udenfor, som om det ikke vedrører dem.

I Del 1, kapitel 1 “Indledning og anslag” samt i kapitel 2 “Præliminære studier til fremstilling af forskningsobjektet” får vi en oversigt over tidligere forskning. En oversigt over hvordan det som JF undersøger, tidligere er diskuteret eller undersøgt, og delvis hvilke resultater disse undersøgelser har haft, objektets relation til eller placering som et produkt af velfærdsstatens udvikling og afvikling: funktionen af velfærdsprofessionerne (velfærds-*semi*-professionerne), udviklingen og den delvise afvikling af disse velfærdsprofessioner som ses, samtidig med at der ses et stedse større fokus på en professionalisering af disse erhvervsgrupper. Statens rolle diskuteres samt de teoretikere hvis arbejder ligger til grund for diskussionerne af staten og statens rolle (især Durkheim, Marx, Weber, Bourdieu, Callewaert og senere frem for alt Wilker & Wacquants position). Og det diskuteres hvilket vidensgrundlag som impliceres for disse.

Her leveres således en række både eksplicite og implicite argumenter for relevansen og aktualiteten af JF’s egen undersøgelse: samtidig med den delvise afvikling af velfærdsprofessionerne kommer et krav om tværprofessionalisering. Men hvordan kan man forstå et tvær-samarbejde mellem størrelser som ser ud til at være på vej til at forsvinde, eller hvor den tilbagetrukne stærke stats påvirkning eller kontrol (statens indtrængen) ser ud til at udhule velfærdsprofessionernes relative autonomi?

Del 1 indeholder en positionering af det som præsenteres, en diskussion af forfatterens eget bidrag, en diskussion af den sammenhæng dette bringes i, relationen til anden professionsforskning, en diskussion af (visse) relevante andre forskere (yderligere positionering), en ansats til en dekonstruktion af det centrale begreb “tværsamarbejde” (omkring p. 32), dette begrebs naturalisering pr. forskellige overstatslige (dvs. politisk-administrative og ikke videnskabelige) instanser, vidensgrundlaget og dettes naturalisering osv.

På side 21 findes formuleringen: “I afhandlingen undersøges det, hvordan det går til, at strategier for tværprofessionelt eller tværfagligt samarbejde inden for social- og sundhedsområdet omsættes i en national kontekst og lader til at blive introduceret som en løsning på statens udfordringer med at skabe bedre og billigere løsninger”. En formulering som lægger sig efter afhandlingens titel som er *Tværprofessionelle velfærdsprofessioner: Tværsamarbejde som en social praktik for den neoliberale velfærdssfats professioner*. Denne interesse eller dette fokus følges konsekvent i resten af afhandlingen, og i afsnit 1.5 (p. 41) præsenteres

dette i termer af afhandlingens problemformulering: "Hvilke strategier for tvær-samarbejde producerer den neoliberale danske velfærdsstats institutioner på social- og sundhedsområdet, og hvordan virker en institutionel social praktik for samarbejde på særlig sygeplejerskers og socialrådgiveres uddannelse og semiprofession?" Med en række uddybende følgespørgsmål præciseres det, at der ikke foretages empiriske undersøgelser af et konkret arbejde, men at det er *dokumenternes praktik* som undersøges med en refleksiv praxeologi som teoretisk rammeværk, dvs. som teoretisk optik. Desuden afgrænses foreløbigt i forhold til hvilken tradition afhandlingen lægger sig efter (fransk historisk epistemologi, se også ovenfor), ligesom det præsenteres hvilken empiri der anvendes - dokumenter af forskellig slags.

Et springende punkt bliver hvordan ordet "strategier" forstås. Brugen af ordet risikerer at signalere at der er tale om planlagte strategier, hvilket i næste omgang gør det svært at forstå forskningsspørgsmålet. I afhandlingen fremgår det tydeligt at begrebet anvendes objektiverende: strategi som fremanalyseret, objektiveret fremgangsmåde. Det er *som om* handlingerne er planlagt som strategiske, men strategien er en analytisk efterkonstruktion. Dette får efterhånden betydning for diskussionerne, fx senere i kapitel 5 hvor de "Institutionelle forvaltningslogikker" (et tilsvarende analytisk begreb med de tilsvarende eventuelle besværligheder, hvis ikke begrebets epistemologiske status som teoretisk konstruktion anerkendes) analyseres og diskuteres.

Efter eget udsagn placerer JF sig videnskabeligt/videnskabsteoretisk inden for rammen af det han med titlen på afhandlingens Del 2 kalder en "Refleksiv praxeologi som teoretisk rammeværk". Gennemgangen viser netop dette, hvordan positionen adskiller sig fra andre som har været anvendt i tilsvarende diskussioner, og hvilke fordele det kan have med en interesse som JF's det kan have at vende sig til praxeologi som den ses udtrykt i frem for alt Bourdieus arbejde. Lidt ondskabsfuldt kunne man mene at betegnelsen *refleksiv* praxeologi risikerer at være en unødigt mystificerende pleonasme alt den stund en bourdieusk praxeologi i sin natur er refleksiv.

I afsnit 3.1 og 3.2 får vi en grundig præsentation, analyse og diskussion og positionering af det som kaldes det teoretiske rammeværk i forhold til teoretiske alternativer, af afhandlingens teoretiske udgangspunkt. Især ses en positionering mod og diskussion af forskellige former for socialkonstruktivisme og vi får en påpegning af betydningen af at strukturerende strukturer risikerer at forsvinde i en del socialkonstruktivistiske teoriretninger (p. 89). Vi får en forsigtig positionering af Bourdieus teorier som ontologisk realisme efter Mathiesen (p. 90), men med forbehold for en for strukturel (strukturel?) forståelse efter Marx, hvorefter endelig Bourdieus teorier placeres som strukturel (strukturel?) konstruktivisme efter Rasborg. Her kunne JF eventuelt også have vendt sig til Bourdieu selv som skriver, at hvis det endelig skal være, kunne man kalde hans arbejde for "strukturel konstruktivisme eller konstruktivistisk strukturalisme" (med en

understregning af at det mest er andre som er interesserede i at sætte etiketter på arbejdet).

Hovedsagen er at det som er i fokus for afhandlingen, er at forstå betydningen af forskellige måder at *tale om* eller *skrive om* en række konkrete gerninger. JF vil ikke analysere disse konkrete gerninger (fx sygeplejerskers praktiske arbejde, end ikke som praktik), men vil analysere *talen om* de konkrete gerninger (det talte eller skrevne ord som praktik), dvs tværsamarbejde som en diskurs om (eller i anledning af) visse konkrete handlinger, tværsamarbejde som praktik: hvilken social og symbolsk betydning har det at tale om det konkrete arbejde på denne særlige måde, med dette særlige indhold og med disse særlige forudsætninger? Hvilket svarer til afhandlingens forskningsspørgsmål (p. 41). Denne nødvendige præcisering forekommer velargumenteret og koncis og danner baggrunden for valget af en bourdieusk reflektiv praxeologi frem for fx en diskursanalyse hvor disse aspekter af talen som social praktik forsvinder, eller hvor det risikerer at suggeres at kender man diskursen, kender man også de praktiske handlinger diskursen taler om. Især dette forhold gør at netop praxeologi (refleksiv praxeologi) er yderst velvalgt som teoretisk rammeværk. I en praxeologisk optik fastholdes en vis systematisk principiel mistænksomhed, ligesom det fastholdes, at den der taler, taler fra ét bestemt socialt sted og hverken fra alle steder eller ingen steder.

Der er ingen tvivl om at det valgte rammeværk er relevant for den diskussion JF fører, og der er ingen tvivl om at rammeværket desuden er frugtbart og har været anvendt af en række forskere som ligeledes med stor fremgang har diskuteret forhold som ligner, vedrører, behandler osv. forhold af samme type som det JF analyserer og diskuterer. I forordet takker JF især forskergruppen *Praxeologi* ved Universitetet i Bergen som hans bivejleder er videnskabelig leder af, og det afspejles tydeligt i afhandlingen hvordan en praxeologisk tænkemåde gennemlyser diskussionerne. Ikke bare som en eksplicitering af et teoretisk rammeværk, men helt enkelt som en gennemgående konsistent måde at behandle empirien og tænke om alle forskningsproblemer som opstår undervejs. Afhandlingen er således behageligt fri for en lang række af de explicit respektive implicit normative indslag som ellers kan findes i andre undersøgelser af tilsvarende forhold. JF vil vide *hvordan* og *hvorfor* det er som det er, og han vil *forstå* og *forklare* dette. Dertil anvendes et teoretisk rammeværk som er velvalgt til at give den slags svar. Dette formuleres eksplicit og gentages i den afsluttende Del 4: "Nu vil det falde fjernt fra afhandlingens forskningstradition at forfalde til at pege på konkrete problemers konkrete løsning i praksis". Sagen er dog snarere og skarpere formuleret at det ville være en formel fejl at formulere forslag til konkrete praktiske løsninger fordi det i traditionen må følge af samspillet med omgivelserne og ikke af at det er det sagen drejer sig om i streng videnskabelig forstand.

JF analyserer og diskuterer dokumenter, dvs. tekster. Men det JF er ude efter, er ikke at forstå teksterne *som tekster*, men derimod som udtryk for en social praktik. *Nogen* (hvem?) har skrevet *noget* (hvad?) som har *en social betydning* (hvilken?). Det interessante bliver at forstå og forklare dette, dvs. det teksterne *gør*

under de givne omstændigheder, dvs. forstå og forklare teksternes praktik. Derfor bliver valget af et teoretisk rammeværk som Bourdieus praxeologi yderst relevant. Teksterne skal analyseres som en praktik, ikke som tekster.

I Del 2, afsnit 3.3 får vi JF's "Udkast til en autosocioanalyse: min egen baggrund". I traditionen skal forskeren systematisk medreflektere en analyse af sin egen position/positionering som del af analysen af eller overvejelserne over de subjektive og objektive interesser. Dvs. at det forekommer velvalgt at placere en systematisk refleksion over den sociale placering af forskeren i forhold til dels det som undersøges, dels forskningsfeltet i den del af afhandlingen som handler om det teoretiske rammeværk og om diskussionerne af dettes muligheder og begrænsninger.

At skrive et udkast til en autosocioanalyse er en svær øvelse. Vanskeligheden består i på en relevant og konsistent måde at forvandle en selvfremsættelse hvor man som både informant og forsker principielt har tilgang til alle detaljer, til en systematisk analyse hvor man i princippet skal distancere sig til alt gennem en objektivisering (Durkheim). På den ene side har man tilgang til en overflod af information og på den anden side bliver det uhyre vanskeligt at vælge hvilken information som er relevant, og at distancere sig til informationen for at behandle den teknisk som information og ikke at forholde sig affektivt til informationen som til erindringer. At overhovedet forsøge at foretage en autosocioanalyse sådan som JF gør det, er al ære værd, også selv om øvelsen ikke rigtigt går i mål fordi den tenderer til at blive en fortælling frem for analyse. Afsnittets overskrift er "Udkast til..." hvilket antyder at JF er klar over hvori vanskelighederne består.

I kapitel 4 "Refleksivt praxeologiske metoder til undersøgelse" uddybes præsentationen af det teoretiske rammeværk og især tilføjes en metodisk operationalisering af det valgte teoretiske grundlag for analyserne. Kapitlet indeholder således en række afsnit med bidrag til en formulering af de metodiske greb og de afgrænsninger som er nødvendige for det som kaldes "En afgrænsning af forskningsobjektet en praktik for samarbejde" (4.1.1) i en relation mellem forskellige logikker (globaliserings-, magt-, forvaltnings-, viden-, professionsfaglig, profit-, filantropisk). Genstandsfeltet for undersøgelsen afgrænses (figur 4.1.2, p. 112) til at befinde sig mellem forvaltnings-, professionsfaglige respektive viden- og uddannelseslogikker som omdrejningspunkt for den empiriske undersøgelse.

Dokumentanalyse-modellen udvikles – sådan som det påpeges sker inden for praxeologiske analyser – *in situ*. Dvs at der ikke (i en instrumentel positivistisk forståelse) udvikles og anvendes en universel metode som siden appliceres generelt. Ganske vist udvikles en dokumentanalysestudie (4.3.3) med henvisning til tilsvarende analyser, men denne metode er ikke en universel metode som appliceres generelt, men udgør derimod – som det skrives – en guide til systematisk registrerende dokumentanalyse af institutioner (Figur 4.3.3, p. 128). Efter overvejelser over hvad dokumentanalysen indeholder, hvad der gøres, præsenteres i afsnit 4.4 overvejelser over hvad der *ikke* gøres. Af de væsentligste fravalg nævnes at der ikke foretages en korrespondanceanalyse hvor en lang række variable (statistisk)

behandles samtidig. Metoden fravælges fordi der ifølge JF ikke er tale om et afgrænset, veldefineret felt, og fordi det begrænsede omfang af empirien gør det umuligt at behandle data på denne måde; en afgrænsning som forekommer fuldkommen rimelig og som kan imødegå enhver kritik for netop ikke at have anvendt analysemetoden: metoden anvendes ikke fordi den ikke er velegnet til netop denne form for analyse, med henvisning desuden til andre sammenhænge hvor metoden har været anvendt, og hvor nemlig samtidig disse væsentlige forhold har været anderledes.

Del 3 "Konstruktionen af et socialt rum for tværsamarbejde i den neoliberale stat" udgør den mest omfangsrige del af afhandlingen: En analyse af de udvalgte empiriske eksempler – en række tekster – fordelt på lidt mere end 150 sider kunne synes for omfattende. At ønske sig visse dele skåret ned for læsbarhedens og overblikkets skyld ville imidlertid frem for alt risikere at være et knæfald for et format-regimente, fordi en praxeologisk tilgangs styrke er at konstruere teoretisk-empirisk med systematisk grundighed for at vise de enkelte elementers bidrag til sammenhænge.

I Del 3 iværksættes altså den valgte og udviklede metode: Ud fra den valgte/udviklede model over strategier eller logikker som præsenteres i figur 4.1.2 "Afgrænsning af genstandsfelt for undersøgelsen" på afhandlingens p. 112, behandler JF empirien i forhold til de tre strategier eller logikker en ad gangen: Kapitel 5 "Institutionelle forvaltningslogikker", kapitel 6 "Viden- og uddannelseslogikker", kapitel 7 "Professionsfaglige logikker". En meget omfattende og dybtgående analyse som til tider er ved at tage pusten fra læseren fordi så meget analyseres og så mange pointer præsenteres og behandles; pointer som pr. empiri viser hvordan tværsamarbejde bliver en strategi for en neoliberal (velfærds)stat som *både* symbolsk trækker sig tilbage (decentralisering) *og samtidig* strammer grebet pr. centralt formulerede retningslinjer. En tilbagetrukken stærk stats styringsstrategi. Som tidligere henvises til Winkler & Wacquant, at staten er liberal i toppen og paternalistisk i bunden. Dvs. at det som ligner decentralisering og at staten løsner grebet (fx pr. tværsamarbejde), vises snarere at kunne forstås som at en neoliberal (velfærds)stat strammer den centrale kontrol pr. *symbolsk* decentralisering (i afhandlingen side 171 og tidligere side 63).

Endelig i kapitel 8 "Skitse til et institutionelt felt for tværsamarbejde" ses en opsamling på de tre foregående analytiske kapitler samt en syntetiserende analyse ved hjælp desuden af den valgte/udviklede model til tekstlæsning. Det som i kapitel 4 uddybes og præsenteres i forhold til afhandlingens teoretiske rammeværk og som en metodisk operationalisering af det valgte teoretiske grundlag for analyserne: Ud fra metoden til tekstlæsning "4.2 En institutionel registrerende dokument-analytisk metode", præsenteret på pp. 112 ff i afhandlingen, og hvor JF anvender sig af en lang række parametre, præsenterer JF en grundig og gennemgribende analyse af den valgte empiri efterfulgt af en "Skitse over rum for produktionen af strategier om tværsamarbejde i forvaltningslogikker" (8.1 pp. 275 ff), "Skitse over rum for produktion af strategier om tværsamarbejde i viden- og uddannelseslogik-

ker” (8.2, pp. 280 ff) samt en “Skitse over rum for produktion af strategier om tværsamarbejde i professionsfaglige logikker” (8.3, pp. 285 ff). Altså en logisk stringent og konsistent fremstilling med referencer direkte tilbage til metodeudviklingen i kapitel 4, herunder desuden til de applicerede metodiske greb, også fra kapitel 4.

Både her og i beskrivelsen af metoden forekommer det sine steder en smule uklart hvordan inddelingerne i forskellige kategorier er foretaget. Både inddelinger og gradueringer forekommer rimelige, men de er vanskelige at genemskue og dermed at reproducere; eller i det mindste kunne man ønske sig en refleksion over hvad JF har gjort, og over disse vanskeligheder. Det som efterspørges er ikke en traditionel kategorisering opstillet på forhånd, jf. ovenfor. Men ikke alene ville en mere transparent forklaring og diskussion af fremgangsmåden, herunder af kategoriseringer og gradueringer, have gjort det analytiske arbejde mere åbent og genemskueligt, den udviklede metode havde desuden været mere anvendelig for andre.

I afsnit 8.5 samles op på de mange tråde og der præsenteres en “Sammenfattende skitse til en institutionel social praktik for produktionen af strategier om samarbejde”. Altså et direkte svar på eller resultat af afhandlingens analyser. Den lange række af spillere på området placeres i forhold til de anvendte parametre. Som det fremføres i metodeafsnittet ikke som resultat af en korrespondanceanalyse af parametrene (af en række anførte grunde), men som en sammenvejning efter analysen af parametrene vedrørende de forskellige analyserede tekster og spillere. Konstruktionen bliver altså ikke statistisk ladet og statistisk overbevisende, men derimod overbevisende fordi den samler analysen i en figur som ligeledes forsøgsvis samler parametrene og deres vægt grafisk. En korrespondanceanalyse af parametrene ville muligvis forekomme mere – symbolsk – overbevisende, men for det første diskvalificeres metoden af de begrænsninger som JF anfører i kapitel 4, og for det andet gælder at selv udført efter alle kunstens regler giver en korrespondanceanalyse kun en procentvis lille forklaring på det behandlede materiale. Den måde at gå til værket på som JF præsenterer (Figur 8.5, p. 295) er derfor mere retfærdig mod materialet og mere ydmyg over for den præsenterede forklaring end en graf som præsenteres som resultatet af en korrespondanceanalyse – med al den symbolske tyngde en statistisk behandling pr computer ville lægge til. I begge tilfælde er der tale om det som JF anfører “En skitse...”. I JF’s tilfælde arbejdes mere ydmygt i forhold til vanskelighederne ved at præsentere en konsistent forklaring.

Endelig får vi i Del 4 afhandlingens kapitel 9 “Finale”. Her samles på forbilledlig vis de utroligt mange tråde i et kort konkluderende kapitel inklusive visse perspektiverende udblik (pp. 302-309, respektive 309-313). På den ene side – påpeges det – er man aldrig færdig, afrapporteringen af en analyse er en kunstig øvelse fordi diskussionerne aldrig kan afsluttes (jf. det indledende udsagn på p. 10, se ovenfor). På den anden side og som et træk ved afhandlingen, gøres forsøget alligevel ved at tage udgangspunkt i det som kaldes “Afhandlingens afsæt” som var

at udforske: "Hvilke strategier for tværsamarbejde producerer den neoliberale danske velfærdsstats institutioner på social- og sundhedsområdet, og hvordan virker en institutionel social praktik for samarbejde på særlig sygeplejerskers og socialrådgiveres uddannelse og semiprofession?"

En vigtig pointe i afhandlingen bliver hvordan tværsamarbejde fungerer som en indsats (en *symbolsk* indsats) i et spil om at tilpasse sig "den neoliberale stat". JF formulerer det således at "det bliver ... nødvendigt [for den neoliberale stat, MN] at styre velfærdsprofessionerne, til forskel fra at styre *gennem* velfærdsprofessionerne" (p. 303, min kursiv, MN). Det er en helt central og meget vigtig pointe. Fra at have haft en vis tiltro til at der i velfærdsprofessionerne blev ageret så statens interesser tilgodesås (en vis tiltro til redskabet), sker der et skred som indebærer en stærkere og strammere styring; der sker et tab af tillid til velfærdsprofessionerne udtrykt i en ændret styringsform; redskabet velfærdsprofessionerne skal nu kontrolleres og styres; velfærdsprofssionerne betaler med deres relative autonomi, dvs. der sker en deprofessionalisering.

Det forklares hvordan tværsamarbejde dermed må ses som et led i statens måde at udøve kontrol eller magt eller som en neoliberal social styringsteknologi hvor der – i princippet – sker en decentralisering af myndighed i det relationelle velfærdsprofessionelle arbejde, men hvor decentraliseringen indebærer lydighed mod modeller eller metoder karakteristiske som centralt eller centralistisk udarbejdede forskrifter. Dvs. at en centralisering sker pr. (symbolsk) decentralisering. Det som i andre sammenhænge begrebsliggøres som en neoliberal tilbagetrukket stærk stat som fastholder og udbygger magtudøvelsen pr. symbolske indrømmelser og pr. symbolske uddelegeringer af magt. Centralisering pr. symbolsk decentralisering, hvilket i næste omgang indebærer en reproduktion af de dominantes doxa, at de dominante på området (på helseområdet er det lægerne) ikke behøver tilpasse sig. Eller med JF's præcise beskrivelse "... venstre hånds arbejde i den neoliberale danske velfærdsstat udføres med et meget fast greb om håndledet af den højre hånd" (p. 305).

Diskursen om tværsamarbejde beskriver et forsvar for illusionen om velfærdsstaten, dvs. udtrykker en helliggjort eller konsekreret ideologi om velfærdsstaten (*doxa*). Samtidig bliver det tydeligt hvordan det praktiske arbejde som udføres i navn af denne konsekrerede neoliberale danske velfærdsstat står i modsætning til det som udtrykkes, og i stedet tendentielt forstærker og udbygger allerede eksisterende sociale dominansforhold; en neoliberal stærk (velfærds)stat trækker sig tilbage og hersker pr. stærkt kontrolleret delegat (velfærdsprofessionerne), og diskursen om tværsamarbejde fungerer som et redskab i denne øvelse. Denne øvelse kan desuden kun forstås hvis man forstår den rolle de dominerede grupper inden for velfærdsprofessionerne spiller ved at hævde og ved dermed at bære udviklingen som noget efterstræbelsesværdigt, dvs. ved at agere som om diskursen netop ikke har en symbolsk funktion, men skal tages bogstaveligt; diskursen miskendes som symbolsk hvorved funktionen både skjules og forstærkes.

For at fungere som logik, må tværsamarbejde reproducere som et ideal gennem bl.a. uddannelse (dvs. erkendes og anerkendes som *ikke*-symbolsk med en samtidig miskendelse af den symbolske funktion), hvilket gør professionshøjskolerne til en væsentlig agent i sammenhængen som det sted denne ideologi reproducere implicit såvel som explicit. Uddannelse, som ellers er tænkt at give mulighed for først at gennemskue og siden handle mod urimeligheder, viser sig at være et væsentligt arnested for urimelighederne og især for reproduktionen af forvekslingen af det symbolske og det reelle, tværsamarbejde som ideal og tværsamarbejde i sin konkrete materialisering.

Den *ethos* og de subjektive begrundelser eller valg (stillingtagener), den enkelte velfærdsprofessionsarbejder har som udgangspunkt, ser ud til at virke modsat intentionen. Så når JF som en perspektivering diskuterer hvordan forholdene kunne ændres, og om dette overhovedet lader sig gøre, fremhæves det at "*Kundskab om ulighed* må sammenkædes med viden om livsvilkår og levekvalitet ud fra et sociokulturelt perspektiv". Dvs. at for at velfærdsprofessionerne eventuelt kan opnå en egen plads, må der brydes med tendensen til at lukke øjnene for netop disse forhold, forhold som er indbygget i uddannelsen, og som sandsynligvis desuden indbygges som dispositioner (*habitus*).

Disse originale, centrale og vigtige pointer præsenteres efter en omhyggelig analyse af en længere række dokumenter og kræver præcis det teoretiske rammeværk som JF vælger og anvender på en måde som understreger at analysen holder høj kvalitet. At eftersøge og behandle empirisk materiale på denne måde og at desuden samtidig kunne fastholde trykket fra en både personlig og institutionel *habitus* som ellers oftest indebærer at en videnskabelig retning tabes undervejs til fordel for en mere praksisrettet forskning (jf. JF's auto-socioanalyse), er en stor præstation. Resultaterne kan m.a.o. ikke forstås som en konsekvens af at JF har en uddannelse som sygeplejerske efterfulgt af en diplomuddannelse og en kandidatuddannelse i pædagogisk sociologi fra DPU. Snarere tværtimod leveres noget nær det umulige fordi kroppen som instans (*habitus*) er så meget stærkere end intellektet – hvilket JF desuden gentagne gange bruger som et metodisk greb for at forstå hvordan sociale dominansforhold kan opretholdes og udbygges trods eksplicite intentioner om det modsatte. Denne refleksivitet viser sig dels i JF's analytiske arbejde, dels i et vellykket arbejde med at bryde med *illusionen om at være illusionsløs* (p. 300 efter Bourdieu). Det seneste – reflekterer JF over med en bittersød smag i munden – indebærer at ingenting er sig ligt efter forskningsøvelsen.

Sproget i afhandlingen kan for en umiddelbar betragtning forekomme ikke at være så let og ubesværet som et dominant akademisk ideal ellers foreskriver. Inden for traditionen udtrykker dette snarere end noget andet JF's sociale baggrund fordi den som taler, taler fra et socialt sted og hverken fra alle eller ingen steder. En eventuel kritik af JF's sprog risikerer dermed at naturalisere det sprog som skrives på vilkårlige (dominante) sociale positioner *som om* det var det eneste. Frem for at være en (evt. rimelig) kritik af JF's sprog *som sprog*, risikerer en kritik af det

sproglige udtryk hos JF derfor snarere at indebære en (urimelig) kritik af JF's sociale baggrund. Tilmed og som en skitse ekspliciterer JF sin sociale baggrund i afsnit 3.3 Autosocioanalyse, dvs. den fremlægges åbent så enhver der er indsat i perspektivet, kan forstå hvordan det forholder sig.

At – som Bourdieu og JF efter Bourdieu – forstå sproget (det talte eller skrevne sprog) som en social praktik giver således mulighed for at tage hensyn til de sociale omstændigheder hvorunder sproget produceres, og giver dermed mulighed for at foretage en analyse af hvilken funktion de analyserede tekster fylder som rækker ud over det fx en diskursanalytisk position giver. At derfor – som JF gør – ud over en gennemgang af det teoretiske rammeværk, desuden at præcisere et udkast til en autosocioanalyse (3.3), udtrykker et forsøg på at vende det som ellers ser ud som og risikerer at blive opfattet som en svaghed, til en styrke. Det teoretiske rammeværk bliver således i dobbelt mening relevant og interessant dels for en analyse af det som er i fokus for afhandlingens analyser, dels for at forstå og forklare hvem der foretager netop disse analyser i netop denne afhandling.

Universitetslektor Morten Nørholm, docent, ph.d.; Videnskabelig leder af forskergruppen *Praxeologi*; institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier; Uppsala universitet; morten.norholm@edu.uu.se